

Vikerkaar

8/1990

Anna Ahmatova ja Jehuda Amihai luulet; Corinne Roche'i ja Antoine Chalvini proosat; NYX ja prantsuse novell; Prantsuse aumõök kindral Laidonerile; Eesti Vabariigi 1937/1938. a Põhiseadus; August Alle kiri seltsimees Leberechtile; Moskva psühholoog tehnokraatlikust mõtlemisest; «Vaatenurgas» arvustused; soomlaste euroopalik «Image»; projekt «Rühm T»

Vikerkaar

Ilmub alates 1986. a juulist. 5. aastakäik.

August 1990. Nr 8

Sisukord

- Anna Ahmatova 1
Juhan Habicht *Enn Rüderi ammused märkmed* 2
Jehuda Amihai *Luulet* 15
Corinne Roche *Konsultatsioon* 21
Antoine Chalvin *Lõpetamata päevik* 23
Punapäine tüdruk 32
Antoine Chalvin *Ajakiri NYX ja prantsuse novelli taassünd* 37
Harry Liivrand *Es ist so, ist es so?* 41
Arne Merilai *Tantsus keerles inimese jalg ja koera käpp I* 44
Sarvepalli Radhakrishnan *Religioosne kogemus ja selle tõendused II* 51
Viktor Grünberg *...kuld mõök kindral J. Laidonerile* 58
Eesti Vabariigi Põhiseadus. Rahvuskogus vastu võetud 28. juulil 1937. a 62
- ## Dixi
- Andres Herkel *Vikerkaarevalu valutades. vikerkaarevalgust valades* 77

Elav ajalugu

EN Kirjanike Liidu partei algorganisatsiooni sekretärile seltsimees H. Leberechtile 78

Psühholoogi pilk

Vladimir Zintšenko *Tehnokraatlik mõtlemine* 82

Vaatenurk

Indrek Pajumaa *Talendikasin niidunasin ücht Wärzsi selletamas* 85

Jelena Skulskaja *Tetspool «elavat» maailma* 81

Aime Hansen *Pealtnägija tunnistus* 88

Ivo Rull *Kirjanduse ja filoloogia vahel* 90

Kaleidoskoop

Aimar Altosaar *Sotsioloogide rannaülikool ehk perekond kõigepealt* 91

Barbi Pilvre *Euroopalik «Image»* 92

Foorum

Mart Laar. *Ühest ebaõnnestunud kriitikast* 94

Kujundus: Jüri Kaarma

Värvifotod: Boris Mäemets

Esikaanel: Peeter Pere. «Puhaste kätega». Õli, kartong.
86,5×105. 1990.

Tagakaanel: Urmas Muru. «Inglid». Õli, lõuend.
230,5×60,5. 1989.

HO

ANNA AHMATOVA

Vene keelest tõlkinud Doris Kareva

Nüüd keegi laule kuulama ei vaevu.
Need päevad, mida kartsiime, on käes.
Mu viimne laul, mu südant ära praegu
nii rebi, ära hela täies väes.

Veel hiljuti sa võisid tõusta, vaba,
kesk koidutaevast noort ja säravat,
nüüd nälgind kerjusena põrmus aga
pead koputama vastu võõrast väravat.

JUHAN HABICHT

ENN RÜDERI AMMUSED MÄRKMED

Vikil oli ilgelt suur koer.

Kõik tegelased ja sündmused selles loos on välja mõeldud, võimalikud kokkulangevused tegelikkuses esinenutega on juhuslikud ja jäävad lugeja südametunnistusele. Mina pesen oma käed puhtaks. Pealegi juhtus kõik üle kümne aasta tagasi.

Vikil oli ilgelt suur koer. Must — nii värvilt kui nimelt. Talle meeldis oma vägeva sabaga õllepudeleid ümber ajada. Sest siis oli ta oma pika punase keelega esimesena platsis. Ta ei läinud sellega liiale, aga valvel pidi küll kogu aeg olema. Ma ei mäleta, et ta kordagi mõne tühja kesta ümber oleks ajanud. Või siis käpaga või ninaga. Aga saba — see on ju täiesti süüdimatu...

Vikil oli õbluke naine Vesta ja kaks väikest jõnglast — ja nad elasid pisikeses majakeses äärelinnas. Kitsuke koridor kahe plangu vahel viis mööda uhketest eramutest. Siis tuli sarapuuvõsa. Ja siis avanes vaade, mis meenutas muinasjutumetsa piparkoogimajakest, millele nõiamoor aastakümneid tagasi lahkudes oli riputanud sildi «Välja üürida». Ja päkapikud olid selle vargsi üle võtnud.

Tegelikult oli Viki küll päris suurt kasvu. Või vähemalt — massiivne. Pulstuma kippuva heleda habemega.

Muidugi võidakse kiuslikult küsida — mis minul selle kõigega asja on. Aga ma tundsin ju neid — kuid see pole vabandus. Kes poleks tundnud — või vähemalt kuulnud. Muidugi võib norida — et Sally Paradise ja Devlin Deboree loorberid ei anna rahu või! Annavad küll. Loorberid pärjavad õigeid päid, rahu Sally põrmule. Mina pole samast liigast, juba sellegi pärast, et nemad kirjutasid ise, olid ise midagi, mina aga toetun Vikile. Nagu mind ilma Vikita polekski. Ega olekski vist. Neid laule ei heliseks hinges, mida Viki mind mõistma õpetas. Ammugi seda praegust ähmast meloodiat, mis paigal püsida ei lase. Mille sõnastamine ei aita Vikit mitte üks raas. Rääkimata Mustast. Kes oli selles majakeses ainus, keda ma ei usaldanud. Teadagi need suure koeravolaski naljad ja tembud.

Ma ei saanud aru, miks Viki seda koera üldse peab. Keegi ei saanud. Isegi oli vähe ruumi. Õuest läks uks kohe kööki. Suur laud, suur pliit — ja Vestale hädapärast askeldamisruumi. Siis «suur tuba», kus seisis stereo, Viki riistad, matid, padjad ja vaibad maas — jah, hea tahtmise korral võis oma tosin inimest end seal mõnusasti tunda. Ning jäi veel magamistuba jõnglaste võrevoodikestega ja Viki enda meisterdatud suure voodiga. Ja kogu maja. Pööning küll ka, kus kõikvõimalike kultuurikihtide jääke segamini — aga pööning tuli ainult

suvel arvesse, sooja ta ei pidanud. Järsku treppi pidi ei pääsenud Must üles, minu silmis andis see pööningule plusse juurde.

Ma andsin Mustale tema tembud andeks. Aga selleks pidin ma sattuma ilgelt tolmusele teeveerele keset Valgevenemaad — ja laibalehka läks ka tonnide kaupa üles. Ma olin koos Kalamehega oma esimesel pikemal retkel. Kalamees ei viitsinud üksi minna ja keegi muu ei viitsinud Kalamehega koos minna — ainult mulle paistis see algatuseks päris sobilik. Ma olin aru saanud, et peab minema, mul oli üsna ükskõik, kuhu, ja Kalamees tundus piisavalt kogenud.

Algus oli vaevaline, aga kui Eestist välja sai, läks isegi kergemaks. Tagantjärele mõeldes oli tempo muidugi nadi. Esimese öö olime Riia vaksalis. Teine oli juba teel mööda Leedut. Ja kolmanda päeva pärastlõunal olin ma ihuüksi keset külavaheteed. Kui selgus, et kinni pidanud krusasse vaid üks mahub, oli Kalamees peale hüpanud ja hüüdnud: «Kiievis, vaksalis, õhtul kell kaheksal!» Päris tükk aega tundus mulle, et Kalamees mängis mäkra, aga tegelikult asjad nii käivadki — võib ju panna kogenematuma kaveri enne peale, aga krusa puhul ei tähenda see talle mingit edu. Ma sain miski asjamehe «piruka» peale ja mõtlesin, et teen pika mugava otsa, paras Kalamehele, ainult see ots viis mu liiga itta, peaaegu Minskisse välja. Mul oli ainult kooliatlasest rebitud kaardileht ühes ja neid külavaheteid, mida mööda ma edasi seiklesin, seal muidugi peal polnud.

Kohalikud sõitsid kogu aeg juhukatega, sest buss käis seal umbes kaks korda nädalas või nii — vahepeal sattusin krusakasti koos terve trobikonna kolhoosnikega, kes niiviisi kaubareisil käisid.

Kogu see loksutamine oli mu parasjagu ükskõikseks teinud — algul ma olin veel närvis ja mõtlesin, et sel õhtul on täiesti võimatu Kiievisse jõuda ja et parem oleks tagasi pöörata — ainult Tallinn oli samavõrra kättesaamatus kauguses. Kui ma teeperve pidi lonkisin, tundus, et tohutu uni ja väsimus on kallal ja et nüüd magaks mitu ööd-päeva järjest. Aga kui ma mõne puu varju maha istusin ja silmad kinni panin, hakkasid kõik need läbitud kilomeetrid silme ees pöörlema, liikumine oli nagu verre jäänud ega lasknud magada. Tõusin ja lonkisin edasi ja täitsa ükskõik oli, kuhu ja millal ja mismoodi. Siis tuli õigelt poolt mürin ja ma ajasin käe püsti, ning kui koos autoga ilge pahvakas raipehaisu kohale vajus, võttis see viimane mu nii oimetuks, et ma ei taibanud kätt alla lasta ning kõigest väest võssa liduda — nagu edaspidi mõndagi tüüpi tegemas nägin. Sest tegu oli krusaga, mis kusagilt kohalikust tapamajast tervet koormat veriseid konte küllap liimivabrikusse vedas. Mingi paks pangeega mammi oli algul kah kabiinis, aga läks varsti maha ning siis ma nägingi, kuidas üks või teine hääletaja, nähes, milline koorem läheneb, tee äärest pages. Normaalses oludes oleksin ise sama teinud, aga õudselts hea meel oli õiges suunas liikumisest. «Peale seda, kui ma tanki sisse põlesin, pole enam miski hirmus,» ütles juht. Ilmselt siis ka selle imala haisu kohta, mis riiete, ja näis, et isegi naha sisse imbus. Aga

penidele see meeldis ja igas külas asus neid terve parv meile sappa, muudkui larisesid ja hüppasid, larisesid ja hüppasid, kuigi kontideni hüpata oli neil üsna lootusetu, sõidu pealt eriti. Siis see juhtuski — saime miskist külast mööda ja paar peni sörkis kisaga järel, ja traktor oli oma käruga põiki üle tee, põllu vahele pööramas. Nii et pidurdasime ja koerad mõtlesid, et see on nüüd nende jaoks, eks ole. Kui traktor eest ära jõudis, «tankist» käigu sisse lükkas ning auto veerema hakkas, käis tagumise ratta all mingi «tümps». Ja üks õige hele kiunatus. Juht pidas uuesti kinni, läksime vaatama — segavereline elukas oli osanud end kuidagi ratta alla sobitada, üks esimene käpp oli sodi ja võimalik, et mõni ribi ka. Enam ei vingunud, ainult lõõtsutas, ja keel oli pikalt väljas. Seisin teepervel, taevas pea kohal, vili kasvas kõrval, päike paistis — ometi ainsagi meeleliigutusega, ja raipehais muutis maailma iseäranis košmaarseks. Selle ajaga tõi juht autovända ning, äsanud penile kulmude vahele, tõukas tolle teelt kõrvale kraavi. «Et ei piinleks.»

Sõitsime edasi ja imelikul kombel hakkas maailm jälle tähendust omama. Kõik oli nii ilus ja selge, vastuvoolav tee ja teeäärne ja teelolek ning päike taevas, hea ja kerge oli olla — kuigi hais ei kadunud kuhugi, see košmaarne mõõde jäi kogu maailmale, mis seetõttu polnudki nagu tõeline, iga puu, iga kõrs, millest me möödusime ja mida ma, iga viimastki, näha ja tunda jõudsin, kõik sai tähenduse — ma sain aru, et see tähendab midagi, aga tähenduse sisu tuli pikkamööda, nagu eemalt paistev teekäänak jõuab lähemale ja lähemale, ja järsku oled kurvis ning avaneb hoopis teistsugune vaade, päikegi valgustab teisest küljest. Suri nagu koer, öeldakse, mõtlesin. Et mõttetult. Hüples, lärmas, ahmis, ila joostes, ahvatleva koorma poole — illusoorne heaolu kogu eluks. Mõttetult ja — lunastusega. Ma ei ole usklik tüüp, aga see sõna oli järsku kõige täpsem. Mul on need asjad üsna segased, püüdsin meenutada, kas loomadel on ristiusu järgi hing, ja kui on, siis et kas Kristus lunastas neid ka — kuigi pärispattu, millest lunastada, neil just nagu küljes ei ole. Ma sain ise ka aru, et see on jama, aga ma ei saanud sellest mõttest või tundest lahti, mul nagu seisis suurte tähtedega silmade ees: koer suri Lunastusega. Üldse koerad. Ja Lunastus on mingi hea tegu, mille sa võid teha või tegemata jätta. Inimeste peale ma üldse ei mõelnudki, mulle tuli Must meelde, ja et kas tema surm on ka niisama mõttetult, sest koertel ei ole ju võimalik lunastavaid tegusid teha. Või kui, kujutasin isegi ette, kui selle segaverelise vördja lõpp, liiga suurest kondikoor- mast ära petetud ja siis raudkangiga silmade vahele, kui see surm oleks kuidagi lunastuslik, kas siis võiks Must nagu rahulikumalt või õnnelikumalt surra? Vahepeal ma olin päris kindel, et kõik need mõtted tulevad mul lihtsalt sellest väljakannatamatust haisust ja et normaalset maailma pole enam olemaski.

Pärast kondikoormat hakkas autodega vedama, ma kahtlustasin, et ma lehkan juba ise ka, igatahes kummitas see hais mul veel

nädalaid, aga inimesed ei teinud väljagi, just vastu ööd pidas üks GAZi juht vahepeal tee ääres kinni, me mugisime koos leiba ja pekki ja sibulat ning rääkisime pikad jutud maha, aga kõik üksikasjad on ühtlaseks virvarriks sulanud. Varahommikul tukkusin paar tundi mingi ojakese kaldal — vist ütlesin järsku, et pandagu mind sinnasamasse maha, mõtlesin, et joon veidi, aga jäin tukkuma. Keskpäevaks olingi Kiiemis, mul oli natuke raha ka veel, ja kõik oli kenasti, õhtul saime Kalamehega kokku, ta vedas mu mingite oma tuttavate juurde, seal oli viina ja õlut ja küllap ka tüdrukuid, aga nii nagu ma kohe tuppa saades nurka magama jäin, nii põõnasin kuusteist tundi järjest. Siis hääletasime lõuna poole edasi.

Tegelikult on asi selles, et ma üldse tee peale sattusin. Mõnel tuleb see loomulikult. Minul ei tulnud.

Mõni kaugelt saabunud, pulstunud ja tolmune kutt võis mind väljanägemise järgi Ringi liikmeks pidada ja ligi astuda küll ja ma oskasin neid järjele aidata ka, aga tegelikult ma Ringis ei olnud. «Liiga pehmest puust,» öeldi. Neil oli õigus öelda ka, sest rohkem meeldis mulle kuskil omaette raamatuid lugeda. Ja üldse tundus mulle, et Ringist on ainult riismed järel, suur augustiorkaan ja Praha sügis ja mis kõik veel sellest üle olid käinud, kes olid pööranud usklikuks, kes, vastu tahtmist ehk esialgu küll, sukeldunud «rahulikku ülesehitustöösse». Kuigi iga normaalne inimene pidi aru saama, et see kõik on jama ja pettus. Aga Viki oli Ringi inimene, ma harjusin tema pool istuma, tema mulle halvasti ei öelnud, ta ei öelnud vahel tükk aega üldse mitte midagi, nokitses oma skeemide kallal või lihtsalt kuulas musa. Riigitööl ta ei käinud, tegi bändidele võimendusi või efektiplokke. Vahel parandas naabritele raadioid või muud taolist. Kui raha päris otsa sai, käis Vesta kuskil koristajaks või pesunaiseks — parasjagu nii palju, et hing sees püsiks. Mina olin end ehitusele õpilaseks ehk jooksupoisiks lasknud värvata, ja selle üle kangesti tige. Aga Viki oskas seda täpsemini öelda. «Kui miski võim arvab, et ma elan selleks, et tema heaks tööd rügada, siis eksib rängalt. Inimene ei ela selleks, et töötada, isegi ei tööta selleks, et elada — siis ei ole see enam õige elu. Inimene peab olema vaba, ja see tähendab, et ta tegeleb sellega, mis parasjagu mõnus tundub. Reeglina on võimalik selle pealt kasu lõigata, et endal kah hinge sees hoida. Kui võim sellega hakkama ei saa, siis on ta omadega läbi ja on ainult aja küsimus, millal ta kokku variseb.» Millal siis variseb, uurisin, sest, noh — esimese tööpäeva järel rehkendasin, et peaksin olema umbes kakskümmend viis rubla teeninud ning sellega saaks oma kuu aega elada. Siiski jäin edasi, arvates, et harjun ära. Kondidlihased ehk harjusidki, aga alles Viki juures sain aru, et ma muutun iga päevaga nürimaks, et mind võivad vahel tõsiselt loksutada taolised lollused, nagu et kui segu ei tooda või kui jälle liiga palju korruga tuuakse, nii et see ära kivistub — mis tegelikult üldse minusse ei puutu. See ei olnud minu elu ja ometigi ma mõtlesin nende asjade

peale ja elasin äratuskella järgi . . . «Meie silmad seda tõenäoliselt ei näe, aga paratamatus see on,» ütles Viki, mis ei lohutanud mind põrmugi. «Võim on niivõrd mäda, et ära selle peale üldse mõtle. Võimu peale mõtlemine mõjub seedimisele halvasti. Mõtle, mis sa ise oled. Ole vaba.» — «Mis on vabadus?» nõudsin. Viki pani plaadi mängima, muidugi, Janis, «Freedom's just another word for nothing left to lose . . .» — «Sel juhul olen mina vabam kui sina. Mul on ainult mõned raamatud, need võib ära võtta, ma olen neid juba lugenud, mis siis. Sul on kodu ja naine ja lapsed ja . . .» — «Ole siis.»

Ma jäin nõutult vait.

«Sa tead, et raamatud võidakse sult ära võtta, ma tean, et kõik, mis mul on, võidakse mult ära võtta, enamgi, ma olen kindel, et see paratamatult nii läheb.» — «Ometi oled sa vabam.» — «Ei saa olla rohkem ehk vähem vaba. Kuula veel kord.»

Janis laulis uuesti.

«Võibolla sul on illusioon — mida sa ei taha kaotada — et ühel päeval viipab haldjas või hea tsaar võlukepiga ja sul saab olema kõik, millest sa puudust oled tundnud. Maja ja suvila ja must «Volga» ja tasane naine ja estraaditähest armuke ja värvitelekas ja oma viissada rubla palka kuus ja ravitaks sind neljandas haiglas ja — ütle ainult, mida sa tahad . . .»

«See oleks ju kena küll,» muigasin tahtmatult.

«Ainult vabadusega pole sel midagi pistmist. See kõik on võimalik — ainult kuradi kõvasti pead sa selleks end müüma. Ei taha nii palju müüa — hea küll, saad kümne aasta pärast müüri ladujate brigadiriks. Rutemgi. Suur asi seegi. Isegi meeldiv ehk, kui müüri ladumine on kõik, mida sa elust tahad.»

Janis laulis plaadi pealt veel: «Oh Lord, won't You buy me a Mercedes Benz . . .» ja see läks teemaga kokku, hüsteeriline lõpunaer iseäranis. Vahepeal käis Vesta ja ütles midagi Vikile, ning Viki küsis, kas mul raha on. Ma andsin kümneka — mis oli tollal üsna suur raha —, Vesta tõi meile mõned õlled ja ilmselt siis söögikraami. «Hakkasin süntesaatorit tegema,» näitas Viki toas laiali laotatud elektrivudinate poole, «aga pole sponsorit.» Ta ühendas paar juhtmejuppi stereo taha, kruttis mingeid nuppe ja loksutas trükkplaate — hakkaski rütmilist merekohinat kostma. Kummalisi vilesid ja sumbuva kajaga trummilööke sai ta sinna ka lisaks meelitada.

Viki pani Jimi plaadi peale. «Üks asi on veel, mida kaotamata vabaks ei saa. Hirm. Sa kardad nälga või janusse jääda, kardad öelda või teha midagi, mis su lolli olukorda paneks, kellegi silmis naeruväärseks muudaks . . . Mul oli ka hirm — kui ma armee eest hullukas olin. Kui nad mu insuliini täis pumpasid. Ja elektriga saab ka vastikuud asju teha. Ma kartsin, et nad kõrvetavad mu ajud sisse, et ma võin järsku püsti hüpata ja nõuda, et mulle munder ja püss antaks . . . Aga kõige hirmsam ongi siis, kui suga parajasti midagi ei tehta, lesid niisama, on paks ja rahulik olla, aga sa tead, et veel kaks tundi, siis

hakkab kõik otsast peale. Veel tund — ja nii edasi. Kui ei ole valu, millega võidelda, on ainult omaenese hirm.

Kuni on hirm — teed sa ainult väikseid tegusid.»

«Mis on suur ja mis on väike?»

Viki jäi mõtlema: «Hmh . . . Kui on hea laul, siis on seal sees midagi suurt. Elusuurusest suuremat. Võibolla sõnades või viisis või hoopis esitaja poolt juurde pandud. Vähemalt mina hakkasin sealtkaudu jälile jõudma.»

Kuulasime Jimit ja ma ei tahtnud midagi öelda, sest Viki mõtles oma mõtet edasi.

«Vaata, seesama «Hey, Joe» — see on hea laul, eks. Mitte ainult Jimi tehtuna. Ja sisu on ju igavesti lihtne. Naabrimees näeb, et Joe läheb, püss käes. Ja Joe ütleb, et naine on kellegagi sehkendama hakanud. Pärast tuleb Joe tagasi ning ütleb, et on mõlemad maha lasknud ja putkab nüüd Mehhikosse. Kindla kavatsusega ametivõimudele mitte pihku puutada. Naabrimees arvab veel, et siis on sul, Joe, nüüd kiire jah.

Vaata, asi pole selles, nagu oleks kellegi mahalaskmine suur tegu. Aga — kogu elu on Joe olnud väikene farmer ja kõikide pahanduste peale — lehm kärwab ära või traktor läheb rikki või põud rikub saagi või nuga lõikab näppu — kõige selle peale Joe ainult ohkab või joob ennast korraks täis ja rabeleb edasi. Ta on harjunud väikeste igapäevaste tegudega — aga nüüd teeb ta midagi teistmoodi, on suurem oma, oletame, allaheitlikust iseloomust. Keegi ei eelda temast seda — nii võibki vist öelda, et ta on elusuurusest suurem.»

Ma teadsin küll, et võiks hakata häid laule nimetama ja Viki käest uurima, et mis nüüd ühes või teises suurt on, ja et mõne asjaga saaks ehk Viki kuidagi puntrasse ajada. Aga ma sain aru, mida ta mõtles. Igasuguste tüüpidega võis vahel tundide kaupa udu ajada — elust ja vabadusest ja õiglusest ja millest kõigest veel. Vahe selles, et Viki püüdis teisele oma mõtet selgeks teha, aga enamus tüüpe tundis rõõmu omaenese lobast — mis küll vahel põnev või naljakas võis olla, ei viinud ometi kusagile. Ma tean, ma olen ise kah selline.

Igatahes tänu Vikile sain ma aru, et üks raskemaid asju minu jaoks on astuda võhivõõra inimese juurde ja öelda: «Kuule, mul ei ole raha, mul ei ole süüa, kas sa saad mind aidata?» Viki seletas seda niiviisi: «See on inimese kaasasündinud arusaam õiglusrüügist. Õiglusrüügis võtab valitsus enda peale vastutuse iga viimse kui kodaniku käekäigu eest, seadmata selleks mingeid tingimusi. Töökohustus, sõjakohustus, lojaalsuskohustus — õigusriigis toimivad need isiksuse initsiatiivil, mitte sunduse kaudu . . .»

Nii et ma asusin teele ja tõepoolest muutus maailm palju värvirikkamaks ning silma jäi ohtrasti pisiasju, mille märkamiseks ei jää vähimatki mahti, kui muretsed pidevalt selle üle, kuhu pea panna või kuskohast leivatükk hankida. Muidugi saab niiviisi hulkudes pekka ka — aga selles pole midagi imelikku, võim on inimesed kurjaks

teinud ja seda kurjust ei oska nad kuhugi mujale välja valada kui nende peale, kes vähekese teistsuguse oleku või mõtlemisega.

Ega ma küll päris kohe ei läinud veel, ootasin järgmise suveni — kuni Kalamees lõunasse hakkas rändama — ja selle ajaga kogunes mulle tööraamatusse aasta ehitajastaaži ning natuke oskusi ka. Viki arvas, et sellest võib kasu olla, ning oligi. Suurel Venemaal on niivõrd palju ilma igasuguste paberiteta tüüpe, et kui sa mingit tööotsa tahad ja sul on pass ning isegi tööraamat, siis võid hoobilt brigadiriks saada. Kaadrites ametnikud arvavad, et sa oled alimentide eest jooksus ning suhtuvad õudselt mõistvalt — ja on parem neile mitte vabadusest rääkida, vaid järele noogutada. Siis nad viskavad mõne nilbe nalja ja käsivad naiskolleegide suhtes ettevaatlik olla. See on puhtalt töö huvides, sest kõik raskema töö teevad nangunii naised ära.

Ega ma küll kusagil pikalt paigal ei viitsinud olla, aga ühe nipi ma õppisin täiesti kogemata ära — vahel on kaadrite tüüp nõus sulle raamatusse ühe kuu asemel kas või pool aastat kirjutama — eks tal vast õnnestub ülejäänud raha endale nihverdada, aga mul ükskõik, mulle on see tähtis, et võmm leiab mul tööstaaži olevat ega hakka «sundkorras rakendada».

Tegelikult ma ei tea, kas see päris õige oligi — Ringi inimestega läks vahel vaidluseks, kas ma ikka ei tee seda mitte pugemisest võimu ees. Aga eraviisil on see ju täitsa normaalne — kellelgi on vaja midagi teha ja ma aitan teda ning tema annab mulle selle eest süüa või nii. Ja kui ma tahtsin kusagil veidi ringi vaadata, siis oli lihtsam mõni ehitusplats leida kui tänaval timurlast mängida. Mitte et Ringi inimesed poleks aidanud, aga iga kord ei sattunud neid kohe leidma. Ning ma usaldasin Vikit, kes oli öelnud, et kui ei sega vaba olemast, siis võib ka tööl käia.

Ükskord ma isegi küsisin Vikilt, et miks mina pean ringi hulkuma, aga tema ei pea — umbes selle mõttega, et tema on niigi Ringis sees aga mina nagu päriselt ei ole — või vähemalt ei tundnud, et oleksin. Tähendab, ma teadsin, miks Viki sel nädalal või sel kuul ei lähe või eelmisel aastal kusagil eriti ei käinud, ja sain aru küll, aga mind huvitas, et kas seal on mingit sisulist või põhimõttelist vahet.

Aga Viki ei öelnud midagi, kehtas õlgu ja jootis oma juhtmeotsakesi. Mul oli tekkinud mõte, et võibolla on asjad nii — et mina reisin ja Viki istub paigal — just seepärast, et mina tahan paigal püsida ja tema maailma vaadata. Viki ütles, et Ring ei tähenda ainult hulkumist. Mis oli muidugi lohutav, sest teele asumine nõudis mult iga kord suurt tahtepingutust — teel olles polnud enam valikut, siis tuli vaid elus püsida, aga just algus.

Õieti olin ma tulnud Viki käest uurima, kas ma ei peaks mitte Saarele minema. Igal pool, kus ma Ringi rahvast kohtasin, ikka tuli Saarest juttu, kõvemad kujud rääkisid, kuidas nad just seal on käinud, või eelmisel aastal, või kuidas kavatsesid varsti jälle minna. Nii et mulle jäi mulje, et see on nagu mingi püha koht, kuhu palverännakuid

korraldatakse. Aga ühestki jutust ma ei saanud aru, mis seal erilist on. Ja kuna ma ei saanud aru, siis ma kahtlustasin, et ma ei ole nagu küps või nii — Saare jaoks. Nii ma küsisingi, et mis siis peale hulkumise tähtis on. Viki kehtas õlgu ja arvas, et ühised mõtted ja ühised tõesed. Mina vaidlesin vastu, et ainult ühine vaenlane ühendab. Seda olin ma tõesti kogunud, et kui ma kuskile olin sattunud, Ringi rahva sekka või vahel muidu ka, vaenlane oli ainus kindel jututeema, poolmuld-puhmaskulm pidas muudkui oma mämmutavaid kõnesid õitsengust ja jagas aurahasid; kes jaksas, see varastas ja jõi, kes ei jaksanud, see ainult jõi, kõik oli laisk ja rahulik — ja ainult siis, kui keegi ausalt välja ütles, et kõik on jama, läks õudseks rabelemiseks lahti: kõik need õppejõud ja võmmid ja julgeolek ja isegi tohtrid, kes kindlasti ise ka mõikama pidid, hakkasid võidu käru keerama. Nii et parem oli moka maas pidada. Aga noh, kas Ringi nüüd ainult selleks vaja läkski, et võimu kiruda. Viki ütles, et see võib jah veel pikalt aega võtta, kuni ühiseid konstruktiivseid ideesid võidakse välja pakkuma hakata — aga et piisab esialgu sellestki, kui igaüks ise endale tee leiab, kuidas võimust hoolimata ausaks ja vabaks jääda.

Teel on mitu tähendust, vaimutsesin veel vastu, mööda «ääretu kodumaa mõõtmatuid avarusi» annab ringi hulkuda küll ja isegi ehk elus püsida, ja igal konkreetset hetkel oled nagu vaba ja vajaduse korral auski — enda jaoks ehk kogu aeg, ja postimüütsat tuleb ikka tüssata. Aga kuigi jalad liiguvad, püsisid sa ise ikka paigal.

«See võtab aega küll,» vastas Viki. «Kui sa liigud ja inimesi näed, ja nende viletsust, ja vahel mõnda ehk aidata suudad, siis sa enam päris samas paigas ei olegi.»

Tahtsin juba vastu vaielda, et kord elas üks hipijõuk kaks nädalat minu ehituse-rahadest, ise korjasid nad selle ajaga hinges püsimiseks ainult mõned tühjad pudelid, et see võiks nagu aitamise kirja minna küll — aga kasu või liikumist ei tühjagi. Aga kui need kaks nädalat mulle meelde tulid, siis ma järsku taipasin, et ühteist oli minuga sel ajal juhtunud küll, mõnda asja olin ehk senisest erinevalt mõistma õppinud — olin muutunud küll, ainult nüüdseks selle uue endaga ära harjunud, ei pannud tähele. Aga ma ei tahtnudki selle kallal urgitseda, liiatigi tekkis kõhukoopasse igatsustorge, just nende samade tüüpide järele, kellest peaaegu pahasti olin öelnud; tahtsin Vikit edasi kiusata: «Mõni tee läheb üle piiri, kus vabaks enesearendamiseks on hoopis teisemad tingimused.»

«Allaandmine võib sind eluks ajaks piinama jääda,» vastas Viki.

«Ja kolmas tee on päevast päeva vabrikusse ja tagasi. Lõpuks oled vabadusest nii kaugel, et ei taipa end isegi üles puua.»

Viki hakkas naerma ja ütles, et käigu ma siis pealegi enne Saarel ära — kui mulle nii tähtis tundub.

Tegelikult oli see ju samahästi kui naabruses ja asi siis ära käia, iseäranis kui on ilus suveaeg, Venemaal saab juhukate peale muidugi kergemini kui ihnsas Baltikumis, aga edasilikumine toimub . . . Ma olin

juba päris lähedal, jõe kaldal, vast paarkümmend kilti oli veel, ja jõe peal käisid mingid aerutamisvõistlused, massilised seejuures, sest, erinevaid lootsikuid muudkui tuli ja tuli. Päris uhke oli, ja tee peal autot kuuldes ajasin käe hooletult tagantselja püsti. Nii et ma vaatasin lähemalt alles siis, kui hall «Volga» mu kõrval seisma jäi. Valitsuse numbriga, pealegi. Millistest on targem eemale hoida. Sest esiteks nad ei peatu, ja kui peatuvadki, siis vaid selleks, et sul nägu täis sõimata — mis on isegi hea selle kõrval, et paar gorillat korjavad su üles ja viivad võmmi. Pannes neile südamele sinu isikule erilist tähelepanu pöörata. Nüüd aga gorillasid polnud, ainult suhteliselt noor kutt rooli taga, autojuhi kohta küll nõksa piduliku ülikonnaga. Ja kohe minu käest pärima, et kas pole suurepärane. Mina pidasin silmas päikesepais- telist ilma ja kiitsin aga takka. Kuni ta kurtis, et pole paraku viimasel ajal saanud ise osaleda. See ajas mind segadusse, sest olgu ta pealegi nii suur pomo kui tahes, ei saa päikese tõus või tuule suund ometi talle alluda. Et ma vait jäin, selgitas ta õnneks ise, et oli noorest peast kõva aerutaja olnud. Nüüd aga paraku komsomolitööl, kus tema meelest liialt palju igasugust paberijama kaelas. Ajasime natuke aega tühja juttu ja siis ta küsis ise, kas ma lähen Saarele. Mina noogutasin — sest ma poleks nii hoobilt osanud talle midagi kokku valetada ka. Läheduses elavast vanaemast või sõjaväekaaslasest või muud taolist. Aga tema ütles, et jah, peaks ise ka kord aega võtma selle jaoks, aga jama on nii palju ja kus sa jõuad. Ning pani mu õiges kohas maha ja näitas suunagi kätte.

Kui ma siis jalgsi edasi kõmpisin, jäi see halli «Volgaga» tüüp mu hinge vaevama ja ma isegi istusin ühe kuivema künka peale, et järele mõelda. Kas ta võinuks olla Ringi liige? See tähendab, kas Ring võinuks olla nii pagana võimsalt konspiratiivne, et sokutab mõne enda oma karjääriredelit pidi üles välja? Ma olin küll kohanud tegelasi, kes olid enne olnud kas siis komsomolis või muidu tähtsas ametis ja kes olid seal miskit moodi raksu läinud ja kõik kuradile saatnud. Ning mõnigi neist näis oma endist head elu tagasi igatsevat või vähemalt tegi veidigi viina saades sellest alatasa juttu. Nii et aus inimene ei saa taolist värki endale lubada. Või noh, sõjaolukorras veel, ikka on ju olnud spioone, kes sätivad vaenlase mundri selga ja teevad kõik vaenlase mängud kaasa — aga sõjas on see lootus, et kõik saab ruttu läbi, mõne aastaga vähemalt, ja sinu tegemistest on kasu. Aga meil ei ole see võimalik, võimu on võimatu kuidagi õõnes- tada või ümber lükata, varem või hiljem oled ise omadega vahel. Noh, sul ei ole seda ideed, mille nimel. Ja kellele sa oma luure- andmeid saadadki: et üks või teine tüüp võltsib seal mingeid andmeid või varastab riigi materjale ja raha või — noh — mida uut üks nüri ametnik siis ikka oskab välja mõelda. Niisugune lugu läheks ehk veel, kuidas lennuvägi õiste manöövrite ajal lasteaiale pommi pillas — hommikul oli selle koha peal ilus lillepeenar ja purskkaev ja mitte märkigi lasteaiast. Mis jõnglasi muidugi imestama pani. Aga tegelikult

pole isegi see ju tähtis. Kui arenenud sotsialism on muutunud krooniliseks ja seejärel akuutseks — keda see huvitab, milliseid mäda-paiseid ta parajasti välja ajab. Minu meelest ei saa võimuga läbi käies ausaks jääda ja kõik. Nii et ma ei saanudki sellest komsomolitüübist aru. Võib ju olla, et ametnike hulgas on ka sümpaatseid inimesi, ja vangivalvurite seas, ja kindralstaabis ja poliitbüroos. Noh et käivad laupäeval saunas ja siis libistavad õlut ja lobisevad jäähokist ja on igati muhedad onklid. Mis on tegelikult täiesti perversne.

Nii et kui ma kohale jõudsin, rääkisin ma kõigile, kes kuulata viitsid, et miski komsomolipomo tõi mu oma «Volgaga» kohale. Ja palus kohalviibijaid tervitada ning oma eemalviibimist vabandada edasilükkamatute asjatoimetuste tõttu. Kaugemalt pärit tüübid naersid selle üle kõvasti, aga paar kohalikku noogutasid ja teatasid, et küllap see oli Serjoža. Ning et «temast on vahel kasu, küll sa näed».

Tühjagi ma komsomoli-Serjožast mingit kasu nägin. Ja üldse avastasin ma praegu, et olen oma sirceldustega teise märkmiku keskel, ei saba ega sarvi. Püüan siis piirduda umbes viie asjaga Saarel nähtust.

Kõigepealt suutis üks plika jätta mulle mulje, et ta on minust seksuaalselt huvitatud. Või kuidas seda nimetada, kui ta ligi astus, minu käe haaras, selle endale põue surus ja õrnalt sosistas: «Kuule, kuidas süda lööb...» Mitte et ma seda kohe tõsiselt oleksin võtnud, aga mingi idee lillelaste ideaalide säilimisest jms kippus juba pähe. Siis jättis ta oma ettevalmistava tegevuse pooleli ja kadus uttu. Kui ma teda järgmisel päeval jälle nägin, tunnistas ta, et olin talle üksildase ja kurvameelsena tundunud ja ta oli püüdnud minusse elurõõmu sisendada. Edaspidi püsis ta mingi bändi poiste seltskonnas. Tegelikult oli ta päris kena, just see balti tüüp, punakas helk juustes ja rohekas säde silmis, ma ei tea, kui iseloomulikud need tugevad põsenukid just on.

Siis haakis üks teine plika mind endale sappa, pealtnäha vaikne ja lahja, susisevatest häälikutest koosneva nimega. Kui ma teda Katrinaks hakkasin kutsuma, leidis ta, et see on isegi parem kui Katja. Selgus, et ta tunneb peaaegu kõiki — ja hakkas mind ringi vedama ja tutvustama. Tagantjärele ma olen mõelnud, et tal oli ka mingi alaväärsuskompleks või asi ja seepärast ta eelistaski sebida — näidata teistele, et tunneb mind, näidata mulle, et tunneb kõiki teisi. Ise end kellenagi tundmata. Tal oli ema parteitöötaja, võib-olla seepärast. Muidu oli ta kultuuritehnikumi lõpetanud — iseenesest absurdne sõnakombinatsioon, kuigi meil on Viljandis vist kah sihuke — ja siin-seal väikseid rolle mänginud. Vene truppides. Tegelikult oli ta õudselt vahva, täitsa nagu õeke, ja tänu temale tekkis mul isegi mingi omainimese tunne.

Esimesel mitte, aga teisel õhtul ma küsisin küll, kas ta magaks minuga — sest mingit kindlat partnerit tal ei paistnud olevat. «Meie emotsionaalne lähedus ei ole veel jõudnud läbida kõiki selleks vajalikke etappe, ja puhtfüsioloogiline vajadus mul antud hetkel puudub. Kui

sa just muidu ei saa, võiksin ma sind ju aidata, aga ma kardan, et minu lugupidamine sinu vastu võiks seeläbi langeda.» Nii et õekeseks ta jäigi. Ja muudel elualadel väljendas ta end palju lihtsamate sõnadega. Mida küll õpetatakse inimestele kultuuritehnikumis?

Agas muidugi oli Katrinal peale minu teisigi hoolealuseid, vahel kadus ta mu silmist tükiks ajaks. Ühel niisugusel hetkel ma leidsin Bells — või õieti sattus too just siis laekuma. Mootorrattal. Ega Bells ei arvanudki end Ringi tüübiks olevat, rohkem rockeriks, aga rockeritel tol ajal oma värki eriti ei olnud, Leedus vähemalt. Hõbedase originaalkiivri järgi teda Bellsiks hüütigi. Ta oli mingi kavala nipiga pannud end kirja leedu keele kursustele, mida põhiliselt korraldati välisleedulaste järeltulijatele. Ja nii eelmise suve noorte jänkide seltsis lõbusasti mööda saatnud. Need olid koju jõudes talle kiivri saatnud. Muidu oli ta Vilniuse kesklinnas kojameheks, ametikeldrikamber ja puha. Keegi teine ei paistnud viitsivat teda sikli remontimisel aidata ja üldiselt me sobisime päris hästi. Pealegi sain inglise keelt harjutada. Muide, Ringis oli haritud vene inimeste poolt kombeks teiste rahvaste esindajatega kokku puutudes «rahvustevahelise suhtlemiskeelena» inglise keelt pakkuda. Varem või hiljem läks vestlus nagunii vene keelele üle, aga viisakas žest oli see ikka.

Ühel ilusal päeval, kui olin just kõhu täis saanud — tehti korjandusi ja toodi kamba peale leiba ja juustu ja vahel veel üht-teist — nägin Katrinat eemalt põõsaste vahelt mulle viipamas. Läksin uurima ja selgus, et ta oli mõne kohalikumat laadi poisiga kanistri õunaveini hankinud. Mina küsisin, kas võin veel ühe sõbra ligi võtta, et siis oleks nagu kõik kolm Balti riiki sõbralikult koos, ja läksin Bellsi otsima.

Minu meelest läksid Katrina ja Bells teineteist märgates kohe kuidagi teist nägu, aga see võib ka vaid tagantjärele nii tunduda. Algul nad vaid vahtisid vastastikku, siis hakkasid rääkima. Meie, ülejäänud, lõsutasime mõnusasti maas ja rüüpasime veini, nemad unustasid sellegi. Hästi rääkisid, paremini, kui ma neid kumbagi eraldi enne kuulnud olin. Bells jutustas, kuidas ta eelmisel suvel Valge mere ääres kalal oli käinud, Katrina oma teatriasju, ahvīs mingeid tuntud näitlejaid järele ja nii edasi. Ilma mingi üleminekuta selgitas Bells seepeale, kuidas ta oma keldrikambris veevärgi korda tegi, ja Katrina nõustus — jah, muidugi.

Võtsime kanistri kaasa ja hiilisime minema — nad ise ei tulnud selle peale.

Kuttidel oli mingi paksuvõitu mõrd valmis vaadatud, kellega grupikat korraldada, aga kui asi vedu hakkas võtma, ei pakkunud see mulle pinget, pöörasin tulema. «Puhta armastuse kirkas valgus oli hetkeks minulegi langenud» — seda vist ei saagi inimese moodi väljendada.

Paar päeva pidasid nad veel Saarel vastu, siis istus Katrina Bellsi taha siklile ja nad asusid ringreisile, et Katrina varanatukest mitmest

maanurgast kokku korjata ja Leetu elama asuda. Kuna minagi nagu natuke asjaosaline olin, lubasid nad mulle pulmakutse saata. Äkki saatsidki?

Lätimaal on ilgelt palju filosoofe — hariduse poolest, sisuliselt muidugi vähem. Umbes niisama palju tarbetuid filosoofe nagu meil filolooge. Neid on muidugi Ringis ka ja vahel läks õhtuti tohutuks jahumiseks. Mõni katsus lihtsamalt ka rääkida, aga see jäi enamasti kuidagi poolikuks. Nagu toogi kord, kui üks habemik kanaliseerimisest rääkis. Muidu ma hoidsin sellest ajude piinamisest eemale, aga see oli nii naljakas sõna, et jäin kuulama. «Kuna isiksuse loomulik areng on pärsitud, siis sellest kasutamata jääv energia kanaliseeritakse, püüdes leida tegevusalasid, mis petaksid ära isiksuse väljakujunematuses tuleneva rahulolematuse ja looksid illusoorsegi unikaalsuse. Seest kui väljast ühenäolistes karpides elamine nõuab samuti kompenseerimist. Võimalikke kanaleid on aga piiratud: kes hakkab jooma, kes pühendub naistele või spordile, kes läheb vargile. Ja kes maalib oma rõdupaneelile värvilise Miki-hiire.»

Tegelikult rääkis ta muidugi pikemalt ja keerulisemalt. Mulle tuli meelde, et meie maal on kanalite ehitamine väga moes: Volga—Don, Belomor ja mis veel. Vangide ehitatud. Vangistatud inimesed, vangistatud mõtted, kõik kanaliks... Naerma ajas. Habemik märkas: «Tahtsid midagi lisada, sõber?» — «Ja kes sõidab Saarele.» See võttis tal tooni maha. «See on teine asi, Saarel saab olla vabalt, omasuguste keskel, ilma ahistava, agressiivse keskkonnata, milles kõik jõud kulub selle vähesegei oma «mina» säilitamisele, piiride kaitsmisele, mitte arengule.» Oleksin võinud ju öelda, et — tühja sa siin arened, miks sa siis nii tähtis tahad paista — aga tegelikult ma jagasin ära küll, millest ta rääkis.

Lubasin end piirata viie Saarel juhtunud asjaga ja nüüd peaks olema neli: esimene plika, Katrina, Bells, habemik. Nii et üks veel, õieti oli neid kaks, aga nad käivad ühe alla kokku, valgevene hulkurid. Üks oli seitseteist, aga nii kõhn, et nägi noorem välja, teine vist kakskümmend. Salkus, riided seljas lagunenu — seda isegi Saare standardite järgi. Paelad käe ümber, pühapilt ja helmekee kaelas. Nad ei püsinud paigal, ja kui istusidki, vilas pilk pidevalt ringi. Rääkisid väga kiiresti, vurinal, ja vist oli osa sõnu valgevene keeles, igatahes ei saanud ma poolest jutust aru, pealegi torkas väiksem rääkides parema pöidla alatasa suhu. «Miilits on teil hea, näkku üldse ei löö,» kiitsid nad, kuuldes, kuskohast olen. «Head bändid on teil, täitsa nagu läänes — Tartus käisime — istusime Raekoja taga künkal, jõime õlut, miilits läks mööda, peksma ei tulnudki — ühiselamus anti leiba ja juustu — isegi mett anti — ja lubati köögis magada — häid inimesi on palju...» Nad jagasid lahkelt oma teadmisi, mille omandamine oli olnud vaearikas: kuidas leida Ringi inimesi või ohutult öö mööda saata Samarkandis, Leninakanis, Ufaas...

Nendega seoses tuleb mul ikka Deboree jutt meelde, see, kus on

maagiline arv 64 928, Cassidy viimased sõnad. Need kaks ameerika hulgust, kes peale Woodstocki Deboree farmi vajusid, et kuulsa inimesega lobiseda. Ja kui Deboreel nende jaoks aega ei olnud, siis koera narrisid, võsa varjus lambal kõri maha võtsid ja selle segase hipieide lohku tõmbasid.

Tuleb meelde just vastandlikkusest. Mitte iial ei tuleks neile valgevene kuttidele pähe teha sigadusi kellelegi, kellest nad lugu peavad. Neis ei olnud peidus piiskagi vaenu või kurjust, kui nad istusid ja imestavat näisid — juba, oh, kaks päeva pole keegi peksnud ega isegi sõimanud. Ah jah, kuidas ma üldse nende usaldusaluseks sain — algul rääkisime ettevaatlikult, kes kus käinud, keda tunneb. Ringi olulisematest kujudest Venemaal olin ma paremal juhul vaid kuulnud. Aga Viktor Jurjevitši peaksin ma ju teadma, oleme ju samast linnast? Ma ei taibanudki kohe, et jutt on Vikist. Aga ta on mu hea sõber, ütlesin, kui mõikasin. Ta ise ütles mulle, et mul on aeg Saarele tulla, lisasin salapäraselt. «Viktor Jurjevitšil on õigus, Viktor Jurjevitš on hea inimene!» Nad ei jõudnud Vikit ja tema elamist ära kiita. «Zep-pelin» mängib, ja väike jõmm ajab end hällis üles, kah kaifuitab. lutsutab kalapäid, kui kodus muud pole, aga kaifuitab! — Tema lastest juba pioneere ei kasva!» See viimane oli tähtis, seda nad kordasid mitu korda.

Vikil oli ilgelt suur koer, ja keegi ei saanud aru, miks Viki seda koera üldse peab. Kuni rahvaloendaja tuli.

Tagantjärele on tunnistatud, et juba 1979. aasta rahvaloenduse läbi viimine oli tendentslik, mitte ainult selle tulemuste hilisem tõlgendamine. Ma ei tea siiani Viki motiive ja kõik võis ju juhus olla. Kuigi rahvaloendaja kinnitas kohtus, et Viki ässitas Musta talle kallale. Ja oleks Viki kohe peale seda end kuskile tööle kirja pannud, poleks kah taolist jama tekkinud. Aga nii läks see «muidusööja» paragrahv ka kaubaks. Ja läbiotsimisel leitud paberid ammugi. Nii et poliitiline. Nüüd on ta tagasi. Aga ma ei oska temaga rääkida. Tema liigutused on rasked ja silmades pole sära, kui ta seal istub ja mingeid väikesi vudinaid kokku joodab. Teeb sämplerit. Väga pikka aega juba. Ongi keeruline värk muidugi.

JEHUDA AMIHAI

Heebrea keelest tõlkinud Kristiina Ross

Uni Jeruusalemmas (Šena birušalájim)

Sellal kui väljavalitud rahvas
saab kõigi rahvaste sarnaseks
ja ehitab endale maju ja sillutab teid
ja avab maapõue torustike ning vee tarvis,
lebame meie siin madalas majas,
selle iidse maastiku vanaea-lapsed.
Lagi võlvub me kohal armunult
ja hingeõhk meie suus on,
nagu ta meile anti
ja nagu meie ta tagasi anname.

Uni on seal, kus on kive.
Jeruusalemmas on uni. Raadio
toob päevaseid hääli maalt, kus on päev.
Ja sõnad, mis siinmail on mõrud
nagu puu otsa ununend mandel,
kõlavad kaugel maal magusalt.

Ja nagu öine tuli õõnsas oliivipuutüves
põleb me lähedal
hõõgudes igavene süda.

Kiri (Mihtáv)

Istuda Jeruusalemmas hotelli rõdul
ja kirjutada: magusalt möödub elu
kõrbest merre. Ja kirjutada: pisarad
kuivavad siin kiiresti. See plekk on
pisar, mis sulatas tindi: Nõnda kirjutati
möödunud sajandil. «Tõmbasin sellele ringi ümber.»

Aeg möödub, just nagu keegi, kes naerab või nutab
telefonis, siit kaugel:
Mida ma kuulen, seda ma ei näe,
ja mida ma näen, seda ma ei kuule.

Olime ettevaatamatud öeldes: «Järgmisel aastal»
või: «Kuu aja eest». Need sõnad on
nagu klaasikillud, millega võib end haavata
või veene läbi lõigata. Nii tehakse.

Aga sa olid ilus nagu vanade raamatute
kommentaar.

Naiste üliküllus su kaugel maal
tõi su minu juurde, kuid
mingi teine võimalusteteooria
võttis su minult taas.

Elada tähendab ehitada laeva ja sadamat
korraga. Ja üha viimistleda sadamat,
kui laev on juba ammu uppunud.

Ja lõpetuseks: Ma mäletan ainult,
et oli udu. Ja mida mäletab see,
kes mäletab udu?

Pool inimkonda siin ilmas (Mahatsít ha-anaším ba-olám)

Pool inimkonda siin ilmas
armastab teist poolt,
pool inimkonda
vihkab teist poolt.

Kas nende poolte pärast pean mina
minema rändama ja ühtvalu muutuma
nagu vihm aasta ringi, ja magama kaljudel
ja olema kare nagu oliivipuutüvi
ja kuulama, kuidas kuu haugub mind,
ja ärevalt varjama oma armastust
ja võrsuma nagu heitunud rohi raudteerööbaste vahel
ja elama mutina mullas
ja olema juurtega, mitte okstega,
ja elama, saamata suruda põske ingli põsele,
ja armastama esimeses ettejuhtuvas koopas
ja abielluma maa tugipalkidest
laulatuskatuse all
ja näitlema oma surma, kogu aeg,
viimse hingetõmbeni ja viimsete
sõnadeni, midagi mõistmata,
ja lisama oma majale lipuvardad ülesse
ja pommivarjendi alla, ja kõndima teid pidi,

mis tehtud vaid tagasitulekuks, ja läbima
kõik hirmsad peatused —
kassi, kepi, tule, vee, lihuniku —
kitsetalle ja surmaingli vahel?¹

Pool inimkonda armastab
ja pool vihkab.
Kus siis on minu paik nende poolte vahel,
mis sobivad nii hästi kokku,
ja kust praost saan ma näha
oma unelmate valgeid linnaplaane
ja paljajalu liival jooksvaid lapsi
või vähemalt lehvivat rätti
künka jalamil seisva tüdruku käes.

Nagu jäljest me kehal
(Kmó gumát guféinu)

Nagu jäljest me kehal
nõnda ei jää märki ka sellest, et olime kord siin paigas.
Maailm sulgub me järel,
liiv tasaneb taas.

Ja juba paistavad päevad,
mil sind enam pole,
juba tunda on tuult, mis toob pilvi,
mis meie peale ei saja.

Ja sinu nimi on kantud reisijatenimekirja
laevadel ja registreerimisraamatusse
hotellides, mille
nimede kõlgi
surmab südame.

Kolm keelt, mida ma oskan,
kõik värvid, milles ma näen maailma —
miski ei aita mind.

¹ Vrd *pesah'*i e paasapühade lõpul lauldud lastelaulu viimase salmiga: «Siis tuli pühamast püham, olgu ta õnnistatud, ja tappis surmaingli, kes oli surmanud (rituaalse) lihuniku, kes oli tapnud härja, kes oli joonud vee, mis oli kustutanud tule, mis oli põletanud kepi, mis oli peksnud koera, kes oli hammustanud kassi, kes oli ära söönud kitsetalle, mille mu isa oli ostnud kahe zuz'i eest» (zuz 'penn'). *Tlk.*

Kord lõikas suur armastus
(Pá'am ahavá gdolá)

Kord lõikas suur armastus mu elu kaheks.
Ja esimene pool sipleb siamaani
kusagil mujal, nagu pooleks hakitud uss.
Möödunud aastad on rahustanud mind
ning toonud mu südamesse rohtu ja silmisse rahu.

Ja ma olen kui see, kes seisab Juuda kõrbes¹
sildi ees «Merepinna kõrgus»
ega näe merd, kuid teab.
Nõnda meenub mulle su nägu kõikjal
su näo kõrgusel.

Kahju. Me olime tore leiutis
(Havál. Hafínu amtsu'á tová)

Nad lõikasad
sinu reied mu puusade küljest.
Mulle tundub, et nad on alati
arstid. Nad kõik.

Nad monteerisid meid lahti
teineteisest. Mulle tundub, et nad on insenerid.

Kahju. Me olime tore ja armastav
leiutis: mehest ja naisest lennuk,
tiivad ja puha:
korraks tõusime isegi õhku,
korraks lendasime.

Mu isa (Sonetitsüklist «Siin me armastasime»)
(Aví)

Mu isa neli aastat nende sõtta
on jätnud, vihkamata vaenlaseid.
Ma tean, ta juba tollal püüdis võtta
mu vormimiseks hingerahupudemeid

¹ Juuda kõrb on mägine maa-ala, mis jääb Jeruusalemma ja Surnumere vahele. Umbes 30 kilomeetri jooksul langeb maapind Surnumere suunas üle kilomeetri (Jeruusalemm asub umbes 800 m üle merepinna, Surnumere pind on ligi 400 m allpool merepinda). Keset kõrbet, paigas, kus Jeruusalemmast Jeerikosse viiv maantee läbib nn nullpunkti, on silt «Merepinna kõrgus».

kesk suitsusegust pommisauna,
nii paljudest kui iganes seal sai,
et korjata need rābaldunud pauna,
kus kuivas ema kŭpsetatud sai.

Ta kogus silmadesse surnuid mitusada
mu jaoks, et võiksin ära tunda need
ta pilgu läbi ja neid armastada

ning sama hirmsalt surema ei peaks. . .
Ta kogus pilku neid. Kui ta vaid teaks:
Mul ikka ees on kõik mu sõjateed.

Sinuga koos, üksinda oleme kõik
(Šnéinu bejāhad vehól ehád lehúd)

Mu kallis, suvi jälle on läinud,
kuid lunapargis mu isa ei käinud.¹
Kajab kiigelt veel lõbus hõik.
Sinuga koos, üksinda oleme kõik.

Mere taha kaob viimane laev —
nüüd millestki kinni hoida on vaev.
Ootab mäe varjus sõjasalk must.
Kuidas me vajame halastust!
Sinuga koos, üksinda oleme kõik.

Kuu katki käristab pilvedehame —
tule, lähme välja ja armastame.
Ehk armastades sõjalaagrite vahel
kõike õnnestub muuta meil kahel.
Sinuga koos, üksinda oleme kõik.

Näib, et armastus teiseks mind teeks,
nagu soolane meri saab magusaks vihmaveeks;
ma kukun, tooduna siia aeglaseid teid.
Võta mind. Mitte keegi ei lunasta meid.
Sest oleme koos. Üksinda oleme kõik.

¹ Parafraas luuletuse kirjutamise aegu populaarsele lastelaulule *Ābale bō lalūna-park* «Issi, tule luna-parki». *Tlk.*

JEHUDA AMIHAI (ehk ametlikult soovitatava inglispärase transkriptsiooni järgi Yehuda Amichai) on Iisreali riigi esimese luulepõlvkonna olulisemaid esindajaid. Amihai sündis 1924 Würzburgis, Saksamaal. Ta emakeeleks oli saksa keel, ent juudi koolis käies õppis ta heebrea keeles lugema ja kirjutama juba enne 1936. aastat, mil perekond kolis Jeruusalemma, kus Amihai senini elab. Ehkki kirjanduskriitikute üsna üksmeelsel väitel ei ole heebrea luules pärast Bialiki esile kerkinud ühtegi tõeliselt väljaküündivat suurkuju, on Amihai vieldamatult enim tõlgitud ja väljaspool tutvustatud tänapäeva heebrea luuletaja. Tema luulet on tõlgitud umbes 20 keelde; inglise keeles on ilmunud 11 eri tõlkekogu.

Amihai luule konteksti mõistmiseks tasub lühidalt refereerida uusheebrea luule ülevaadet väljaandest *The Modern Hebrew Poem Itself* (1989), mis jagab uuema heebreakeelse luule kolme perioodi: 1) Euroopa-periood (1880—1920), 2) Palestiina-periood (1920—1947), 3) Iisraeli-periood (alates 1948). Esimene ajalõik hõlmab seega sionistliku idee tõusu ja leviku aega, teine selle elluviimise otsustavamaid aastaid ning kolmas aega, mil sionism on saanud tegelekkuseks. Kui üldse, siis just heebrea luule käsitlemisel on ideoloogilis-poliitilistest aja- jaotistest lähtuv lähenemine õigustatud. Sest rohkem kui ühegi teise rahvuse esindajatele on juutidele juut-olemine olnud alati probleem, ülesanne, mis tuleb igal üksikisikul nii või teisiti lahendada, aga mille lahendusvõimalused sõltuvad ajast ja kohast. Üsna endastmõistetavalt peegeldub see ka luules, ning kogu uusheebrea luule tervikuna on võrreldamatult rahvuskeskem kui mis tahes rahva luule. Mingeid paralleele saaks siin tõmmata meie rahvusliku eneseväärikuse tõusuhetkede luulega, ent kuivõrd juut olla on läbi sajandite olnud tavajuhul märksa hullem ülesanne kui mis tahes ajahetkel eestlane olla, siis on rahvuskeskus juudi kultuuris märksa intensiivsem. (Eesti luuleloost võiks huvitava ja üllatavalt otsese paralleeli pakkuda siiski Valeria Räniku lugu.)

Asustuslooline periodiseerimine on heebrea luule seisukohalt, muide, isegi keeleliselt põhjendatud. Sest teist perioodi lahutab esimesest keeleline hüpe, mille tagajärjel kogu varasem luule muutus uuemale lugejaskonnale vormiliselt võõraks. Nimelt kasutasid Euroopa-perioodi luuletajad heebrea keele askenazi hääldusvarianti, Palestiinas sai aga ainuvalitsevaks sefardi hääldusvariant. Ehkki kirjapilt on ühesugune, erinevad askenazi ja sefardi hääldus sõnaroõhu asukoha poolest (esimesel juhul on rõhk enamast eelviimasel silbil, teisel juhul enamast viimasel) ning

vokaalide ja mõne konsonandi kvaliteedilt. Niisiis muutis hääldushüpe põhjalikult kogu keele rütmstruktuuri ja potentsiaalseid riimsõnu.

Euroopa-perioodi tähtsaimaks esindajaks oli H. N. Bialik (1873—1934; vt ka «Vikerkaar» 1988, nr 10). Bialik oli tõeline rahvusliku ärkamisaja laulik, kelle loomingus väljenduvad 19. sajandi 80. aastail esilekerkinud sionistlikud ideed kõige kaunimal ning idealistlikult puhtal moel. Vajadus seesuguse luule järele oli nii suur, et isegi Bialiki hilisematele, puhtisiklikele lüürilistele luuletustele anti meelsasti allegooriline rahvuslik tähendus.

Suhteliselt lühikese Palestiina-perioodi luule tagapõhjaks olid sionistlikud ja sotsialistlikud arusaamad ning Palestiinasse tagasi-pöördumise kõrval sai kirjanduse sisuks maad taasasustavate heroiliste pioneeride tööpaatos. Isegi looduslüürika, millele andis impulsse uue kodumaa esialgu eksootilisena mõjuv kaunis loodus, oli nii või teisiti vaid taustaks põldu harivatele pioneeridele ning Siioni taastamise eest võitlejatele.

Pärast Iisreali riigi rajamist ja Iseseisvussõda muutus olukord äkki teiseks. Kaunite rahvuslike ideaalide tegelikuks saades hakkas rahvuseotus andma negatiivseid väljundeid. Sajandeid kestnud väljavalituse (ja -tõugatusse) painest vabanenult tekkis paljudes vajadus oma rahvuseotust eitada, tarvides olla ükskord ometi lihtsalt inimene. Tänu üha kestvale rahutule ning pingelisele olukorrale ja uutele sõdadele on see seni vaid vähestel tõeliselt õnnestunud.

Amihai hakkas luuletama 1940. aastate lõpul, mil valitsevaks suunaks oli kauni- ja paljusõnaline deklaratiivne luule. Kogu tema looming on mingis mõttes vastureaktsioon tollasele paatoslikule eluhiokule (mis elab mitmes erinevas vormis ka täna edasi). Amihai ei eita rahvuspaatost aktiivselt, ta mõtleb sellest. Tema jaoks on rahvuseotuse ja isikliku inimelu dilemma paratamatus, millest teadlik olek on taustmuusikaks igale tema luuletusele. Nii on isegi Amihai armastusluules armastatu sageli rahvuslikult määratletud — nt «Juudi tüdrukuga / kel on ameerikalik lootus / silmis ja kelle ninasõõrmed on ikka veel tundlikud antisemitismi suhtes. . .»

Juurte-taak on mitmes Amihai luuletuses ka otsesõnu arutluse all — nt «Ma istun siin oma isa silmadega / pead katmas mu ema hallid juuksed / majas, mis kuulub araablastele / kes oli ostnud selle inglasele / kes oli võtnud selle sakslaselt / kes oli selle välja raiunud minu linna, Jeruusalemma kividest.» Üks keskseid motiive ongi sealjuures

isa kuju kui koondpilt kogu meid määravast eelloost.

Teise läbiva motiivina võib märkida aja kulgu ning kaduvust ja selle ainsa vastukaaluna praegust, siinset hetke. «*Aja androgüün, see, kes pole ei päev ega öö*», on tegev paljudes Amihai luuletustes.

Kolmas silmatorkav motiiv Amihai luules on sõda, sest sõjas teravneb suurte kaunite rahvuspürgimuste ja lihtsa isikliku õnnetatluse vastuolu viimse piirini. Luuletaja isa sõdis Esimeses maailmasõjas, Amihai ise on sõdinud viies sõjas. Sõda on igale iisraellasele väga kõnekas kujund. Pärast 1973. a Jom Kippuri sõda, mis oma välisele võidukusele vaatamata paljudele traumeeriva šokina mõjus ning ohtralt sõjatüdimest sünnitas, kirjutas Amihai: «Nüüd on mu luule äkki jälle moodi läinud. Häda aegadele, mil mu luule on moes.»

Amihai luule keel on lihtne ja asiselt konkreetne. Tema luuletused lähtuvad sageli argistest piltidest, siin ja praegu olemasolevatest igapäevastest asjadest. «Mulle meeldivad ini-

mesed, kes tegelevad tegelike asjadega, nagu arheoloogid ja geoloogid,» on ta väitnud. «See on tõeline, puhas luule.» Tema taotluseks on «rääkida tundelistest asjadest kuivalt». Või nagu ta seda ühes luuletuses on kirjutanud: «*Kui ma lõin pea vastu ust ära, hüüdsin ma «Mu pea! Mu pea!» ja ma hüüdsin «Uks! Uks!», / ja ma ei hüüdnud «Ema! ega «Jumal!» / ega hakanud kirjeldama viimsetpäeva maailmas, kus pole enam ei päid ega uksi. . .*»

Üks kriitikuid on väitnud: «Küllap on kõige väljapaistvam joon Jehuda Amihai juures tema meelerahu. Varustatuna oma rahva kannatuste kollektiivse mälega ja oma isikliku mälega toob ta iidsetes tormides segipaiskunud elust esile olemusliku, jättes kõik muu naeru päralt.»

Heebrea keeles on Amihailt ilmunud 30 aasta jooksul kümmekond luulekogu (esimene 1955, seni viimane 1985), üks romaan ja paar novellikogu; Iisraelis on lavastatud ka tema näidendeid.

Kristiina Ross

CORINNE ROCHE

KONSULTATSIOON

Prantsuse keelest tõlkinud Tõnu Õnnepalu

Võis praetud nuudlid riivitud šveitsi juustuga
kastanikreem

võisai

baklažaanitäidisega pannkook

šokolaad

majonees

Tatin'i kook rohke vahukoorega

küpsetatud kanapoja nahk

brii juust

mandlipasta

vasikaraguu riisiga

küpsised keedisega

sardiinid õlis

suitsusink

ploomid konjakis

kolmevärvilised araabia koogid
mesi
vormiroog mereandidest bešamellkastmega
singitort
maksapasteet
normandia eskalopp
praekartulid
ekleerid kohviga
taramaa
Melba virsikud
kakahueedid
läätsesalat kuumade pekiviiludega
tabulee
suitsuvorst
pardipasteet oliividega
aperitiivkoogid
võileib
verivorst õuntega
jne

Mu suu ei saa rahuldust. Mõnikord ma süüan nii kiiresti, et pole aega maitstagi, mis ma endale sisse ajan. Tahan vaid end täita, täita lämbumiseni. Nõnda ma siis süüangi. Juba päris pisikesest peale ma muudkui süün. Kui mul oleks mees, kes mind täidaks, siis ma süüaksin vähem. Või kui ma oleksin rase; sel juhul ma oleksin seaduslikult paks, lapsest. Aga et rase olla, selleks peab rasestuma. Aga mul pole meest, kes see siis tahaks 99,7 kilogrammist paksusest, kelle kehakaal teeb jalad haigeks? (Pealegi, nauding saaks mulle kindlasti saatuslikuks, hingeldamise pärast). Ja et mul pole meest, siis olen ma frustreeritud. Niisiis ma süüan. Juba neli aastat ma ainult süüan.

Kui kallutan end pisut paremale, näitab kaal sada grammi vähem. Lahja lohus, julgeksin öelda. Üleeile tegin ma kangelasliku otsuse haiglasse konsultatsioonile minna. Ma ütlesin endale, et ei, et persse, et milles küsimus, et ma ei hakka ometi ootama, kuni sada kilo täis, enne kui ma MIDAGI ETTE VÕTAN. (Ja ma tundsin ennast totakalt uhkena, unustades, et ma olen nelja aastaga kakskümmend kilo juurde võtnud, ilma üldse midagi ette võtmata.) Mõnel kuul ma võtan juurde ainult 500 grammi: tegelikult rekord, kui mõelda sellele, mis ma endale kõik sisse ajan. Siis on peaaegu tunne, et olen kõhnemaks jäänud. Mis sa teed ära.

Niisiis ma helistasin Poitiers' haigla väliskonsultatsiooni osakonda. Mul oli häbi oma palvet formuleerida, isegi telefoni teel; tegin hääle reipaks, muretuks, oleksin tahtnud, et sekretär mõistaks mu tooni kergusest, et tellin konsultatsiooni kellelegi teisele, et mitte mina ei ole see paks, pilgatu, hingeldav; et mina pole see, kes õgib ja nutab salaja, see, keda nähes lapsed põsed punni ajavad, käsi laiutavad,

jäljendades minu proportsioone, see, kellesse keegi pole kunagi armunud olnud. Ma ütlesin tehtud häälega «Hallo? Kas tüsedate taastuskeskus? Ma tahaksin aega kinni panna.» TÜSEDUS: see sõna on rõve. See on paar punnis kintse või pakse põski, kuidas soovite. Tüse. See olen mina. Kui tüseduse kohta öeldaks «kõhnus», siis see nii ei häiriks. Samamoodi on sõnaga «rasvane», selle kõla rahulik selgus kohutab mind. Pääsen sellest, öeldes: «Mul on tundlik nahk» või «Mu juuksed lähevad ruttu mustaks». Kui olin kümneaastane, ütles tädi mulle: «Oh, su sõrmed on ju väiksed rasvarullikesed!» Ülim solvang: ma olen paks kuni sõrmeotsteni, kuni enda viimase tipuni. Millelgi minus pole rasva eest pääsu. Vastuseks ma naeran, (rasvarullike, see on lõbus, see on kelmikas, kas pole?). Sisemuses, rasvarullikesenduse all, olen ma surnud.

Sekretär andis mulle aja järgmiseks päevaks. Tema hääl kõneles ükskõiksusest ja tühimusest. Selle asemel et meelege vaevlevatele mammidele aegu kinni panna, läheks ta parem kinno ja laseks oma juljusel ennast seal pimedas käperdada, kindel see. Tema jaoks olen ma eimiski, ainult see tehtud hääl, mitte too õnnetu paksuke, kes püüab tähtsat mängida ja kes proovis oma lauset ja intonatsiooni kolm korda, enne kui helistas. Jäin tükiks ajaks istuma, kui olin toru ära pannud, vaatasin oma käsi (rasvarullikesed, aitäh tädi Jeanne), oma nahkdiivanile väljapandud reisi. Ma isegi kergitasin veidi seelikut, et nautida oma meeleheidet, püherdada vastikuseseenda vastu. Ma mõtlesin sekretärile; nägin teda blondiinina, kulunud teksased, õhuline pluus, ehted. Üks neist, kelle kohta öeldakse: «Jube karakter, aga muidu täitsa tore». Täpselt niisugune, keda ma kardan. Kindla peale kamp sõbrannasid, kellega koos ta käib sisseoste tegemas, raisates raha, mida tal pole. Nende ümber keerutavad mehed, kes teda külla kutsuvad, kes teda ihaldavad. Ta ütleb: «Ah, küll need kutid võivad ikka külge kleepida!» Õnneseen. Talvel ta suusatab, suvel sõidab lainelauaga. Aegajalt ta võtab sada grammi juurde, ta peab kaks päeva dieeti, hädaldades üle kogu ilma, et on vormist väljas; ta ei osta endale ehteid, need kingitakse talle. Ja jõuluõhtul ei tea ta kunagi, kuhu minna, sest teda on kutsutud igale poole. Me mõlemad oleme naised, aga nii erinevad, nagu ei kuulukski samasse liiki.

Olles meie erinevustele ringi peale teinud, olen ma jälle siin oma käte, oma reite, oma häbīga. Kui õige näkitseks midagi? Söömine lohutab.

Endistviisi diivanil istudes, kõssis, jälgin ma, kuidas möödapääsmatult ja saatuslikult saabub hetk, mil ma viskun söömissesse nagu kuristikku. Külmutis on väikesi šokolaadisaiu. Aga kas mul jätkub kannatust lasta neil ahjus kümme minutit soojeneda? Jah, sest on veel singivorstikesi ja eilset mehhiko salatit. Niisiis, maius haarab mind, hammustab, see on niisama äkiline ja vastupandamatu kui vägistamissoov; minust pole järel enam midagi — ainult see ablas tung. Pistan vähem kui kolme minutiga, kell käes, nahka terve paki aperitiivkooke,

siis, samalt riulilt, just nende kõrvalt purgi vanillivahvleid. Külmkapis ootavad mind eile heldelt lahtilõigatud singivorstikesed. Mul on juba suus nende mage ja rasvane maitse, kui ma kolm šokolaadisaia ahju praadimisrestile panen. Klõps on käinud, ma hakkam ennast meetoodiliselt täis puukima, ma tunnen, et mitte midagi pole olemas väljaspool seda sünget tegevust: ma unustan iseenda, mind pole enam olemas, ma olen surnud kogu maailmale, ma kustutan enda maha, nii et jääb vaid suu. Ma ootan, et süda läheks pahaks: siis vähemalt saabub rahu, unustus. Ma vajutan noa vorstikestesse, nad on veidi rääsunud, nii või teisiti, neile tuleb ots peale teha, ma teen sellest enda jaoks peaaegu kohustuse, ma haukan suuri suutäisi, neelan need närimata alla, õhust tuleb puudus, on peaaegu valus, aga peab kannatama, et elada, neelan mehhaaniliselt, aina uuesti lusikat mehhiko salatisse vajutades. On ta hea või halb? Ma ei tea enam, ja mis tähtsustki sel on? Need on jäägid, neile TULEB OTS PEALE TEHA, nagu ütles mu ema, tuleb neile ots peale teha, apla järjekindlusega, see on peamine. Ahjukell paneb mind võpatama, esimene šokolaadisai põletab mu põskesid seestpoolt, ma panen teise külmkappi jahtuma. Temagi kord jõuab kätte, lõikan ta palavikuliselt lahti, et kreemitada teda lahja rõõsa koorega (15 % rasvainet), mille ostsin ühel heade otsuste esmaspäeval, aga sellest pole veel küllalt, mu paksuke, avan ka tordikreemipurgi šokolaad/pähklid, saavutan sellega iivelduse kõrghetke, katkestan sekundiks söömise, seelik on rasvast puru täis, mõtlen blondile sekretärile, kelle väike tagumik on veelgi väiksemates teksastes, ja äkki ma näen ennast, paks hüljatud kartul kuskil vanatüdrukü-köögiuberikus, ümberringi potid, purgid, salatikausid, AGA MIS SIIS SELLEST, KURAT VÕTAKS, NAGUNII ei näe mind keegi õgimas, kolm päeva pole mu telefon helisenud ja ka siis oli valeühendus, nii et mida see muudaks, Issand Jumal, mida see siis muudaks ja kelle jaoks ma peaksin ilus olema?

Neelan lusikatäie tordikreemi, aga süda ei kannata enam, olgu, ma võiksin seda segada ju rõõsa koorega, nii oleks vähem magus, läbi häda teen otsa peale võileivale, mis peaks lämmatama seda iiveldamaajavat suhkrumaitset, siis keeran kogu sellele jamale selja, lähen viskan voodi peale pikali, kõhtu kinni hoides, kõveras: maos pistab. Oeh. Nii hakkab parem. Hea on, kui on valus, lõpuks olen ma liiga täis, nüüd võin ma mõelda millelegi muule kui söömisele, nautida hetkeks vastikust toidu vastu. Šokolaad, kreem, koor? Ei ialgi enam, kinnitan seda. Kuidas on üldse võimalik nälga tunda? Avada suu ja seda täita? Õudne! Lõpp kõigel sellel. Homme: DI-EET. See on muide otsustatud: ma ostan rasvata jogurteid, naturaalselt kala ja dieetvõid!

Eile hommikul ma niisiis valmistusin Konsultatsioonile minema. Kerge meik, brushing, et pisut jumet anda. Manada sisse astudes näole spontaanne ilme, lausuda naeratades: «Tere! Mul oli 10.30 aeg kinni pandud, ma olen preili Lemaire». Kui juhust on, öelda, et õhk on tegelikult üsna jahe, kuigi päikese käes tundub soe olevat, või mis tahes

banaalsusi, et luua selle hirmsa sekretäriaga mingi inimlikum, südamlikum suhe, et ta mõistaks, et ma pole lihtsalt ainult mingi paksuke, et ma huvitun ka muust kui oma kilogrammidest, ilmast näiteks.

Aga eelkõige: NAERATADA. Paks on nagu juut, tal pole õigust olla kuri. Selle naeratuse taga, mis on kleebitud mu kuunäole nagu plaaster, on too rahulik lootusetus, leppimine, mis on nüüdsest mu teiseks loomuseks, mu viisiks elada tasapisi. Varem mahtus minusse veel viha, kurbust, armastust, lootust, hirmu. Kõik see lõppes nelja aasta eest, ma olen tunnetele läbitungimatu, ma tunnen veel vaid seda jälki kolkunud läpatist. Tollel on vähemalt see eelis, et ta on mulle tuttav. Paksud on kartlikud, kõik tundmatu hirmutab neid. Minu meelega pole ohtlik: mul on olnud aega teda kodustada. Ta on minu juures nagu omas kodus, pehmes pesakeses keset minu rasva. Olen mõelnud enesetapule, aga see nõuab ikkagi liiga palju energiat, see viimane vastuhakk. Et elule ja õgimisele lõpp teha, selleks on ikkagi julgust vaja ...

Neli aastat tagasi ma veel armastasin. Ma mõtlesin olla veel armastusväärne ja armastatud, hoolimata oma vormidest. Kõik see suri tol mälestusväärsetel juuniõhtudel, kui Jacques ütles mulle ühe hingetõmbega, silmad maas: «Ma ei taha sind enam». Tol õhtul tunnistas ta küsimise peale üles, et oli juba ammu tahtnud lahku minna, aga ei julgenud. Viimaks ma küsisin temalt: «Kas ma olen sinu meelest liiga paks? Kas sa sellepärast tahad lahku minna?» Ja tema häbelikult: «Oh ei, ma ei tea ...» Mulle tuli meelde, et ükskord oli ta silmad häiritult ära keeranud, kui nägi mind duši alt tulemas. Tol ajal, olles ju kakskümmend kilo kergem, pidin ma juba meenutama suurt märga hüljest.

Jacques'i ettevaatlikkus, tasasus, andekspaluv hoiak tol õhtul tundus mulle jube. Ta teadis, et mind maha jättes annab ta mulle surmahoobi, et ilma temata pole ma enam keegi. Ta tundis end suure süüdlasena, ta isegi lasi mul lubada, et ma lähen arsti juurde konsultatsioonile, mõne «näärmete spetsialisti» juurde, nagu ta ütles. Ma muidugi lubasin. Ent mu sisemuses kees raev. Kuidas, kas ma olen siis nii paks? Koguni sedavõrd, et mingi spetsialisti poole pöörduda? Noh olgu, ma veel näitan talle, ma veel näitan neile kõigile, et on olemas paksemaid kui mina! Ma asusin neile näitama, kuidas saadakse tuseduseprofiks, patoloogiliseks ebardiks. Sellest päevast saadik olen ma kõige naha ja karvadega andunud söömisele, ma olen kakskümmend kilo juurde võtnud. Ja iga kilo kinnitab mu arvamust enda kohta, toetab mind minu veendumuses, et IGATAHES olen ma vaid mitte millekski kõlbav paks. Süüa, olla tüse tundub mulle nüüd loomulik: see on mu saatus, mis täide läheb, raisus elu, muud midagi. Meelega on mu elatis. Mu igapäevane leib.

Pugimine, see häbiväärne ja üksildane ajaviide, oraalne mas-

turbatsioon: seda harrastatakse, aga salaja. Varsti pärast Jacques'i lahkumist sain ma tunda ka hellitustest ilma jäetud keha nälga, mu üsk karjus üksindusest, reied nõudsid oma osa. Ühel õhtul ma mas-turbeerisin pimedas, kardinad häbile ette tõmmatud. Naudinguhetkel ma hammustasin huulde, et naabrid ei kuuleks. Ja siis vajus kurbus mulle peale, mõistsin lõpuks, et ma olen üksi, üksi kõiges: üksi süües, üksi kinno minnes, üksi maksuametisse helistades, üksi armastusega tegeldes. Nüüdsest oli armastus vaid mu enda asi, mitte kellelgi teisel ei olnud sellega pistmist. Nõnda tundsingi kaastundehoogu oma hüljatud keha vastu, lõin käed enda ümber, kallistasin end, nagu oleksin olnud keegi teine.

Konsultatsioon oli kell kümme. Ma olin kella poole üheksaks täiesti valmis, jäi veel vaid sinine kleit selga tõmmata, viimasel hetkel. (Paksudel lähevad riided ruttu kortsu.) Vaatasin teda enne selgatõmbamist: larakas kokkuõmmeldud riie, mingi kottloom, ei taskuid ega vööd, ei nõöpe ega väljaõmblusi, muidugi: suursugune tagasihoidlikkus. Mitte midagi, mis võiks pilku püüda. Ainus kleit, mis mulle veel selga läheb. Avades kottlooma oma paksude kätega, pistan ma sinna oma paksu parema jala (ai, ettevaatust, et tasakaal ei kaoks), siis paksu vasaku jala. Ennäe, see võdiseb vähem kui tavaliselt. Kummaline. Vean rõiva oma paksudele abaluudele, pistan varrukatesse oma paksud käed, siis tahapainutus, et lukk kinni tõmmata. Riie on kaenla alt liiga pingul, rinnal on kitsas. Ma olen hingetu juba sellest ometi nii tühisest pingutusest, ma ilmselt punetan, naeruväärt. Ja ma avastan õudusega sõnulväljendamatu tõsiasja: ainus kleit, mis mulle veel selga läheb, ei lähe mulle enam selga. Ma pole lukku taljest kõrgemale saanud. Ta jääb seal kinni. Ma jään seisma, käed rippu, jalad harkis, oma hiigelkleidiga, mis on liiga väike, rasvavoldid kokkupitisitatud ja lukk keset selga kinni, kohe katkemas. Ma vihkan oma keha. Ma vihkan ennast.

Siis variseb kõik õudusesse, ma ise varisen nuuksudes voodile, riie ähvardavalt ragisemas. Kell on 8.35 ja ma nuuksun oma kilode, oma üksinduse, oma kleidi pärast, ma nutan üldse ja eraldi oma viletsuse ja kogu maailma viletsuse pärast, oma viimase elektriarve, uue valitsuse, oma C-suuruses tugevdatud karkassiga rinnahoidja, nälgasurevate hindude, augustikuiste hüljatud koerte, juba terve kuu kordategemata esikukapi, tüdruku pärast, kes vägistati, kui ta tantsutunnist koju tuli, kõrgete kontsadega noore ema pärast, kes naeris mu üle kaubahalli puu- ja juurvilja riikli juures, kõikide sõdade sõdurite ja kõikide naiste pärast, kes neid armastavad, ma nutan, et armastus on mu elust nii julmalt lahkunud, et mu süda pole enam see tukslev ja elav linnuke, iga hetk rinnust välja hüppamas, vaid kamakas rääsunud võid. Ma nutan, et olen mina, igavesti.

Ei, ma ei lähe Konsultatsioonile. Keegi ei saa mind aidata, ma ise ka mitte. Mitte miski ei saa mind lohutada mu paksuses, vahest ainult söök. Ja kui ma sekretärile meelde tulen? Mis siis, eks uurigu jä-

rele! Küll ma mingi vabanduse välja mõtlen, ma ütlen talle, et mul suri isa ära; see on muide tõsi, ta suri kuue aasta eest. Ja ma teen hääle tuhmiks ja kurvaks, ta ei saa minu üle naerda. Üks kordki tuntaks mulle kaasa ega pilgataks.

Sel pärastlõunal kõndisin huupi mööda tänavaid. Olles nuuksunud vastuhakust ja võimetusest, heitsin taas tolle lootusetuse rüppe, mis oli minuga olnud juba kuid. Astusin kaubahalli, läksin saiariiuli juurde ilma sellele mõtlemata, nutsin ilma sellele mõtlemata masinlikke pisaraid vanillisuhkrupakkidele ja kirsikompotipurkidele, nagu nood pidamatud vanamehed, kes kusevad igal sammul kolm tilka ja kellele see on saanud harjumuspäraseks olekuks.

See ma siis olengi. Ma nutan, et aega viita, hajameelselt, küpsetuspulber on kümme santiimi kallimaks läinud, mind peab liftis arvestama kahe eest, valjuhääldi teatab, et kilufilee on kella seitsmeteistkümmeni alla hinnatud, ma olen suudeldamatu ja suudlemata, aga see ei loe enam midagi, ma olen kui tuimestatud, ma ei kannata enam, sest ma olen surnud.

Millal see mõte mulle pähe tuli? Ta oli teel kindlasti juba ammu, maa all, valmis välja ilmuma. Aga nimelt siis, kui ma nägin kogupere-maisihelbekarbil seda rõõmsameelset ja punnispõskset jõnglast oma vanemate heldinud pilgu all, kargas ta järsku jõhkralt esile. Nemad kolm oma kookonis, kenasti koos soojas, nagu alati. Minu sisemuses kaikus tumm karje, terav kärin, nagu oleks kardinat lõhki rebitud. See ei saanud enam edasi kesta. Põgenesin kaubahallist midagi ostmata; veel mantel seljas, lehitsesin ma Pariisi teatmikku. Too avanes peaaegu iseenesest õigelt leheküljelt. Kaks korda panin toru hargile tagasi, süda tagumas. Mu meelegohad hõõgusid. Kolmandal korral ma lõpuks kuulsin, et vastati. See oli niisama loomulik ja imepärane kui tähe sündimine: väga kaugel, siinsamas, ütles üks hääl: «S.O.S. Sõprus, tere».

Sel õhtul tegin ma korda esikukapi, helistasin maksuametisse, maksin elektriarve. Määrasin kohtamise ühe psühhoterapeudiga. «Hoolitse oma istmiku eest,» ma olin seda kuulnud öeldavat kogu oma elu. On ka, muide, mille eest hoolitseda. Kuid seekord oli see nimelt mu pea, mis hoolitsust vajas.

Tähistasin seda šampuse ja maksapasteediga, nelja silma all iseendaga. Pärast kõike seda ma ju ometi väärisin väikest hüvitust.

ANTOINE CHALVIN

LÕPETAMATA PÄEVIK

Prantsuse keelest tõlkinud Tõnu Õnnepalu

Talv. Talv on kõik matnud! Kõik on tardunud. Kõik magab. Päev on vaid pikk uni, öö viirastus. Õhk tundub paksemana, ta osutab vastupanu. Iga liigutus on raske. Matab hinge. Tahaks vait olla, vait olla olematuseni.

Talv üksinda, kinni jäätunud. Ma ei tee midagi. Ma ei mõtle. Kõik on külm. Päevad tõmbuvad kokku, aga nad on ikka nii pikad . . . Päevad on liiga pikad, kui oled üksi ühel ududesse eksinud saarel. Talvel Läänemerel võiks uskuda, et midagi pole olemas peale hetke raskuse, liigutuse, mis nüüd kohe tuleb teha, surmakiusatuse, mida tuleb eemale kihutada, sekund-sekundilt.

Ma uskusin, et armastan neid talvi, enne kui ma siia asusin. Mu teadmised neist olid tühised: kaks päeva siin, kolm päeva seal, ja ma läksin Prantsusmaale tagasi, uskudes, et olen kõike näinud.

Talv ei ava end kiirustavatele turistidele. Tuleb tundma õppida ootamiste vaeva. Peab olema näinud neid paljastuvaid päevi, siniseid päevi, huku piiril. Tundub, et kõik vajub hämarusse, et öö ei lõpegi. Tahaks ära minna. Tahaks kohale jääda. Ei tea enam isegi . . . Päeval ootad ööd. Öösel ootad päeva. Mõtled välja põhjendusi. Mina ei oota kedagi. Ma istun, nagu igal õhtul, kirjutusmasina taga. Toksin kirjutada, mis mulle pähe tuleb. See mõjub hästi. Ma tühjendan end vähehaaval sõnadest, mis mind kohutavad. Mul on ikka liiga palju sõnu peas. Ma tulin siia vaikuse pärast, külma pärast. Tulin öö pärast. Aga kõik see ka kohutab mind. Miski pole lihtne . . . Mu uksele koputatakse!

Ma jätkan. See pidi olema tuul. Saar on inimtühi. Ta on vaevalt kolmsada meetrit pikk. Öösel ei satu siia ükski paat, ega sellegi videviku jooksul, mida nimetatakse päevaks. Jälle koputatakse!

Ma hõikan sisse, igaks juhuks. Mees tuli sisse. Ta vaatab mind. Ma jätkan, mis ka ei juhtuks. Ma jätkan klahvidele vaatamata. Ma silmitsen teda. Üks kalur vist. Habe ajamata. Juuksed sassis. Ta lõhnab joodi ja kala järele. Noogutasin just peaga tugitooli poole. Korras. Ta paneb ukse kinni ja läheb istub maha. Ta ei ütle midagi. See kestab, lõputult . . . Mis ta siin niisugusel kellaaajal teeb? Siinsed kalurid ei armasta ööd. Nad veedavad talve oma puumajadesse suletuna, kõssitades ümber mõne valguse või soojuse südamikku: tuli, lamp, transistor . . . Midagi, mis seob neid kindla punkti külge. Mis loob illusiooni, et nad kuuluvad veel maa peale. Siinsed kalurid kardavad talvel merd. Nad kardavad tema võimu oma hingede üle, kardavad lainete müra ja torme, mis rää-

givad tühjusest. Mõnikord nad jäävad neid kuulama, võtavad paadi ja kaovad uttu. Nad ütlevad, et lähevad vaatavad veidi ringi, teeseldakse uskuvat, kuigi teatakse, et neid kunagi enam ei nähta.

Too siin võibolla tahtis ka kaduda. Miks ta siis minu saarele randus? Ma tõstan silmad ja vaatan teda. Ma tunnen, et ta hakkab rääkima. Ta rääkis aeglaselt rootsi keeles, käheda häälega. Mu elektrooniline kirjutusmasin töötab vaikselt ja ma sain suurepäraselt aru, mis ta mulle ütles:

— Ma võtsin paadi ja läksin välja väheke ringi vaatama...

Ma tunnen, et ta on väga lähedal. Ma tunnen, et ta on lõputult lähedal. Ma tunnen, et ta saab suurepäraselt aru, mida ma teen ja miks ma jätkan oma masinal toksimist, selle asemel et talle vastata, et talle juua pakkuda või paluda tal oma rasked riided seljast ära võtta. Ma tean, et ta ei pahanda selle pärast minu peale ja et see näiline külmus ei solva teda. Üks pikk hetk möödub veel. Ta jätkab.

— Ma nägin paadist tuld... Ma ei teadnud, et siin majas jälle elatakse...

Ma ei vasta. Ma lasen vaikusel tiheneda, lasen tal võtta vähehaaval kaju, millele annab viimase lihvi klahvide tasane klõbin ja see pingul pilk tema ja minu vahel.

— Sa oled kirjanik või?... See, kes siin enne sind oli, ta oli ka kirjanik... Sai teisega päris head tuttavad oldud... Ma käisin siin tihtipeale väikest klaasikest tegemas... Ohjaa... Vanal oli head napsu... Sai sinna... akna alla istunud... Sai siis seal kahekesi merd vaadatud... Väheke sai räägitud ka...

Usun, et ta on aru saanud, et ma ta sõnad kirja panen: ta peab iga lause järel vahet ja hakkab alles siis uuesti rääkima, kui toksimise rütm aeglustub. Tema pausid ei paista olevat tingitud mingist omapoolsest kõhklemisest. Ta ei kõhkle, ta vaid nõustub oma ettekannet katkestama.

... Tegelikult rääkis põhiliselt tema... Lobisejad on need kirjanikud... Tema igatahes paistis olevat... Tema oli jah, küll... Ta rääkis kogu aeg surmast... Ta ütles imelikke asju...

Stockholmi agentuuris, mis mulle selle saare ja maja müüs, räägiti midagi ebamäärast eelmisest omanikust. Nad ütlesid mulle nimelt, et ta on mitu raamatukest avaldanud. Raamatupoodidest ma neid ei leidnud. Ilmselt polnud neist kordustrukke tehtud.

— ... Ta uskus, et surma, seda ei olegi olemas... Ta uskus, et pärast tullakse tagasi... Alati samasse kohta... Igaüks oma kohta... Igaveseks... Äh!... Mõtelda ainult, mis vanamehest nüüd järel on... Mina see olin, kes ta ühel hommikul siit leidis... See oli pärast ühte tema kehva aega... Ta kirjutas liiga palju... Ei söönud enam, ei maganud enam... Kogu aeg oma kirjutuslaua taga... Ta tahtis kõik üles kirjutada... Kõik... Külma, talve, öö... Tal oli suur must

sulepea . . . ja ta kirjutas nagu jaksas . . . Hullusti kiiremini kui sina oma masinaga . . .

Mõtlen, et kas ta teab, et ma teen sohki ja lisan kommentaare tema sõnade vahele. Ta tundub mulle liiga terane, et mitte taibata. Siiski ta ei ilmuta mingit kannatamatust. Ta ootab kuulekalt, kuni ma toksimise lõpetan, enne kui järgmist lauset alustab. Kui ma pikema vahe teen, et uut lehte masinasse keerata, siis ütleb ta oma lause ja ootab, kuni ma olen omadega valmis saanud.

Avastan lõbuga, et ma võin ta kõnet kontrollida ja isegi takistada teda rääkimast, kui ma kommentaare lõputult pikendan.

— . . . Mina ei ole tema raamatuid lugenud . . . Ta ütles mulle, et sellest pole lugu . . . et seal pole midagi huvitavat . . . Ta muuseas ei kirjutanud enam . . . See, mis ta kirjutab, oli tema päevik . . . Ta ütles, et see on jooksmine . . . surma eest ärajooksmine . . . et ta kirjutab nimelt selleks, et ellu jääda . . .

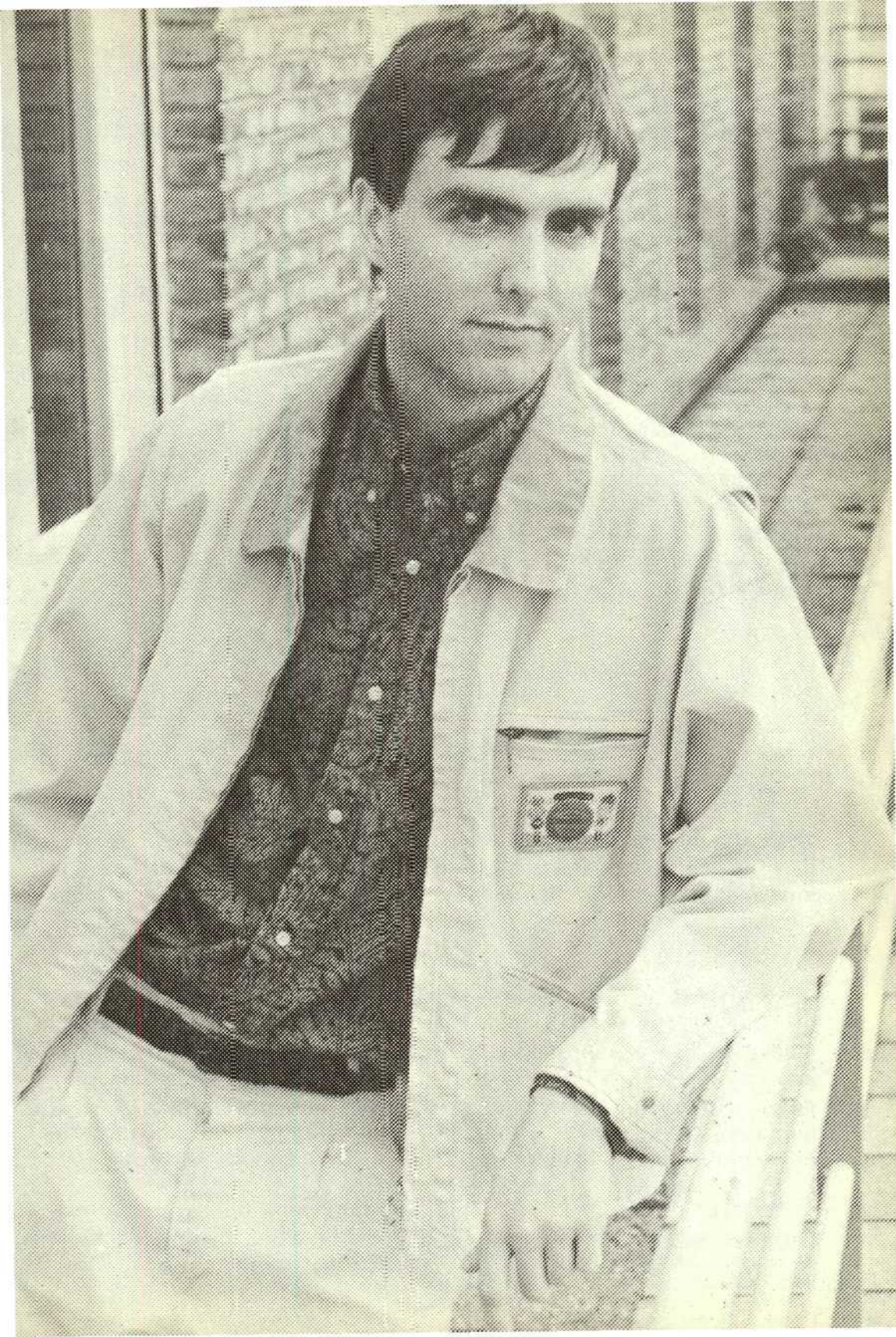
Tema laused järgnevad üksteisele kindlusega, mis mind üllatab. Mul on tunne, et ta pole siin juhuslikult. Ta ei räägi nagu inimene, kes ei tea, mida öelda, või ütleb lihtsalt seda, mis pähe tuleb. Ma usun, et ta ei improviseeri. Aga selle loo tagamõte on mulle veel selgusetu. Miks ta mulle kõike seda jutustab?

— . . . Et ellu jääda, nagu ta ütles . . . See on ju imelik . . . Surma ta ei usknud, aga surra ta vist ikkagi kartis . . . Ometi oli kindel, et tuleb tagasi . . . Ta ütles seda mulle tihti . . . Ta ei rääkinud kellelegi teisele sellest . . . Ta ütles mulle, et tuleb koju tagasi . . . Sellesse majja siin . . . Ta ise ehitas selle, kui oli saare ära ostnud . . . Ta ütles, et see on tema koht . . . et see on paik, mis on tema oma . . .

See kirjaniku-lugu on kena küll. Veel natuke ja ma hakkan end võtma selle vana müstiku reinkarnatsioonina! Võibolla ta tundis, et tema järglane sellel saarel ei saa olla keegi muu kui kirjanik . . . Kas mõnel normaalsel inimesel võiks tulla pähe siia elama asuda?

— . . . Ta kartis, jah . . . Võibolla mitte surma, vaid seda, et ta ei saa ennast pärast enam kaitsta . . . Nii ta ütles . . . Ei saa ennast kaitsta . . . Ta ütles mulle tihti: Tead, vana, kui ma kord olen tagasi tulnud, siis oleks vaja minu järel valvata küll . . .

Kas see kalur oli tulnud kavatsusega mind kaitsta? Aga mille eest? Ja kui ta mind tõesti peab vana kirjaniku avatariks, miks ta siis minuga kolmandas isikus räägib? Miks ta siis seletab mulle asju, mida ma peaksin teadma? Ma ei saa ikka aru, kuhu ta selle kõigega tüürib. Mul on tunne, et ta räägib pisut kiiremini kui veel hetke eest. Igatahes ta ei artikuleeri enam nii selgesti, nagu oleks tal kiire lõpetada. Ma ei ole kindel, kas ma kõigest aru saan. Mu simultaantõlge on vist üsna ligikaudne.

— ... Kui ma kord olen tagasi tulnud, nagu ta mulle ütles... Kui ma olen muutunud tooliks või lauaks või aknaks või trepiastmeks või ükskõik mis puutükiks selles majas... Sa saad igatahes täpselt aru, kus ma olen, aga mind peab kaitsma, vana... Kõige eest...

aztertemwxcvbn ma sain aru mida see tüüp minust tahab tal on niisugune nägu peas et rohkem ta enam ei räägi pärast neid viimaseid sõnu ma tean juba milline oleks ta järgmine lause ma pean jätkama jätkama jätkama rahunema, rütmi aeglustama, kinni pidama. Aeglustama. Kirjanik on oma majja tagasi tulnud, ma profaneerin teda, ma käin päevast päeva tema peal, tallan ta otsas, iga põrandalauakriuks on tema valukarje, iga aknaluugikolks tema appihüüd. Ma mitte ainult ei türanniseeri teda, ma ka ahvin teda tobedalt oma päevikuga, ma olen tema timukas ja plagiaator. See tüüp on tulnud mind tapma. Seda ta ütlebki mulle oma järgmise lausega. Ma pean jätkama, takistama teda rääkimast, niikaua kui ma kirjutatan, olen ma elus, ma olen tugevam kui tema, ma leidsin kaitsevõtte, ma pean vaid kirjutama kirjutama kirjutama kuni ta magama jääb või tüdib või kuni keegi tuleb, kuni talv lõppeb. Ah! Talv, talv, talv, talv, talv, tal

PUNAPÄINE TÜDRUK

Prantsuse keelest tõlkinud Tõnu Õnnepalu

1 /«kino» / päike/ sel suvel olid tal punased juuksed/ selline tuju/ ja viitis aega pimedates saalides otsides tundmatut näitlejat keda oli unes näinud mitu ööd järgemööda/ päevahirm/ liiga ere valgus tänaval Pariisi kõrбетühjuses/ kuum/ saalide konditsioneeritud õhk rahunas teda: ...»

2 /istuda hommikuti töölaua taga ja sundida end kirjutama teadmata mis välja tuleb/ mõtlesin välja veidraid tegelasi tappes nad lehekülje lõpus/ üksluiselt/ kuhjasin pabereid kempsu värvitrukis ajakirjade kõrvale/ kakskümmend kolmkümmend lehekülge päevas/ mu tualett oli täis mõrvatuid ja teadvus mitte just rahulik/ ma ei läinud enam välja/ peitsin end/ vältisin aknaid/ ja õhtuti ma unistasin lihtsast elust tüdrukuga esimeselt leheküljelt/ oma esimese ohvriga/

3 /hirmus mõrtsukatöö/ kõikidest kohutavam/ olin armunud esimesest reast/ ja siis ma olin ta tobedalt tapnud jõudes lehekülje

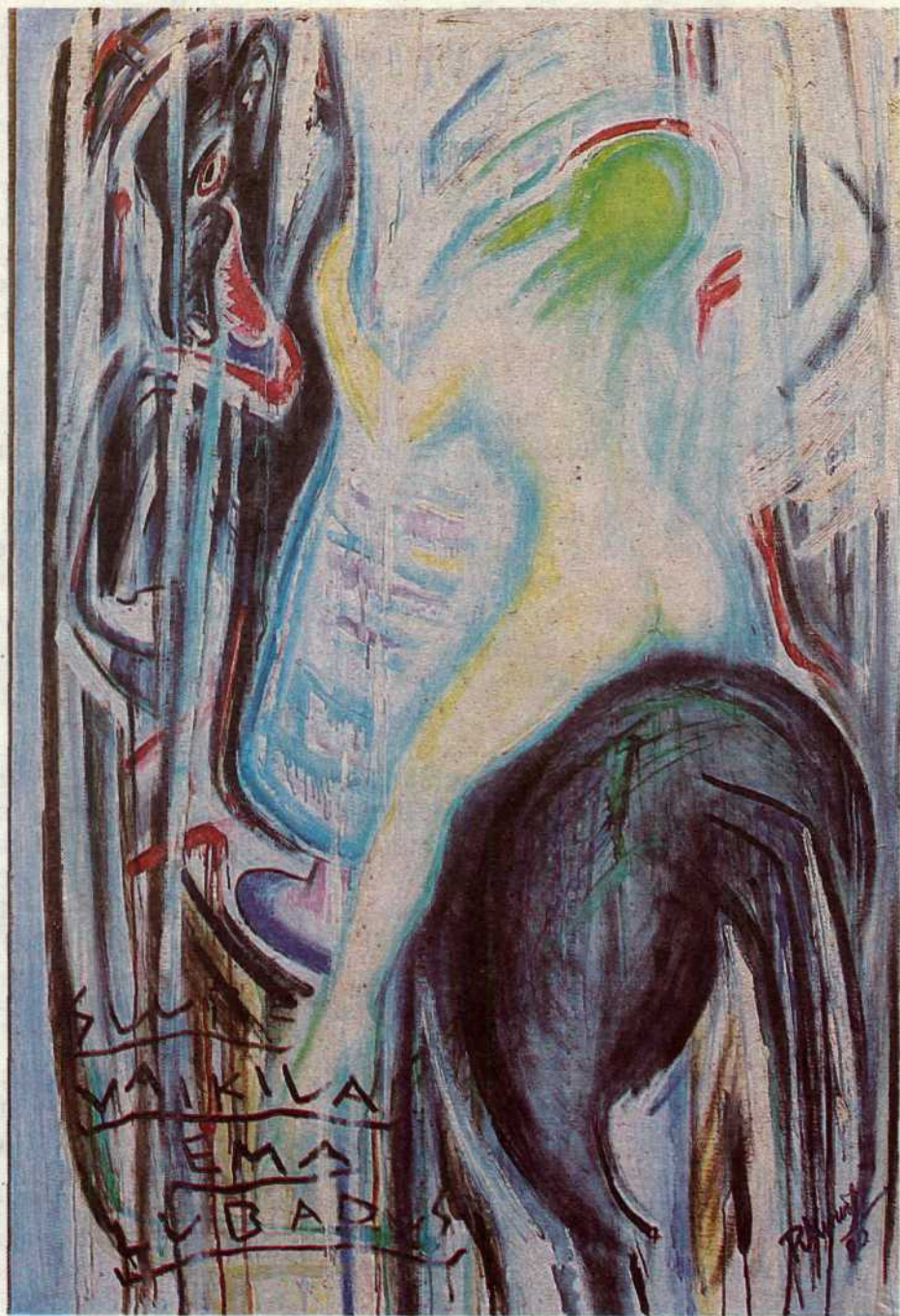
lõppu/ niisama/ igaks juhuks/ hirmus mõrtsukatöö ütlen ma teile/ ma parem ei räägiks sellest/ kahetsus piinas mind kolm päeva/ võimatu kirjutada/ kui ma lõpuks sellega jälle hakkama sain siis oli mul veel vaid üksainus mõte peas/

4 /kirjutada kirjutada nii ikka tappa rohkem ikka teha rohkem kurja/ nagu et uputada esimene kuritegu õuduse voogudesse/ nagu et unustada/ nagu saaks unustada/ nagu saaks unustada et ei ela/ et ei armasta kedagi/ et tapsid tobedalt oma ainsa armastuse keda polnud isegi olemas/ unustada et sul on kirjutusmasin südame asemel et ei oska enam elada et oskad kirjutada/ et tahad kirjutada südamega ja tegelikult ainult armastad kirjutusmasinaga/ stop/

5 /unustada/ ma piinasin neid hirmsal kombel üle terve lehekülje/ ma ei osanud enam midagi välja mõelda/ rotid nõelad tuli hape mürgid põrgumasinad teibasseajamised neljaksiskumised lõhkilõikamised elektritoolid/ hullem veel kui Mirbeau/ iga päev kakskümmend kolmkümmend uut väljamõeldist üks rafineeritum kui teine/ aga ma ei uskunud neisse tegelikult/ ma lõbustasin end ma lõin punktid lausete lõppu ise naerma pursatades/ välja arvatud esimesel leheküljel/ traagilisel sest ma uskusin sellesse tüdrukusse/ ma nägin ennast selles loos/ liiga tõeline kogu see värk/ ma ei ütleks midagi/

6 /näitleja keda ta otsis selle ma mõtlesin hiljem välja/ et võiksin ta tappa nagu mulle meeldib/ armukadedus muidugi/ ma lasin tal tagasi tulla viis kuus korda/ sama mehike erinevates identsustes/ tobe poisikeselme esmaarmunu vähenõudlikus rollis/ õigus ainult labastele surmadele/ esimene kord lõmastatud kinostudio dekoratsiooni all lõpustseenis/ päikeseloojak/ taevas kukkus talle pähe kui ta suudles oma kallimat/ tüdrukule ma halastasin/ teine kord ta oli ametit muutnud aga ma tundsin ta ära küll/ ikka sama lõust/ see oli tüütu/ lasin tal hukkuda nagu moonutatud autoõnnetusel/ ja nii edasi/

7 /ühel hommikul keset südasuve uksekell/ kui ma olin just tapnud kolmanda tegelase sel päeval/ persse ma mõtlesin/ seekord nad on mu üles leidnud ma lähen mahalaskmisele/ nädalaid ja nädalaid kui ma polnud väljas käinud/ toasistumine paneb kujutluse tööle/ uskusin et mind jälitatakse/ ma kartsin/ ma võtsin oma vana kuus-kolmkümmend-viie välja ja läksin ukse juurde kuulatasin/ on seal keegi? see oli naisehää/ mitte väga hirmuäratav/ tulenui käes tegin ukse järsku lahti ja nägin teda/ teda/ lävel tühi tass näpuvahel ise üleni mustas ta vaatas mu revolvrit silmad pärani suu poikvel rind kiiresti tõusmas-laskumas ja juuksed punased punased nagu mu esimesel leheküljel need ulatusid talle õlgadeni pikkade pikkade ebakorrapäraste salkudena/

Raoul Kurvits.
«Suure vaivava ema lubadus».
Õli, lõuend. 205×141.
1990

Raoul Kurvits.
«Trois des coupes».
Õli, lõuend. 206×139.
1990.

8 /ta küsis suhkrut õunakoogi jaoks/ uus meie majas/ elab koolivaheajal sõbratari pool ülemises korteris/ et kassi eest hoolitseda/ mul polnud tuhksuhkrut/ hommikupoolik sai veedetud haamriga suhkrutükke purustades/ teda see lõbustas/ mulle meenutas see ühe vana daami mõrvamist pudupoes paari päeva eest/ mulle meeldis ta naer/ see tuli ette hoiatamata/ see oli selge/ see oli mõnus/ ma pole päeva jooksul enam midagi kirjutanud/ õhtul sai kahekesi õunakooki söödud/ veidi kõrbema läks kook/ see tõi mulle meelde mu inimsööjast koka kes oma ämma ahju unustas/ tema ka naeris kui ma talle seda jutustasin/ aga kui ma näitasin talle paberikuhjasid oma kempsus siis see teda üldsegi naerma ei ajanud/ ta vaatas mind imeliku näoga ja läks ruttu ära magama/ naljakas tüdruk/

9 /ta tuli järgmisel päeval ikkagi tagasi et teha mulle ettepanek kinno minna/ ma ütlesin jah/ ta seletas mulle et ta otsib ühte tundmatut näitlejat keda ta oli unes näi... ma ütlesin et tulen talle appi otsima ja kahekesi mindigi siis Cluny-Palace'i vaatama ühte tobedat filmi/ mitte midagi kirjutanud päeva jooksul/ saatsin teda ka järgmistel päevadel/ ta kirjeldas mulle oma näitlejat pikalt ja laialt kuni kõige intiimsemate detailideni /.../ mõtlen omaette et mida ta võis unes näha/ ja see oli just seesama tüüp kelle ma mitu korda olin juba tapnud/ seesama vanapoolne lakutud võrgutajalõust kolmekümnendatest aastatest/ seesama peenike ja naeruväärne hääl ja kõik ja kõik/ ja ikka sai otsitud / sai otsitud/ ma pole iial oma elus nii palju filme näinud/ leidmata jäi ta ikka ja iga päev pidi otsast alustama/ neli viis filmi päevas/ mu pea oli pilte täis ja oli hea oli hea olla selle tüdrukuga ja libistada käsi tasakesi ta punastesse juustesse mõtlemata mitte millelegi/

10 /kino hakkas lõpuks ikkagi ära tüütama/ tuli tahtmine jälle päevavalgust näha/ päikest/ tahtmine hulkuda käsikäes mööda kõrbetühja Pariisi parke/ kuumus/ konditsioneeritud õhk hakkas mulle närvidele käima/ ühel hommikul ma ütlesin talle et tema näitleja on lihtsalt üks minu tegelasi/ et teda pole olemas kusagil mujal kui minu peas ja tema peas/ et see on veider kokkusattumine ja juba vedamine et me oleme kokku juhtunud/ ma tõin oma kempstust välja tolle tüübi esimese surma ja tema ütles mulle et see on tõesti seesama/ et ta oli seda stseeni isegi unes näinud ainult et unes see ei lõppenud nii halvasti/ ta ütles veel et see on talle alles mats ja ta peab järele mõtlema ja siis ta läks üles ja istus seal õhtuni/

11 /kui ta tagasi tuli oli juba ammu pime/ ma olin just kõhu täis söönud ja kirjutama asumas/ kolm nädalat kui ma polnud enam sulle pead puudutanud/ mõtlesin et kas ma üldse enam selleni jõuan/ ta astus käratult mu selja taha/ ma polnud kuulnud kui ta sisse tuli/ ta pani mulle käed kaela ümber ütles tead nüüd on nii et ma tahan jää-

da sinuga/ ja siis ta kummardus kummardus kummardus minu kohale ja tema punased juuksed katsid mu näo ja ma ei näinud enam midagi ja ta tõmbas mul tooli alt ära ja ma lõin pea ära naerma pahvatahes selle nalja üle ja see oli ka hea/

12/ järgmistel päevadel polnud tal enam mingit himu kinno minna/ ta tahtis et ma räägiksin talle sellest näitlejast/ et ma jutustaksin veel kord kuidas ta surma sai/ et ma räägiksin filmidest kus ta mänginud on ja tatatataa ja ratatataa/ et talle headmeelt teha ma hakkasin kirjutama mingit väljamõeldud biograafiat/ ta tahtis tema kohta kõike teada/ veetis terved päevad lugedes/ mina pidin tempot hoidma/ põrgurütm/ kaksikümmend kolmkümmend lehekülge päevas nagu vanadel headel aegadel/ aga siis see polnud nii tobe/ see tüüp ma ei saanud temaga midagi teha ja ta hakkas mulle juba kuradima kõvasti närvidele käima/ tema minuga enam ei tegelenud/ tuli igal hommikul et võtta see portsjon lehekülgi mis ma olin eelmiseks õhtuks jõudnud täis kirjutada ja sättis ennast tugitooli et neid lugeda ja aina üle lugeda nii terve päev/ vaevalt söömiseks vahet pidades/ ja sedagi tingimusel et mina süüa teen/ õhtul ta läks enda poole üles võttes lehed sinna kaasa/ ei tea mis ta nendega tegi/ tagasi kunagi ei saanud/

13 /igal hommikul enne kui ta tuli ma istusin kempus et lugeda mõni kena lehekülg oma pöörasest perioodist/ sain hea suutäie naerda ja see andis mulle jõudu tolle totra biograafia jätkamiseks/ ükspäev sattusin ma juhtumisi oma esimese lehekülje peale/ mu esimene mõrtsukatöö/ hirmus mõrtsukatöö/ see ei ajanud mind üldsegi naerma ja kui ma tualetist välja tulin läks mu meel kuradima mustaks: «seisin esikusse ukse taha see riistapuu käes/ ja kui ta sisse astus et oma lugemist jätkata ma lõin ta pealuu kirjutusmasinaga lõhki/ see polnud just ilus vaatepilt/ hirmus mõrtsukatöö ma ütlen teile/ ma parem ei räägi sellest enam/ nad olid puha verised need punased juuksed/ . . .»

ANTOINE CHALVIN

Ajakiri *Nyx* ja prantsuse novelli taassünd

Descartes eksis. Kõige omasem inimestele pole terve mõistus, vaid hullus. Mitte määratsev hullus, hullumeelsus, mida ravitakse ja trellide taha suletakse . . . Ei. Pigem vaiksed ohutud hullused: väikesed maaniad, kasutatud teod, absurdne käitumine — ilma nendeta oleks maailm vaid tüütu mehhanism ja inimene fantaasiavaene robot. *Homo sapiens* on ühtlasi ja ennekõike *homo demens*.

Igal lollil oma lõbu. Või lõbud. Ja tühi töö oleks neid põhjendada. Sellepärast ma ei hakkakski teile seletama, mis võis viia ühe Pariisi üliõpilase, kes muide on täiesti terve mõistuse juures, selleni, et ta jättis filosoofiaõpingud ja pühendus soome-ugri keelte — soome, ungari, lõpuks eesti keele tudeerimisele. Ei seletaks sedagi, kust võttis seesama üliõpilane üsna pentsiku mõtte

Urmas Muru.
«Tanz».
Õli, lõuend, 177×62.
1990.

Urmas Muru.
«One good thing which comes out
from the war».
Õli, lõuend. 177×62. 1990.

asutada novellile pühendatud ajakiri maal, kus kirjandusajakirjad sünnivad ja surevad keset üsna üldist ükskõiksust (kõige prestiižikama, *Nouvelle Revue Française*'i trükiarv küünib vaevalt 5000ni ja ajakiri toob kirjastajale iga kuu muinasjutulist kahjumit).

Pole tähtis, kust meie hullused tulevad. Peamine on näha, milleni nad meid viivad. Ja kui leidub veel neid, kes su hullust jagavad, võib see teinekord viia ootamatult kaugemale. Nimelt nii oli lugu ajakirjaga *Nyx*, mille me asutasime koos paari sõbraga täiesti improviseeritult, teatud määral lihtsalt igavusest, ja mida juba kolmandat aastat saadab edu, mida me kuidagi poleks osanud oodata.

Nyx'i loomine 1987. aastal sattus parajasti hetkele, kui Prantsusmaal hakkas huvi novelli vastu taas suurenema. Mitu ajakirja, mis olid juba peaaegu varjusurmas, võideldes veel selle žanri säilimise eest, satuvad äkki esiplaanile, nagu näiteks *Taille Réelle* või *Brèves*, vanim neist. Tekib uusi, nagu *Nouvelles Nouvelles*, mis tahab olla Prantsusmaa keskne novelliajakiri ja avaldab põhiliselt tuntud autoreid, või *Serpent à Plumes*, mis publitseerib eelkõige välisautorite tekste. Kõik need töötavad vabatahtlikel alustel, mis võimaldabki neil elus püsida hoolimata väikestest tiraažides, mis ulatavad 600st 2000 eksemplarini («Vikerkaar» muide oma 50 000 eksemplariga toob silme ette ajakirjandusliku suurete võtte!).

Keset seda novelliajakirjade uputust tõestas *Nyx* otsekohe, et tal on oma nägu. Pannes rõhku rohkem tekstide tugevusele kui autorite nimekusele püüab ajakiri avastada ja avaldada just noori autoreid, kuigi iga number sisaldab ka üks-kaks «suurt nime» prantsuse novellistikast (Annie Saumont, G.-O. Châteaureynaud, Alain Demouzon, Alain Nadaud jt). *Nyx*il pole mingi dogmaatilist kirjanduskontseptsiooni. Tema leheküljed on ilmselgelt avatud iga tüüpi novellidele, aga kajastavad siiski põhisuundumust: tagasi narratiivsuse ja tegelaskujude juurde. Sest modernism on Prantsusmaal juba muuseumivitrini pandud.

Prantsuse novelli taassünni üks märke on ka juba viis aastat peetud Saint-Quentin'i novellifestival. Sellesse Põhja-Prantsusmaa väikelinna kogunevad igal aastal kõik need, kelle kireks, olgu siis ükskõik millisel kujul, on see kirjandusžanr. Seal kohtab mõistagi juba ülalnimetatud ajakirju, aga samuti tähtsamaid novellikirjanikke, kes kõik selleks puhuks ühe novelli kirjutavad, kirjastajaid, avaldamisvõimaluste jahil ringiluusivaid autoreid, käsikirjapakki kaenla all, lihtsaid kirjandus-

sõpru ja mõningaid uudishimulikke Saint-Quentin'i elanikke, kes on tulnud «kirjanikke» vaatama, umbes nii nagu pühapäeviti käiakse loomaaias ahve vaatamas. Pärast kahte päeva kohtumisi ja diskussioone, kus küll kohalik pirninaps kipub kirjandust pahatihti tagaplaanile nihutama, lõpeb festival Goncourt'i novelliauhinna väljakuulutamisega, mis antakse ühele aasta jooksul ilmunud novellikogumikest.

Tänu ajakirjadele ja novellifestivalile on kirjastajate teadvusse hakanud jõudma tõsiasi, et novell pole Prantsusmaal enam mingi kõrvaline kirjandusžanr. Tänaaks on nad enamasti kõik asutanud oma novellisarjad ja kes veel pole, püüavad juba liikuvale rongile hüpata. Häda on selles, et need arvukad sarjad ei tähenda veel vähimatki püüdu avastada uusi autoreid. Kirjastajad, teades siiski, et novell pole nii rentaabel kui romaan, eelistavad mitte riskida ja kisklevad «tähtede» avaldamise au pärast, kuivõrd viimased kindlustavad neile muretu läbimüügi. Novellistide uuel põlvkonnal pole veel õnnestunud kirjastusest sisse trügida. Sellepärast ongi ajakirjad, hoolimata oma ebakindlast olukorrast ja kasinast levikust, tõeliseks hapnikballooniiks prantsuse kirjastusilmas, vabaks ruumiks, kus teevad oma esimesi samme võibolla homsed suured prantsuse kirjanikud.

Tõlkinud Tõnu Õnnepalu

ANTOINE CHALVIN on 24aastane Pariisi *École Normale Supérieure*'i üliõpilane. See on Prantsusmaa üks prestiižikamaid õppeasutusi, seostudes nimega nagu Sartre, Beauvoir jt, kus valmistatakse ette põhiliselt kõrgkoolide õppejõude. Konkursi sinna on üsna krõbe (nii umbes 50 tahtjat kohale), aga kes kord juba sees, see võib pruukida peaaegu piiramatuid vabadusi, mis puutub õpingute sisse, saades sealjuures päris korralikku kuupalka nagu riigiametnikud. Sellele nelja-aastasele priileivasõõmisele järgneb, tõsi küll, vist üsna vabalt tõlgendatav kohustus töötada kuus aastat Prantsuse riigi teenistuses. Hr Chalvin pole küll näiteks kindel, kas Prantsuse riik tema teeneid soome-ugri keelte õppejõuna vajama hakkab. Hr. Chalvin kirjutab ka novelle ja on saanud 1988. a novellifestivali auhinna. Ühtlasi on ta neli korda aastas ilmuva novelliajakirja *Nyx* põhiväljaandja. Sellest ajakirjast ongi autorite loal tõlgitud need kolm novelli.

T. Õ.

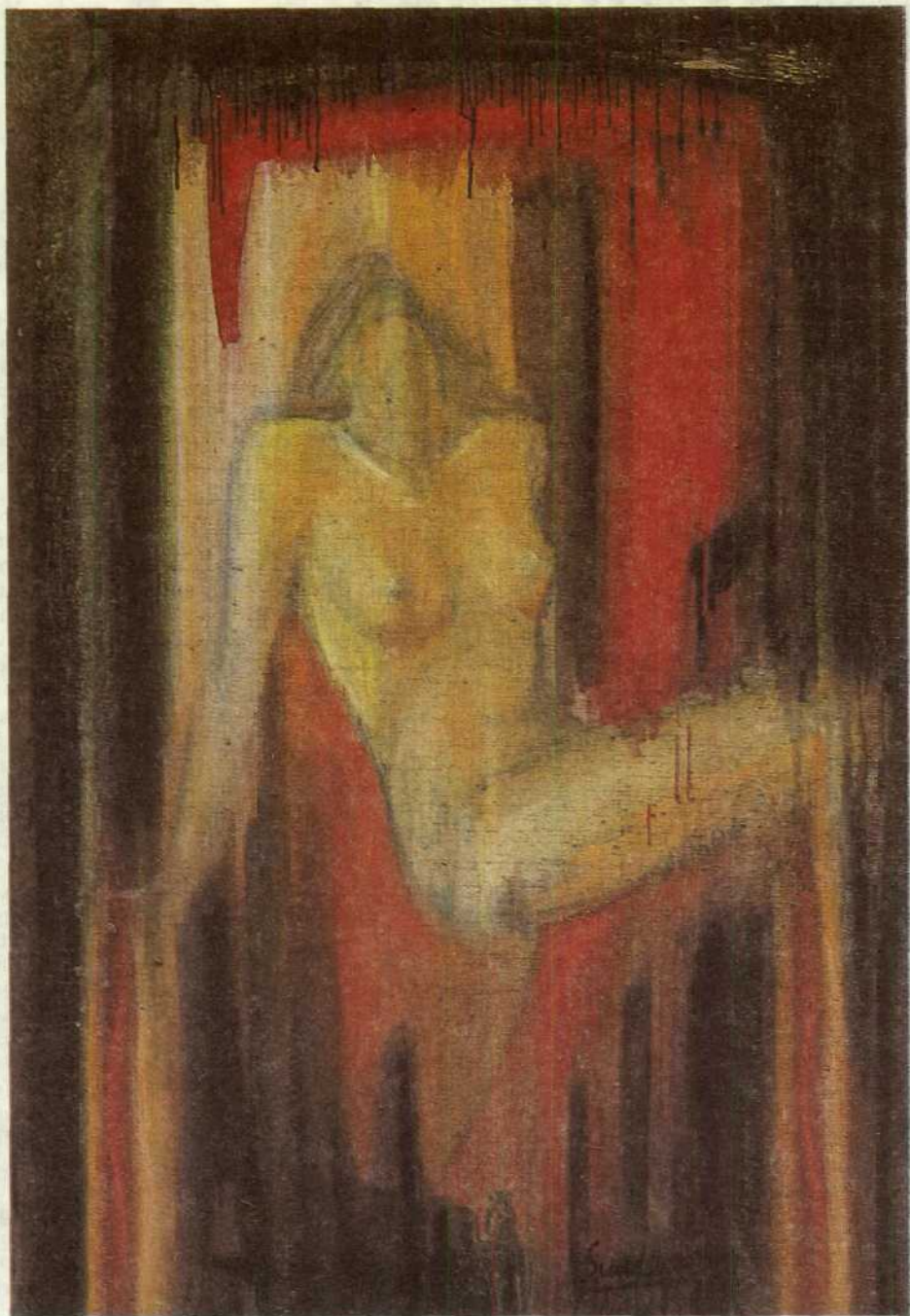
HARRY LIIVRAND

ES IST SO, IST ES SO?

1990. aasta aprillis-mais toimus galeriis «VAAL» Raoul Kurvitsa, Urmas Muru ja Peeter Pere maalide näitus. Näituse helitaustaks oli raadio-performance «Graal»; selle lavastamise hetki vahendasid Tarvo H. Varrese fotod. Näitus avati U. Muru ja P. Pere performance'iga «Ovaal».

«Rühm T» on projekt, mille sagedasi esitusi näitusesaalides on saatnud arvestatav menu. See menu on algusest peale olnud vägagi mitmetähenduslik ja vastuoluline, pakkudes üldistatud kujul seda, mille järele «Life Beyond Style'i» kumardav seltskond on janunenud viimase viisaastaku. Alates esimesest ja iseäranis teisest näitusest on «Rühm T» näitustega kaasas käinud sosinad ning karjed, mille väljaelamine ongi rühma liikmete ülesastumiste eesmärk, kui mitte kõige peamiseks. Midagi sellist üritasid Urmas Muru ja Peeter Pere tekitada ka 27. aprillil galeriis «Vaal», lavastades *vernissage*'il eri tasapindadele viidud performance'i vaalapoju sündimisest. Hinge kinni pidades jälgis publik Muru sadomasohhistlikku balansseerimist kuristikku kohal, seda, kuidas ta ronis platsentana väljavenival plastikaadil, samal ajal kui Pere flegmaatilise rahuga tegeles ovaali ümbermõõdu määramisega. Õnneks lõppes asi ohvriteta, kaua tehtud — üsna kaunikene. Aga performance'i atmosfääris oli liiga rohkesti rebendeid, et korralkult pingestuda, sama häda vääras ka nende performance'i Vääna rannas kuu aega hiljem. Modernne kunst ei vaja näpuga näitamist, isegi siis, kui ta on väitnud vastupidist, või siis peab osutus olema perfektsest viimistletud. Ja üldse hakkab see mäng surmaga juba väsitama, eriti kui reaalseid tulemusi niikuinii pole tulemas. Viitan siin kas või Vääna metsas nähtud ebakommunikatiivsele performance'ile, kus Pere Muru püstolist tulistas. Pealegi oleks nõnda banaalsevõitu katkestada müüt, mis kangekaelselt on rõhutanud oma suunatust elitaarsusse. Ning «Rühm T» on kindlasti üks uhkemaid omamüüte, mida egoismist õnnelik supupõlv on meie oludes suutnud produtseerida. Külma-verelise riskijulgusega käivitunud müüti toitis vihane kurbus teadmises, et mujal on kunstis midagi hoopis teisiti ja et meil ei ole, ning vana tõde, et esimesena startinu võib finišisse jõuda teistest varem. Müüdi filo-

soofia kujundasid arhitektid. Maalimine, installatsioonid ja performance'id tähendasid neile oma ideede kohest realiseeringut, milleks arhitektuur on liiga aeglane ja tuim töö. Ilmselt pole Kurvits, Muru ja Pere rahul inimestega, kes nende majadesse ükskord asuvad, ja sellepärast maalivad nad ideaalid juba ette valmis. Figuur paelub kõiki kolme ja mõistagi on selleks naine või vähemasti naissoo poole kalduv tüüp, keda iseloomustavad järgmised omadused: ta ei söö midagi, ta ei joo midagi; ta on ükski või saadab teda mingi loom; tema soontes voolab vere asemel eeter; tema füüsiline eksistents on küsitav; ta on tegelikult hermafrodiit. Naine on lummus, kättesaamatult hullukstegev salaarmastus, erootiline märk. Märki olemust emotsiooni tasandil oskavad Kurvits, Muru ja Pere sugestiivselt väljendada. Tundelaadi erinevusest hoolimata ühendab kunstnike usk värvi kõikvõimsasse maagiasse ja symbolism. Sümbolism võib väga hästi tähendada ainult ideid ja puhtalt ideede väljendamisega Kurvits, Muru ja Pere tegelevadki. Tahan sellega öelda, et riskantne on nende loomingut mõõta maalikunsti ühe põhikategooriaga — tehnilise tasemega, sest traditsioonipärast lõuendi läbimaalimist me ei näe. Maalikunst sõna vanas mõttes pole nende tugev külg, kuigi uusekspressionism toetub mujal akadeemilise maalistaadiumi läbimisele; näituse ebaühtlus tulenes kindlasti just siit, ja teatud automatismi läbikumamises kunstnike tööstiilis. Olen enesele 1988. aastal üles tähendanud märkuse, et «Rühm T»-l on nimetamisväärne seos kontseptualismiga, mis töö korrektsest vormistamisest olulisemaks peab idee nähtavaks muutmist; vormiline külg jääb tihti teisejärguliseks. See tuleb «Rühm T» liikmetel muidugi sellest, et nad on arhitektid; arhitektuur sünnib eskiiskriipseldustest, tulevase hoone visionäärsest kujutelmast. Ka hingelisi, meditatiivseid teemasid ja nägemusi on parim viis kujutada ebamäärases vormis, aktsenteeritud joon, punkt või mõni muu sümbol vaataja tähelepanu koondamas. Pole midagi läagemat natsareenlaste lähenemisest sellisele ainesele. Ka Kurvitsa, Muru ja Pere näitusel on värvil põhiliselt visiooni illustreeriv roll, eredad maitsekalt paigutatud plekid tõusevad tundealise kompositsiooni kontekstis

Urmas Muru.
«Krahvinna Livitskaja».
Õli, lõuend 177×62.
1990.

Peeter Pere.
«Kummalised asjad. Öö».
Õli, lõuend. 200×145.
1990.

selgelt esile soovitud meeleolu loojana. Nii on Raoul Kurvitsa ulmelistes piltides *feeling* saavutatud pastelsete toonidega põhifiguuri ümbritsemisel tumeda ebamäärase massiga ning kontrastil, mille loovad mürkteravad detailid (suu, silmad jms) üldise fooniga («Suure Vaikiva Ema lubadus», 1990). Urmas Muru pudenevais pärleis aristokraatsetele daamidele annab vajaliku lõtvuse erootilise tähendusega punane värv, ilma milleta mõjuksid figuurid täiuslikult abitena («Suudlus», 1989). Ja näituse šedöövri, Peeter Pere aktimaali «*Wer ist da?*» (1990) lummas võlu peitub sinakasrohelistest pildiraamist vaataja poole pöördunud odaliski kummalise säraga nõõpsilmades. Maaliliselt on Pere oma kaaslastest kaugemale arenenud, tema piltides on värvitihedust ja avaldub sõltumatu hoiak, ehkki intrigeerivuselt jäävad tema tööd Kurvitsa ja Muru töödele alla, seistes enam maa peal.

Kokkuvõttes on meil tegemist kunstiga, mis veel jooksva kümnendi algupoolelgi vastab kõige väljakutsuvamalt ja väljakujunenumalt inimlikule vajadusele melanhoolia

ja romantilise elutunnetuse järele, esitades lõdvalt elegantse väljakutse reaalsusele.

LISA: TEKST «GRAAL»

KAS SEE PEAKS OLEMA ÕIGE KOHT?
MIDA ARVAB HÄRRA POLKOVNIK?

POLKOVNIK ARVAS, ET ME PEAKSIME
KIIRUSTAMA...

POLKOVNIK PALUB VEEL KORD...

TALLINNAS ON KAKS INGLIT! (f)
TÕMBA PISUT VASEMALE
ES WAR NICHTS ZWISCHEN UNS UND
HITLER

VOT, SEE KA PISUT VASEMALE
KOERI VÕIKS OLLA (p)
VÄGA HEA, NÜÜD JÄRGMINE.

NII, NÜÜD MA TULISTAN
KAS KÕIK ON KORRAS? (pp)

JOONISTA VEEL VEIDI... VÄHE VASEMALE!

ARNE MERILAI

TANTSUS KEERLES INIMESE JALG JA KOERA KÄPP I

(Ballaadi tulek eesti kirjandusse)

Saksa klassikaline filosoofia on meile maailmamõistmiseks pärandanud teatava püramiidja struktuuri, mis on lähtekohaks ka ühele võimalikule esteetikateadusele. See struktuur koosneb kolmest põhielemendist: 1) objektiivne alus ehk subjekt suhtes loodusega; 2) subjektiivne tipp ehk oma suhet loodusega kõrgemalt tasemelt reflekteeriv, justkui omaenese tegevuse kohale kerkinud subjekt ning 3) esimese ja teise sfääri vahele jääv vastuolu, teineteiseks ülemineku ala — «suur veelangus», kui kasutada Wolfgang Kayseri väljendust, või «liikumise totaalsus», kui Hegeli oma. Esteetika tarvis jagab Immanuel Kant selle triaadi mõistuseks, tundmuseks ja tahteks, poesia jagab Hegel sel alusel lüürikaks (muusikaks), eepikaks (pildiks) ja neid sünteesivaks draamatikaks (mii-mikaks). Igatahes on see asetus vertikaalne ja kehtib uusaegsete (romantiliste) kunstide suhtes; viimastele eelnes aga antiikne (sünkreetiline, eeposte-aegne) ajastu oma horisontaalse asetusega, kus põhiliigid pole veel eris-

tunud, kus refleksioon toimub alusega samal tasemel või paremal juhul läbi jumalate kujude. Eepos lõi mütoloogilise kunsti; keskaja lõpuks olid juba selgelt eri liikideks eraldunud lüüriline, eepiline ja draamaatiline alge, millega seisame uusaja künnisel — teadliku kunstiloome alguses. See vajalik teadlikkus ilmneb sünteesis, mis näitab, et iga sünteesitava osise erinevat olemust mõistetakse, läbi nähakse ja vastavalt vajadusele käsitletakse. Iga teos on peegeldus sellisest sünteesist, olgugi et keskendub ühele või teisele põhiliigile. Hegel nimetab seda poesia terviklikkuseks, mis lüroepikas tähendab seda, et lüürika pöördub eepika poole ja seejuures ühtlasi aktualiseerub draamaatiline alge. Nii-sis on lüroepikas, ballaadis kõik põhiliigid võrdsed. Goethe nimetab seda ballaadlikku kooslust algfenomeniks tervele kunstide süsteemile (*Ur-Ei*). Nii on põhjust oletada, et poesia terviklikkuse tegeliku teostajana on just ballaad (ja üldse lüroepika) eepose tõeline mantlipärija ajaloos, uut ajastut avav

kunstiliik. Olen seda nähtust juba varem püüdnud käsitleda, mistõttu siin pikemalt ei peatu.¹ Teatud sekundaarsel moel ilmneb see kahe epohhi vaheline murrang aga uuesti, kui jälgime kunstballaadi tulekut eesti kirjandusse — st liikumist (korrastamata) sünkretismilt korrastatud algetega struktuuri juurde, uussünkretismini või sünteesini sõna tõelises mõttes. Sealjuures tuleb aga meeles pida-da, et o m a väljendusvahendite süsteemis oli rahvaluuleline lüroepika ja ballaad selle uussünkreetilise taseme juba igiammu saavutanud, nüüd tuli see etapp uues märgisüsteemis veel kord läbida. Antud tekstis tähendab see ka terminoloogilist vastandamist **lugulaul** — **ballaad**, mis ei kattu alati tava-pruugiga.

*

Eesti luulegi ei ole üksainus lüürika võidu-käik, temas leidub ka tuntav lüroepiline ja-gu. Tähelepanuväärse osa sellest hõivab poemi kõrval ballaad — genuinne tantsu-laul. Eriti kui arvestame, et näiteks värss-romaan on iseenesest juba eepiline põhiliik, ehkki värsivormis ja tugevasti sünteetilise olemusega. Kajad Euroopa ballaadibuumist (Bürgeri «Lenore» 1773, Goethe-Schilleri ballaadiaasta 1797) jõuavad Eestisse üsna varakult — esialgu baltisaksa harrastusena või ka tõlgete-mugandustena maakeelde, kuni XIX sajandi keskel jõutakse ka algu-päranditeni. Jäägu antud käsitlusest välja kaugemad seosed: ballaadilise teadvuse levik Euroopas alates hiliskeskajast, mis meie rah-valuules on jälgitav lüroepiliste perekonna-ballaadide, «pöörallulude» jms² ning hilisema uuema (ringmängulise ja laulikukladelise³) rahvalaulu kujunemisenä, kuigi kõik see eel-dusena alles võimaldabki ilukirjandusliku käsitluse teket nende põhjale ja kohale.⁴ Ballaadi ilukirjanduslik variant on vaid juba olemasoleva tõstmine esteetilisele tasemele ning ballaadi seosed rahvaluulega jäävad lõpuni geneetilisel katkematuks ja segune-nuks, mida tuleb hinnanguis alati arvestada.⁵

¹ A. Merilai. Ballaaditeooria küsimusi. Bal-laadilisis. «Keel ja Kirjandus» 1986, nr 12, lk 705—717.

² Vt P. Hagu. «Uba ja hernes» setu laulutra-ditsioonis. «Keel ja Kirjandus» 1987, nr 9, lk 544—557.

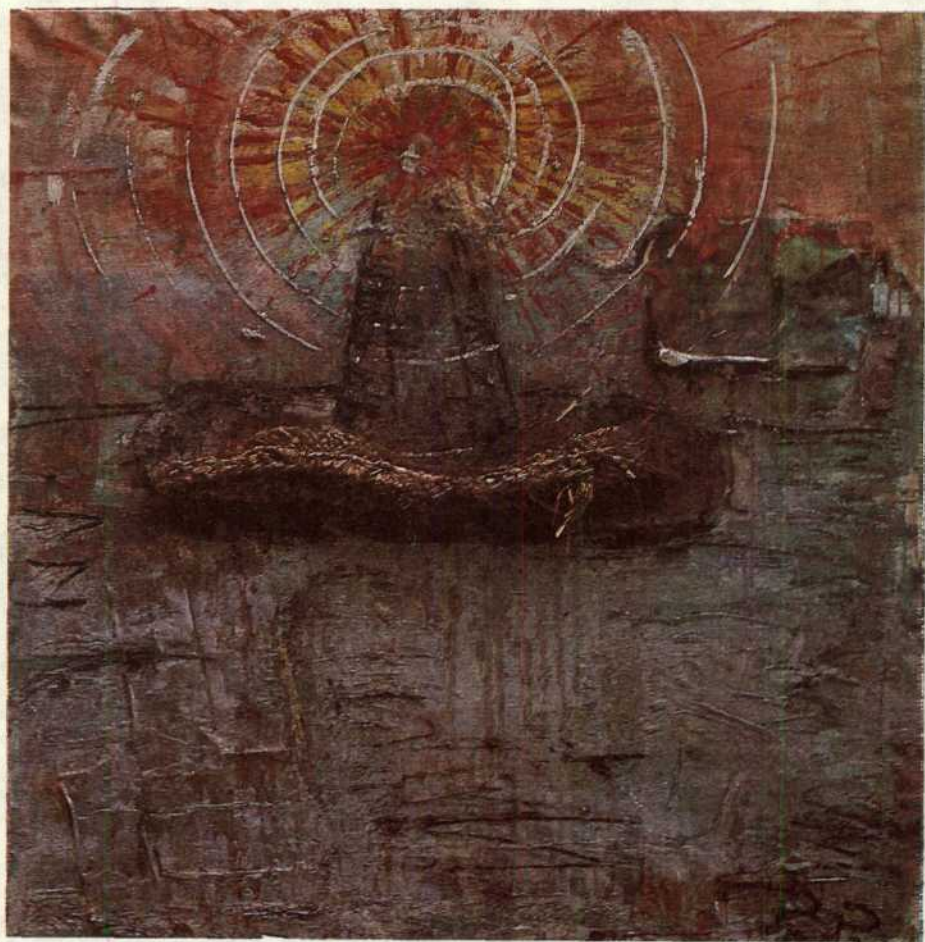
³ Vt nt: 19 armuballaadi Johanna Kranigi laulu-klades. Stockholm, 1987.

⁴ Kunstballaadi ja rahvaluule seoste kohta vt nt: A. Vinkel. Folkloorielemendist eesti luu-les. Rmt: Kirjanduse töö poole. Tallinn, 1988, lk 118—125.

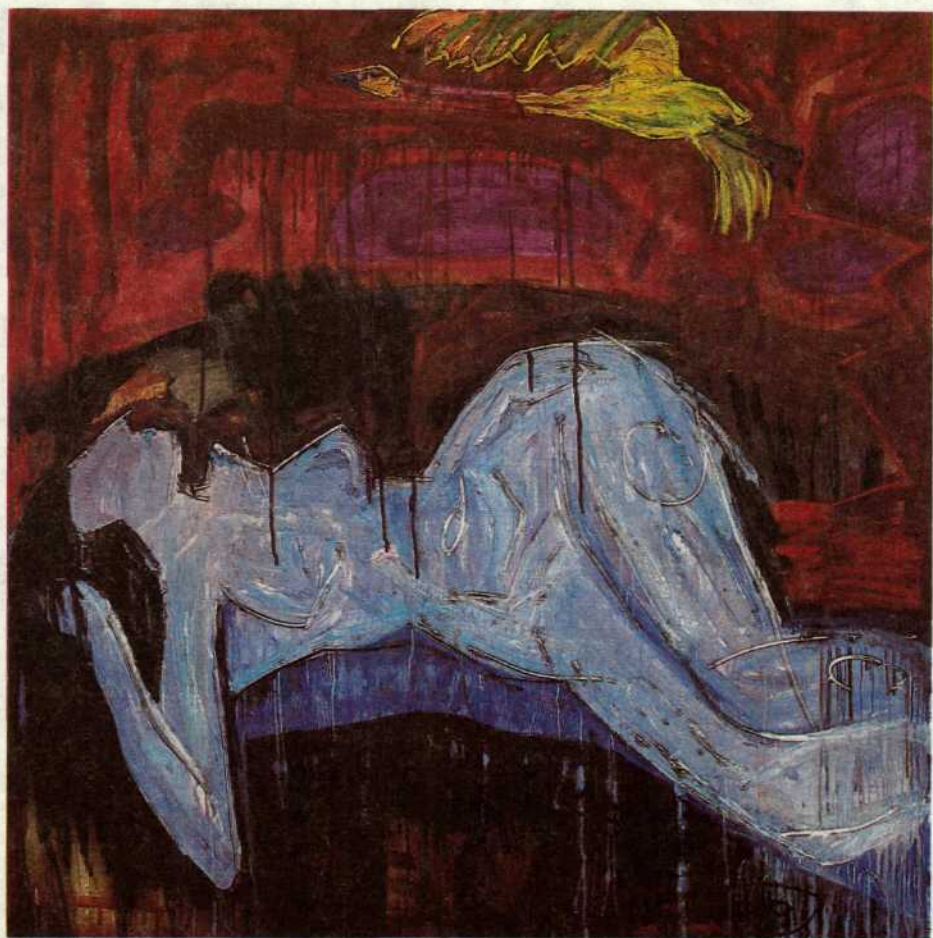
⁵ Vt ka M. Hiie mäe. Emakeele Seltsis... Rahvaluulesektiooni koosolekul. «Keel ja Kir-jandus» 1973, nr 6, lk 380.

Eestikeelne ilmaliku luule harrastus sün-dis ühes valgustusliku tähelepanuga rahva-keele ja -luule suhtes ning romantilise eksoo-tikaharrastuse rüpes, mille käigus peatselt inaugureeriti ballaadki. Seaduspäraselt on esimeseks ballaaditõlkeks aastast 1788 saksa rahvalik laadažanr *Bänkelsang* kogu oma ilmekuses: «Üks hirmus, ja tõest sündinud Luggu, ühhest Kornetist, kes omma Frauat ning kaks Last, ühhe Moisa-Preili pärrast on ärrasurmanud. Ning kuidas temma sepär-rast Mosuhhi-Linnas on sanud ärrahukatud. Sedda Laulo, on temma issi Wangi-Tornis teinud. Sel wisil: Kui meil on suurem Hädda käes.» Hoolimata madalast maitsest ja kunstilisest väärtusetusest kõnelevad selle hiigel-populaarsusest kordustrukid veel ligi sajagi aasta pärast (1873. aastani), seda nii põhja-kui lõunaestikeelseina. On selge, et selle 42salmilise jubedus- ja haledusloo laialdase leviku põhjuseid tuleb otsida mujalt kui vaid esteetikast, mida ballaadi puhul on otstarbe-kas silmas pidada edaspidigi.⁶ Saksa roman-tilise voolu jälgendamine toob kaasa ballaadi ka juba esimestes iseseisvates luulevihikutes nagu Reinhold Johann WINKLERI «Eesti-ma Ma-wäe söa-laulud» (1807), kus leiame Matthias Claudiust järeleaimava ballaadi «Üks suur mees olli ennemuist/ Pitk Koljat nimmega», mis pidi söakust sisendama Na-poleoni vastu astuvale eesti maamiilitsale. Ka tema postuumses värsivihikus «Juttud» (1816) ei puudu muu didaktilise lüroepika seas ballaad — hiljem korduvalt teistegi poolt (Suve Jaan, Carl Wilhelm Freundlich, Carl Eduard Malm jpt) mugandatud Gott-fried August Bürgeri «Lugu ausast mehest». Edasi sageneb ballaadi esinemine nii saksa-kui eestikeelses kirjasõnas üha enam, mis on paralleelne protsess lõppriimilise rahva-laulu ja -ballaadi levikule rahva suulises tradi-tsioonis. Märkimisväärne on estofiil Ale-xander Heinrich NEUSI tegevus ühes tema koostatud antoloogiaga «Inländischer Dich-tergarten» I—II (1828—1830), kus leidub rohkesti nii tõlkeid Walter Scotti ja Robert Southey ballaadidest kui ka koostaja enese ning Alexander von Ungern-Sternbergi algu-pärandeid. Viimane läheneb esmakordselt ka kohalikele aineile («Meinhard, der Apostel der Liven»), kuna 1846. a Tartus ilmunud antoloogias «Balladen und Lieder» kohtame neid Jegor von Siversilt juba enesestmõiste-tavalt — sh Faehlmannile toetuvad «Wanne-munnes erster Sang» ja «Wannemunnes letz-

⁶ Vt ka A. Vinkel. Eesti rahvaraamat. Üle-vaade XVIII ja XIX sajandi lugemisvarast. Tal-linn, 1966.

Peeter Pere.
«Tühjusest välja».
Õli, lõuend. 100×100.
1990.

Peeter Pere.
«Linnu lend».
Õli, lõuend. 150×150.
1990.

ter Sang». Esile kerkivad ka oma autorid: Suve Jaani käsikirjalises «Välja-Öied» (1838—1843) leidub ballaad «Kalla-meese» — üks meie esimesi katseid Goethet tõlkida; C. W. Freundlich paneb aga ümber Bürgeri «Lenore ehk Len». Viimasest oli aga juba varem eraldi brošüüri välja jõudnud anda Fr. R. KREUTZWALD ise (1851). Tema on ka esimene algupärase eesti lugulaulu looja. Ajaliselt mahuvad eelpoolnimetatud kahe antoloogia vahele noore Kreutzwaldi viis saksakeelset ballaadi (loodud 1830. aastail): «Die Belagerung von Beverin im Jahre 1207», «Die Entstehung der Teufelshöhle», «Das Abenteuer vom Sänger und der schönen Grafentochter zu Wesenberg», «Das Fräulein von Borkholm», «Kalew's Sohn. Nach einer Estnischen Volkssage». (Esimene ja neljas neist on tänaseks olemas ka eestikeelseina Ellen Niidu suurepärase tõlkes.⁷) Ballaadi-Kalevipoeg on eeposekangetasest veel väga kaugele: tegemist on röövelliku hiiuga, kes inetuid tempe teeb ja kelle selle tasuks eestlaste poolt nahk maha tõmmatakse — nii et pigem veel krahv Glehni monumenti versioon. 1846. a ilmusid need ballaadid K. Friedholdi nime all ajakirjas «Das Inland», kuid said baltisakslaste hävitava kriitika osaliseks, mis ei ole ka ime, arvestades sümpaatiavaldusi maarahvale.⁸ Eeposeni jõudmisel ei mänginud aga oma osa ainult need saksakeelsed ballaadid, vaid ühe eelvariandina 1853. aasta «Kalevipoja»-versioonile valmib Faehlmanni müütilise jutu värsistusena Kreutzwaldi regivärsilinä ballaad «Koit ja Hämari» (umbes 1850) — esimene eestikeelne algupärane kunstballaad.⁹ Tunnetuslik tee eeposeni läks seega jälgitavalt ka üle ballaadide (eeposes endas on olemas samuti kiht rahvaluulelist ballaadilikkust) ning veelgi sügavam näib olevat žanri tähendus «Kalevipoja» lüroepilisele sisestruktuurile üldse. Vastupidi suhtele «Kalevalaga» on aga Kreutzwald nüüd see, kes ennetab põhjanaabreid, sest nende esimese ballaadi — «Koskenlaskijan morsiamet» — lõi August Ahlqvist-Oksanen 1853. aastal.¹⁰ Nii tõstab Lauulisa žanri uuele tasemele ja loob tema arenguks arvestatava esteetilise dispoitsiooni.

⁷ Fr. R. Kreutzwald. Laulud. Tallinn, 1953, lk 334—337.

⁸ A. Anni/st/. Kreutzwaldi saksakeelsed ballaadid. «Eesti Kirjandus» 1926, nr 11, lk 562—576, nr 12, lk 629—634.

⁹ Fr. R. Kreutzwald. Laulud, lk 181.

¹⁰ Vt R. Põldmäe. August Ahlqvist ja tema suhted Eestiga. «Keel ja Kirjandus» 1976, nr 8, lk 489—491.

Aktiivselt levib tõlkeballaad: Schillerilt ja Goethelt pakub neid Martin KÖRBER ning veelgi laialdasemalt, ka Uhlandit, Heinet ja Bürgerit kaasavalt C. E. MALM oma koolilugemisraamatus «Laulud ja Loud» I—II (1874). Ümberpanemistööst ei jää kõrvale ka C. R. JAKOBSON oma «Lauliku C. R. Linnutaja lauludega» (1870) ja «Kooli lugemise raamatuga» (1867—1876). See toimus paralleelselt Ph. Wackernageli ning C. Oltrogge ja Th. Echtermeyeri saksakeelsete lugemikega, mis olid ballaadiklassikat tulvil ja kust olulisi mõjutusi sai ka Lydia KOIDULA.¹¹ L. Koidula ei jää ainult lüürikuks, jutuvestjaks või dramaturgiks, vaid ta kaistab ka sünteetilist jutustavat luulet. Kirjandusloos käib legend, et 1872. a sattus tulle «Emajõe ööbiku» II osa, mis muu hulgas sisaldas kümme jutustavat luuletust.¹² Sellest kõneleb nii Koidula kiri Kreutzwaldile kui ka mõned laialipillatud lood-ballaadid «Kalapüügil», «Kaks kuningalast», Bürgeril põhinev «Rüütli mõrsja» ja Kreutzwaldi muinasjuttude aineil kirjutatud «Udumäe kuningas» ning «Narva neitsi». Nähtav edasiminek žanri arengus on «Udumäe kuningas» (1867), mille puhul lisaks originaalsusele võib kõnelda selgest ilu kirjanduslikkusest; samas tähistab ta murrangut luuletaja loomingu, lähenemist rahvaluulele ja uudele temaatikale. Selgimata eepiline heietamine (*lugudus*, lugulaululisus) hakkab asenduma korrastatud osadega lürodramaatilise eepilise ballaadiga koos žanriomase atmosfääri loomisega. Nii nagu on kirjutatud Aino Undla-Põldmäe: «Selle süžeepeevusse on autor suutnud kätkeada dialooge ja humanistlikku ideed inimese igavesest ilujanust, on tabanud ballaadipärast pahaendelist meeoleolu, mida süvendab luuletuse maastikupildi Uhlandi-moeline kordus alguses ja lõpus. Kohati keeleliselt küündimatu, üllatab ballaad leidlike riimide poolest (hirm — süttewirm; ihhutab — kihhutab)».¹³

Seoses sajandi lõpukümnenditeil levinud «luuletõvega» kasvab üsna arvukalt ka ballaadiproduktioon; paljuskis soosis seda ka ajutine sulailm Vene impeeriumis, mil lõdvenes tsensuur ning oli võimalik käsitleda rahva ajalugu. Luulesse ilmus uus põlvkond, kellest enamus pidas oma tubliks kohuseks tegelda aktiivselt ka lüroepikaga (Jaan Bergmann, Jakob Tamm, Jakob Liiv, Andres Alver, Peeter Jakobson, Kaarel Krimm, Karl

¹¹ A. Undla-Põldmäe. L. Koidula «Vainulillede» algupärast. «Keel ja Kirjandus» 1968, nr 3, lk 161—162.

¹² A. Undla-Põldmäe. Koidulauliku valgelt. Uurimusi ja artikleid. Tallinn, 1981, lk 188.

¹³ Eesti kirjanduse ajalugu, II. Tallinn, 1966, lk 270.

Eduard Sööt, Martin Lipp, Ado Grenzstein, Matthias Johann Eisen jpt). Ahtruse üle ei või kurta tõlkeballaadki, kus kõrgromantikute uus- ja korduvõlgete kõrvallaienes huvi saksa hilisromatikuile (N. Lenau, A. von Chamisso, L. Uhland, J. von Eichendorff jt); samas ilmuvad vahendused vene keelestki (eriti J. Tamme sulest — A. Puškin, M. Lermontov, A. Koltsov, A. Maikov, V. Žukovski). Omaloomingus võeti eeskujuna, niipalju kui mõisteti, muidugi rahvaluulest või siis Faehlmanni-Kreutzwaldi toodangust — et aga allikad olid võrdlemisi kasinad, siis satub ballaadiluuale üldiselt olema hõredavõitu (pseudo)mütoloogilise temaatikaga ja motiivikordustega. Ebamäärasema muinasaja luulendamise kõrvale hakkas üha enam sügenema kainen ja sotsiaalkriitilise romantika (J. Tamm, Jakob Liiv, P. Jakobson, K. Krimm, A. Alver ja K. E. Sööt). Eriti märgatavad teened žanri edasiviimisel kunstilises mõttes sellel rahvusliku liikumise ekstensiivsel ajajärgul ja venestuskriisi perioodil on Jaan Bergmanni ning Jakob Tamme lüroepikal.

Jaan BERGMANNI kiretuvõitu luuletajaloomusele sobis hästi klassikalise ballaadistiili abstraktsus, sel alal saavutas ta oma parimad tulemused, jäädes küll siingi juba tema lüürikat iseloomustavale ümberjutustavale tasemele.¹⁴ Siiski täiustub ballaad tema käe all nii värsitehniliselt (amfibrahhi jt nõudlike mõõtude oskuslik kasutamine) ja stiliseeritud ilukõnelt ja temaatika avaruselt, mis on küllaldane korvamaks kohatist fantaasiavaegust ja tõstmaks ta ballaadid esile kogu ajajärgu luule seast. Kord kasutab ta sümpaatiaga folkloorset ainet ballaadides «Luupainaja», «Märty-Mihkelt», «Kuramaa kurat», «Koidutäht» ja «Valevanne», kord jälle rahvusvahelist materjali lugudustes «Iga vene Juut», «Viilip II surm», «Lomonossovi põgenemine», «Kulla võimus» ja «Kaks inglasi». Omaette valdkonna moodustavad muistsete eestlaste rasket olu ja võitlust luulendavad rahvusromantilised «Lembitu valimine», «Linda», «Salme», «Taara pidud taga selja» ning klassikaline «Ustav Ülo». Kaks viimast ballaadi ongi Bergmanni tippsaavutusteks, mis tema nime on meie jaoks põlistanud. «Ustav Ülo» oli täita eriline roll rahvusliku eneseteadvuse tõstjana heroilise eeskujuna, sel ajal kui «Taara pidud» kujutab õnnestunud kontrastiprintsiipi kasutades vihatavat orjusaja õhustikku. Meisterlik ja pingeline on dramaatiline dialoog, mis osutab üha ilmsemale liikumisele lugulaulu ähmaselt narra-

tiivsuselt kontraste ballaadistruktuuri poole. See on selge piirjoon ballaadi kahe arengujärgu vahel, mis joonistub rohkem või vähem esile teistegi parimate sajandilõpu ballaadiautorite loomingus. Originaalloomingu serval tegi Bergmann ära suure töö ka ballaadide eestindajana, pannes neid ümber nii Puškinilt kui Fr. Schlegelilt, Fr. Schillerilt, Goethelt, Bürgerilt, Chamissoilt, L. Kosegartenilt, J. G. Herderilt, W. Müllerilt, Fr. Rückertilt ja F. Freiligrathilt. Oma tegevuse sel alal võtab ta kokku väljaandesse «J. Bergmanni laulud» (1901).

Eriti ilmekalt kehastab lüroepika esiletõusu sajandilõpu luules Jakob TAMM, kelle ohtrad lugulaulud-ballaadid moodustavad meie ballaadiloo terve iseseisva peatüki, mis tähistas lahkulöömist valitsevast pseudomütoloogilisest folkloorikäsitusest ja liikumist reaalistlikuma ja elulähedasema ballaadi poole, tulvil rahvaehedat konkreetsust kogu selle müstikaharrastuses ning sügavat demokratismi. Rahvajuttude ainet läbi töötades on ta seisukoht alati antifeodaalne, sotsiaalselt nõrgema selja taha asetuv; Bergmanni pastori-laadile vastandub Tamme jakobsonlik suunitlus. Sellisena on ta olnud meie sõjajärgsele kirjandusteadvusele konjunktuurne autor, mistõttu erinevalt teistest kaasagsetest on uurimistöe tema loomingu kohta olnud sedavõrd ammendav, et ehk on targem jätta see siinkohal refereerimata.¹⁵ See ei ole muidugi paha ja Tamm on selle igati ära teeninud — ühegi meie luuletaja loomingu ei ole sotsiaalne lüroepika olnud nii olulisel kohal. Luuletaja osa ja tähendust mõistis hästi kaas-aegki, kui Eesti Kirjanduse Seltsi poolt koostati postuumilt mahukas väljaanne «Jakob Tamme lugulaulud» (1914), mis koos Bergmanni-üllitusega jäi XIX sajandit eraldama XX sajandist (kahjuks jäi raamat sõja tõttu laiema käibest välja). Arenes tõustus, tõusis rahvuslik eneseteadvus, kerkisid esile vabadusaatelised isiksused, kes sattusid konfliktile piiratud ühiskondlike suhetega — see oli allikaks, millest tulvas ka luulesse üha rohkem dramaatilist alget — lüürilist kirgastumist ja eepilist selginemist, luule ähmase pildi sisestruktuurset avanemist. Selle murrangu elab Tamm välja oma ballaadides, olgu neist küll paljud keskpärased või isegi allapoole seda, balansseerigu kobava diaktiilise lugulaulu ja täisväärtusliku lüroepika piiril, tihti toimub neis ka läbilöökk uuele kunstilisele tasemele. Võrreldagu vaid J. Tamme eneseleidmist lugudes «Orjakivi», «Lüpsik», «Kurja küüsis»,

¹⁴ H. Visnapuu. Jaan Bergmann luuletajana. Rmt: Jaan Bergmann. Laulud. 2. tr. Tartu, 1923, lk XVII, XXV—XXVII.

¹⁵ Vt R. Alekõrs. Jakob Tamm. Lühimonoograafia. Tallinn, 1961; R. Alekõrs. Jakob Tamm. Ühe inimese elu ja töö lugu. Tallinn, 1978.

«Kask», «Röövli heategu», «Odavad orjad», «Ussipealik» ning pikemat ja õige keeruka intriigiga lugulaulu «Sõida põrgu!» nende vähemdramaatiliste kaaslastega kas või uue sajandi algusestki. See on selge nihe, mida hästi on täheldanud Rudolf Põldmäe, retooriliselt küsides: «Aga kas neis polegi luuletaja /- - / jõudnud klassikalise ballaadi dramaatilise pinge, kontsentreeritud käsitlusviisi, napi sõnastuse, pildi- ja tunderikkuse ning muude positiivsete omaduste juurde?»¹⁶

J. Tamme mõju all pöördub lugulaulu poole ka JAKOB LIIV ja mahuliselt võiks seda isegi tema luule peaosaks pidada — kuid nii nagu Tamm jääb kestma lüroepikuna, on Jakob Liiv eelkõige ikkagi lüürik.¹⁷ Lüroepika valdkonnas liigub ta algsest röövliromantikast ja kunstmütoloogias («Kättemaksmine», «Mäevaim») ühiskonnakonkreetsena ja -kriitilisema käsitluse poole sajandi viimase kümnendi paiku («Palvetajad», «Jahimees», «Vaimude org», «Kristus», «Eba-haige», «Jällenägemine», «Onu Toomas», «Sunni all», «Pedja piiga» jpt). Veel 1934. a mõjub ta ballaadiga «Juudas» üsna ajakohaselt, kuna mahukas, «Kõrbelõvi»-laadis eepiline kompositsioon «Revolutsioon» tundub kogu jakobliivilikust allegoorilisusest hoolimata täiesti anakronistliku kunstisõnumina. Realistlikumat ja sotsiaalsemat ballaadi leiame samuti Andres ALVERI «Võhumõõkade» (1898) («Eksitus», «Kavalus», «Teomees», «Ihnuse vaim», «Jaanuse surm» ja Heine järgi loodud «Orja laev»); samalaadilised on ka Peeter JAKOBSONI «Luuletused» (1884—1885), mis on enamasti lüroepilised ning tihti ka lugulauludena ballaadilised («Õnnetu armastus», «Eesti soldati surm Bulgaarias», «Paala lahing», «Seitse pisarat» jt). Üsna õnnestunud ballaade («Kadunud Pelgu linn», «Kuri», «Ju helisesid») on loonud ka sujuva eepikusulega Kaarel KRIMM, saavutades dramaatilise dialoogiga värsis hea dünaamika.¹⁸

Nii suurenes küll mõõtnatult žanri varaslv, kuid tehti siiski vähe ära saagi kunstilise erikaalu tõstmiseks, jäädes niiviisi pre-

tsioonitult oma- ja võõramaise ballaadi-kogemuse epigoonideks. Nähtus aga äratav iseenesest huvi kui meie kirjanduses esimene ulatuslikum ballaadilaine üldse, mis ikka aegajalt end sporaadiliselt ilmutab. Massiivne on näiteks ka Martin LIPU ballaadiprodukt-sioon, mida iseloomustab sündmuste ilmetu väljaarendus, dramatismi kõhetus ja pidurdavalt mõjuvad lüüritsevad vahepalad. Esileküündivaim on ehk sotsiaalkriitiline ja anti-feodaalne «Peedu», kuid üldiselt kingivad tema «Kodu kannid» (1897—1902) armsale rahvale lihtsalt virnade viisi minevikku har-rastavaid nõretavaid palasid *à la* «Lembitu ja Meeme» ja «Uduhallik». Vaid vähesed neist on pisut elavama sisuga või sisaldavad pisut konkreetsemat allteksti, kuna enamus jääb kahvatuks vagatsevaks moraalijutluseks. Ladasamad on ta ballaaditõlke kogust «Päikse kullas» (1909), kuigi ei ületa samuti mille-gagi juba olnud. Ballaadistiili viljeleb aegajalt ka lugulaululine Matthias Johann EISEN («Valevanne», «Näkingeitsi», «Truu Meeme», «Leidnud», «Kuningas Waldemar ja vanem Sulev») ning mõttesalmiline Ado GRENZ-STEIN («Ülemjärv» jt), aga ka Jaan SPEEK (Leidin), Reinhold KAMSEN, Hans PUIS-TE, Voldemar ROSENSTRAUCH, Rudolf HANSSON jt. Sisulisi tulemusi sedasorti pon-nistused aga enam ei anna kuni «Noor-Eesti» liikumiseni välja («Linda»-periood ongi üld-se lugulaulu järkjärgulise hääbumise ja uue isikukeske lüürika esilekerkimise ajaks). Ning kuigi «Noor-Eesti» ise ballaade ei anna, on tema osa žanri arenguloos siiski suur vana triviaalsüsteemi lõhkujana; tema poolt kujun-datud uus lüüriline elutunne määrab uue algtasapinna, millega potentsiaalne lüroepi-ka pidi edaspidi tingimata arvestama ja esmalt alles selleni kasvamagi. Esimesed märgid sel-lest ilmnevad alles Villem Ridala, Gustav Suitsu, Karl Eduard Söödi ja Ernst Enno loomingus. Lugulaululine triviaalsüsteem oli aga nii žanri arengule kui autoreile enestele jõudnud kujuneda juba tõeliseks kammitsaks, mis on selgelt näha näiteks JUHAN LIIVI kokkupuudetes sellega («Kuningas ja laulik», «Äraandja», «Hellenlane ja pärslane» võrd-luses ta tipplüürikaga). Kõigest hoolimata oli loodud pikk ja auväärne traditsioon ja soliid-ne pagas, mis kui žanrimaali säilitav ootus-valmis horisont funktsioneeris altina ballaadi uueks aktualiseerumiseks.

(Järgneb)

¹⁶ R. Põldmäe. Jakob Tamme «Kogutud luuletuste» puhul. «Keel ja Kirjandus» 1959, nr 12, lk 765.

¹⁷ Vt ka H. Viisnapuu. Vanad ja vastsed poeedid. Tartu, 1921, lk 75.

¹⁸ Vt A. Undla - Põldmäe. Autor realismi tuleku teelt. 100 aastat K. Krimmi sünnist. «Keel ja Kirjandus» 1963, nr 7, lk 431.

SARVEPALLI RADHAKRISHNAN

Religioosne kogemus ja selle tõendused II

Kogemus ja väljenduste mitmekesisus — Jumal ja «mina» — Maailm kui harmoonia — Enese äratundmine ja sellele viiv tee — Uuestisündinu elu — Uuestisünd — Pääsemine — Kokkuvõte

Kui kõik meie intuiitiivsed kogemused oleksid saanud adekvaatselt ja samaaegselt, ei saaks ükski asjaolu sellist vahetut intuitsiooni kahtluse alla seada; kuid, nagu see paraku on, tuleb meil oma intuiitiivseid kogemusi teistega jagada ja siin oleme sunnitud kasutama formuleeringuid. Põhjendamise ja ümberhindamise proosaline funktsioon näib olevat hädavajalik. Ainuke viis oma kogemusi teistele edasi anda /- - - / ning kaitsta nende väärtust vaenuliku kriitika eest, on teha seda loogika abil. Kui me kontrollime kogemuse vastavust tõe, arutame tegelikult formuleeringute või esituste üle, mille kaudu avaneb kogemuse loomus. Nägijate väljenduste järgi tuleb meil eristada antud ja tõlgendatud elemente. See, mida peetakse vahetult antuks, võib olla ka järelduse tulemus. Vahetu ei tähenda psühholoogilist vahendamist, vaid ainult teadliku mõtte puudumist vahendamisel. Kujutelmad, mis näivad vastupandamatu jõuga meie ette kerkivat ilma mingisuguse teadliku vahendava mõtlemisprotsessita, on üldiselt meile lapsepõlves edasi antud traditsioonilise õpetuse tulemus. Meie intuitsioon põhineb paljuski varasemal kogemusel, lisades sellele uue ja värske tähenduse. Kui meile räägitakse, et inimesed on oma elus tundnud Krišna või Buddha, Jeesuse või Muhamedi lunastavat jõudu, peame eristama vahetut kogemust või intuitsiooni, mida võiks pidada eksimatuks, ja sellega ära segatud tõlgendust. Püha Teresa jutustab, et ta õppis mõistma Kolmainsust alles pärast oma kogemust. Kindlasti ei oleks ta ilmutust Kolmainsuse avalduseks pidanud, kui ta poleks varem Kolmainsusest midagi teadnud. Sarnaselt sellele poleks Paulus hääles, mida ta kuulis Damaskuse teel, ära tundnud Jeesuse oma, kui Jeesus oleks talle täiesti tundmatu olnud. Me peame eristama religiooni lihtsaid tõiku seletustest, mis jõuavad meieni teoloogiliste eelarvamuste sügavikust. Et hing on ühenduses võimsa vaimse jõuga, mis ei ole mitte tavaline «mina» ja on siiski seespoolne, ning et tema ühendus tähendab tegelikult uue «mina» loomise algust, on fakt, ent selle jõe samastamine Buddha või Kristuse ajaloolise isikuga, mis peituvat kõikehõlmava «mina» lihtsa äratundmise pidamine väljastpoolt tulevaks ülivõimsaks ilmu-

tuseks on tõlgendus, isiklik avaldus ja mitte tingimata objektiivne tõde. Midagi kogetakse vahetult, kuid ebateadlikult tõlgendatakse seda traditsioonilistes terminites, mille varal on inimest õpetatud. Indiviidi poolt omaks võetud hinnanguraami määravad ära pärand ja kultuur.

Kuid pole olemas ka midagi sellist kui puhas, toores ja seedimata kogemus. Ta on alati segatud tõlgenduste kihistustega. Väidetav vahetu tõik on psühholoogiliselt vahendatud. Pühakirja ütlused annavad meile teadmisi või tõlgendatud kogemusi. See on ainult tõiga, iseoleva vaimse kogemuse tunnistamine, kus kõik piirid hajuvad ja indiviid näib sulavat ühte tervikuga ning sellesse kuuluvat. Kogemus on reaalne, kuigi selgelt väljendamatut.

Maailma religioosete õpetajate seast võib nimetada Buddha kui sellist, kes tunnistas vaimse kogemuse reaalsust ja keeldus ometi seda tõlgendamast millegi väljaspoolse ilmutusena. Tema jaoks on arvamus, et kogemus annab meile otsese ühenduse Jumalaga, tõlgendus ja mitte vahetu tõik. Buddha ei anna meile mitte kogemuse tõlgendusi, vaid pigem selle otsese tunnistuse, kuigi rangelt väljendudes pole olemas kogemust, mida me ei tõlgendaks. Kõsimum on vaid määras. Kuid Buddha hoiab kinni antust ning piirdub kinnitusega, et vaimu sügavam maailm läbib nähtava ja käegakatsutava maailma. Selline maailm, mille reaalsust kinnitab täiusliku intuitsiooni tunnistus, eksisteerib sealpool või pigem seespool mitmekesisuse ja muutuste maailma, mille toovad meieni meelevõimed ja mõistus. Esmane reaalsus on tingimatu eksistents väljaspool adekvaatse väljenduse võimalikkust mõtte või kirjeldava sümboli abil, kus isegi sõna «eksistents» kaotab oma tähenduse ning õigustatud näib olevat ainult sümbol «nirvaana». Ainus vabades, mida Buddha enesele lubab, kui ta on sunnitud sellele positiivsele sisu andma, on selle samastamine Igavese õiglusega (*dharma*), mis on universumi ürgalus ning mille põhineb kõik toimiv. Just selle tõttu on meil kõhklematu usk elu väärtusesse.

Hinduistlikud mõtlejad tunnistavad kogemuse väljendamatust, kuid lubavad endale laias ulatuses tõlgendusi alates kõige «mitteisikulisemast» kuni kõige «isikulisemani» välja. Tõlgendamisvabadus on sünnitanud selle, mida võiks nimetada hinduistliku vaimu külalislahkuseks. Kogu oma avaruses näib

hinduistlik traditsioon olevat võimeline võtma omaks mitmekesiseid religioosseid õpetusi.

Hinduism tunnistab, et kogemuse vaieldamatu sisu on see «miski», mille kohta ei saa midagi enamat öelda. Mida sügavam ja vahetum on vaimne kogemus, seda meelsamini ajab ta läbi ilma märkide ja sümboliteta. Sügav intuitsioon on täiesti vaikiv. Vaikimise kaudu me «tunnistame ilma tunnistamata», et vaimse elu hiilgus on seletamatu ja väljaspool kõne ning mõistuse ulatust. See on suur põhjatu saladus ning sõnad pole usaldatavad.

Empiiriline mõistmine on omaeelse vallas täiesti kompetentne, kuid ei saa lubada tal kritiseerida oma alust, mida ta koos teiste inimvõimetega eeldatult peab. Ülim ei ole mitte teadmiseksvõtmiseks esitatud objekt, vaid teadmise tingimus. Kui Buddha jaoks, kes oli eetilisel meelestatud, on igavene vaim õiglus ehk *dharma*, mille jõul me elame ja võitleme, siis paljudele hinduistlikele mõtlejatele on see teadmise tingimus. See on igavene valgus, mis pole mitte üks nähtavatest asjadest, vaid nägemise tingimus. Olemise ülimat seisundit, kus kogu dualism kaob, kus elul ja surmal pole tähtsust, kuna nad tulenevad sellest, kus vaim näib tundvat rõõmu vaimust ja mõistus ei sega, saab väljendada ainult eitavates sõnades. Upanišadid ning Šankara püüavad ülima olemise loomust väljendada eitavates sõnades. «Ei silm, kõne ega mõistus selleni küüni.»¹

Sellistes eitavates kirjeldustes peitub oht. Kui me kõik tunnused ja väljendused kõrvale jätame, võidakse meid süüdistada ülima olemise taandamises paljale eksistentsile, mis on täielik tühjus. Eitav kirjeldus on mõeldud selleks, et väljendada hinge arusaamist Jumala transsendentaalsusest, tema täielikust kirjeldamatusest, mille kohta ei saa öelda midagi muud peale eitavate määratluste, ja mitte selleks, et võtta Jumalalt tema tõeline olemine. See on Jumala piiritu tõelisus, mis murrab läbi kõigi mõisteliste formuleeringute. Kui me ütleme, et see on «ei miski», mõtleme selle all, et see pole midagi sellist, mida loodud olendid võiksid kujutada või nimetada, mitte et see on täielik «ei miski». Pühad tekstid ei näita ega kirjelda teda, vaid on ainult tema tunnistajaks. Vaimse kogemuse kolm tähelepanuväärset tunnust on reaalsus, teadlikkus ja vabadus. Kui osa meie kogemustest on nende isärasustega, tähendab see võimalikkust, et kõiki kogemusi saab omandada samal teel. Teadvus, mille jaoks kõik kogemused on antud vahetult, ilmutuslikult ja vabana kõigest teisitiolevast, on

jumalik teadvus, see, mis on meie ideaal. Me kujutleme seda kui lõõmavat tuld, kirgast teadvuseleeki, mis igavesti särab ning ennast ilmutab. Oma jumalikus seisundis on reaalsus ise oma vahetu tunnistaja, oma eneseteadvus, oma täieliku olemise vabadus. Pole olemas midagi, mis oleks selle olemisest väljaspool, mis selles ei avalduks, ning selles puuduvad täielikult igasugused vastuolud. See on täiuslik olemine, täiuslik teadvus ja täiuslik vabadus, *sat, cit ja ānanda*. Olemine, tõde ja vabadus on jumalikus eristatavad, kuid nad on lahutamatud. Inimelu tõeline ja ülim olemine on jumalik seisund. Elu olemus on kõikehõlmava olemise liikumine; tunde olemus on iseoleva olemisrõõmu mäng; mõtte olemus on kõikeläbistavast tõesst saadud inspiratsioon; tegutsemise olemus on kõikehõlmava ja isetoimiva hüve edasiviiv mõistmine. Mõte ja tema formuleeringud, tahe ja tema saavutused, armastus ja tema harmoonia põhinevad kõik Jumalikul Vaimul. Ainult inimkoopid kannavad endas dualismi, pinget ja surutust ega vasta seega jumalikkuse täiusele. Ülim pole õige, vaid reaalne, mitte hea, vaid täiuslik. Tema vabadus on ta elu, tema tunnusjoon spontaansus.

Jumal ja «mina»

Kuigi vaimse olemise täius ületab meie kategooriad, oleme kindlad, et tema loomus on suguluses kõrgeima olemisviisiga, millest me teadlikud oleme. Kui reaalne oleks inimese «mina» jaoks täiesti transsendentne, oleks meil selle juuresolekul isegi ähmaselt võimatu tajuda. Me poleks võimelised ütleva sedagi, et ta on täiesti kirjeldamatu. Inimese «minas», päris tema olemise keskel on midagi mõistusest sügavam, mis on suguluses Ülimaga. Jumala ilmutus ja inimese mõtetegevus näivad olevat ühe tõiga kaks külge. Vaimsed intuitsioonisähvatused on prohvetlikud tunnusmärgid nii inimvaimu väljaarendamata tajumisvõimest kui ka kõige all peituvast reaalsusest, millega ta pole seda võimet küllaldaselt väljaarendamata suuteline rajama püsivat ühendust. Inimese sügavaimas olemises peitub tõeline alus reaalsuse kogemiseks. Inimene kui mikrokosmos on seotud eksistentsi kõigi vormidega. Kuigi vaimne tajumine ilmneb meie igapäevaelus, ei tulene ta sellest. Tema allikas peitub kuskil mujal, kuigi ta jõud avaldub argiteadvuse tasandil. Ta tuleneb hinge sellest osast, mis on ajatus olemises. Veendumus inimvaimu ja Jumala sugulusest on kogu vaimse tarkuse aluseks.

¹ Brihadārnyaka upanišad 3, 8, 8.

See pole mitte ainult mõistuslikult järeldatav. Vaimse kogemuse puhul pudenevad laiali vaheseinad «mina» ning ülima reaalsuse vahel. Sügavaima intuitsiooni hetkel saab «mina» teadlikuks mitte ainult omaenese eksistentsist, vaid ka kõikjaloleva vaimu eksistentsist, mille nii-öelda «koondumine» ta on. Me kuulume reaalsusse ja reaalsus peegeldub meis. Seda kinnitab upanišadi sügav mõtteavaldus *Tat tvam asi* («See oled sina»). See on kogetud tõiga lihtne tõdemine. Lõik piiblist: «Ja Jumal lõi inimese oma näo järele / Jumala näo järele lõi ta tema.»² kinnitab, et inimhing kannab endas tõelist Jumala ilmutust. «Inimese vaim on Jehoova lamp.»³ Platoni järgi on inimene potentsiaalne osaleja igaveses olemisviisis, mille ta võib täiesti omaseks teha, kui elab eraldatult põgusatest maistest varjudest. «Theaitetoses» kuulutab Sokrates, et me peaksime püüdlema selle poole, et saada «sarnaseks jumalikkuga». «Mina ja mu Isa oleme üks», «kõik, mis kuulub Isale, on ka minu», on viis, kuidas sedasama sügavat tõde väljendas Jeesus. See pole mingi eriomäne suhe mõne valitud indiviidi ja Jumala vahel, vaid ülim, mis seob iga indiviidi Jumalaga. Jeesus püüdis panna kõiki inimesi nägema seda, mida tema nägi, ja teadma seda, mida tema teadis. Matteuse evangeeliumis võtab Jeesus erinevad eetilised nõuded kokku ühte üldisesse «Teie olge siis täiuslikud, nõnda nagu teie taevane Isa on täiuslik.» Pauluse järgi oli ta paljude vendade hulgast esmasündinu. Tunnistades meid kõiki Jumala lasteks ja Tema näo järgi looduks, näitab Jeesus meile oma eeskujuga, et erinevus Jumala ja inimese vahel peitub ainult määras. Johannes rääkis vaimust kui maailma tulevast valgusest, mis valgustab iga inimest, kui tõe juurde juhatavast vaimust. Väljend Peetruse esimeses kirjas sünni kohta «kadumatust seemnest Jumala sõna läbi» osutab inimeses peituvale jumalikkusele. Plotinose viimased sõnad oma arstile Eristochiosele on järgmised: «Ma ootasin sind, enne kui see, mis on minus jumalik, lahkub, et ühte sulada Jumalikkuga Universumis.» Kveekerid usuvad hinged jumalikkus sädemesse või olemusse. Descartes küsib: «Kuidas muidu võiksin ma kahelda või ihaldada, see tähendab — kuidas võiksin ma teada, et minus midagi puudub, et ma pole päris täiuslik, kui mu sisemuses ei peituks idee minust täiuslikumast olendist, kellega end võrreldes tunnen ma ära oma loomuse puudused.» Eckharti järgi: «Hinges on midagi, mis seisab hingest kõrgemal, on jumalik, lihtne,

täielik «ei miski»... See valgus rahuldub ainult üliolemusliku olemusega. Tal on tahe siseneda lihtsale pinnale, vaiksele tühimaale, kus pole eristamist, ei Isa, Poega ega Püha Vaimu, ühtsusesse, kus ei ela ükski inimene.» Augustinus ütleb: «Ja kui mind manitseti enese juurde tagasi tulema, sisenen ma lausa oma sügavaimasse «minasse». Olles Sinu poolt juhitud, sisenen ma ja nägin oma vaimusilmaga sellesama vaimusilma kohal, oma vaimu kohal, muutumatut valgust.» Püha Katriina Genuast ütleb: «Jumal on minu olemine, minu elu, minu jõud, minu Ilu, minu Eesmärk, minu Rõõm.» «Kõik vaimud saavad osa ühest algsest vaimust,» ütleb Cudworth. Greeni järgi on individid igaveses teadvuse koopid. Oma «Religioosse kogemuse mitmekesisuses» kirjutab William James: «Kõigi tavaliste vaheseinte ületamine indiviidi ja Absoluudi vahel on suur müstiline saavutus. Müstilistes seisundites saame me üheks Absoluudiga ja me saame oma üks-olemisest teadlikuks. See on igikestev ja võidukas müstiline traditsioon, mida piirkondlikud ja usutunnistuslikud erinevused vaevalt muudavad. Hinduismis, neoplatonismis, sufismis, kristlikus müstikas, whitmanismis on tegemist korduva moodiga, nii et müstilistes väljendustes peitub igavene üksmeel, mis peaks kriitiku peatama ja mõtlema panema, ning millest tuleneb see, et müstika klassikatel pole sünnipäeva ega kodumaad, nagu seda on öeldud.» /- - -/ Müstilise tunnistuse sisu on Jumala immanentsus, elu tähenduse ja saladuse ilmutus inimhinges.

Üldiselt me samastame ennast oma kitsa ja piiratud «minaga» ning räägime vaimsest kogemusest kui millestki antust või ilmutust, nagu ei kuulukski see meile. Me eraldame vaimse tajumisvõime oma ülejäänud loomusest ja räägime sellest kui millestki jumalikkust. Selline eraldamine on inimloomuse suhtes ebaõiglane. Parimate hetkede kaemus avaldab meie sügavaimat olemust. Vale on pidada inimese tõeliseks loomuseks tema argipäevast, mitte jumaliku vaimuga täidetud «mina». Kui «mina» leiab nendes nägemushetkedes oma suurima rahulduse ja tunne end nende kestel ülimalt elavana, siis on see «mina» meie tõeline «mina». Me ei saa piirata oma olemist füüsilise või elutasandiga, harjumusliku või konventsionaalsega. Meis peituv jumalik on meie loomuse allikas ja selle ülim täius.

Jumalik peitub nii meie sees kui ka meist väljaspool. Jumal pole täielikult transtsendentne ega ka täielikult immanentne. Et tuua esile seda kahepoolset vaadet, antakse vastuolulisel kirjeldusel. Ta on nii jumalik pimedus kui ka «piiritu valgus». Oma kirega

² I. Moos 1, 27.

³ Õp 20, 27.

ühtsuse järele rõhutavad filosoofid immanentset aspekti, seda et pole olemas inimest reaalsusest eraldavaid vaheseinu. Inimese ja Jumala ühtsus on upanišadidest ja Platonist algava suure filosoofiatraditsiooni põhitees. Seda tunnistavad Aristoteles, Plotinos, Šankara, Spinoza, Bradley ja suur hulk teisi.

Need, kes rõhutavad Ülima transtsendentsust inimese suhtes, toonitavad religioosse teadvuse erilaadsust, mis tuleneb ühendusest meist kõrgemalolevaga, kellega indiviidil on võimatu sarnastuda. Andumuslik religioon sünnib sagedasest arusaamast, et ülim on alati «midagi muud». Me võime Jumalat küll tunda, kuid ikka on midagi veel enam, mis näib tundmatuna ja jääb väljendamatuks. Usklikule jääb Jumala ülevusest alati sügav mulje ja ta on kindel, et me ei või iialgi jõuda sellele jumaliku hiilguse tasandile. Seda tüüpi esindavad mõned upanišadide nägijad, «Bhagavadgītā» autor, Püha Teresa, Ristija Johannes. Nende jaoks tulenevad kogemused Jumala armulikkusest. Jumal räägib meiega, juhatab meid, lohutab meid, ja meie räägime temaga ülistades ja palvetades, austades ja kummardades. Sel isiklikul suhtel võib olla mitmeid astmeid, alates äärmisest alandustundest meiega mitesarnaneva numinoosse juuresolekul kuni osaduseni ülima Armastusega, kelle armulikusele võib loota suurimgi patune.

Filosoofiline ettekujutus Jumalast kui kõikehõlmavast vaimust ning andumuslik ettekujutus isikulisest Jumalast, kes äratas meis erilisi religioosseid tundeid, ei saa olla fundamentaalselt vastuolulised. Isikuline kontseptsioon arendab vaimse kogemuse aspekti, mida võiks pidada inimlike vajaduste rahuldamiseks. Inimene leiab vaimsest kogemusest tuge ning jõudu ja nõnda tunnebki ta vaimu oma vajaduste rahuldajana. Jumalat kujutatakse nende omadustega, mis meil puuduvad. Freudistidel on teatud mõttes õigus, kui nad väidavad, et meie religioon on täiskasvanud laste ihalduste projektsioon. Õiglus, armastus ja pühadus on kõrgeimad meile teadaolevad omadused ja me kujutleme Jumalat neid omavana, kuigi need omadused esinevad Jumalal teises tähenduses, kui nad esinevad meil.

Võrrelda Ülimat kõrgeima olemisviisiga, mida me teame, on tõele lähemal, kui võrrelda teda millegi madalamaga. Kuigi ülim vaim on oma olemuslikus aspektis muutumatu nomenonlik reaalsus, näib olevat tema kujutamine isikulise Jumalana, kes on maailma looja, suunaja ja saatusemääraja, loogilisele mõtlemisele täiesti vastuvõetav. Erinevus Ülima kui vaimu ja Ülima kui isiku vahel seisneb vaatepunktis ja mitte olemuses, see on erinevus Jumala kui selle vahel, mis ta

on, ja selle vahel, millisena Jumal meie jaoks näib. Kui me peame silmas Ülima abstraktset ja ebaisikulist aspekti, nimetame me teda Absoluudiks; kui me käsitleme Ülimat eneseteadvusliku ja taevalikult õndsana olendina, saame me Jumala. Reaalsus on sealpool kõiki isikulisi ja ebaisikulisi käsitlusi. Me nimetame teda «absoluudiks», et näidata oma arusaamist kõigi terminite ja määratluste puudulikkusest. Me nimetame teda «Jumalaks», et näidata, et ta on kõige oleva alus ja kõige eesmärk. Isikuliselt on sümbol, ja kui me ignoreerime selle sümbolset iseloomu, tähendaks see tõenäoliselt meie eraldumist tõesest. Isegi need, kes peavad isikulisust universumi põhikategooriaks, tunnistavad, et Jumal on ääretu ja salapärane, vägev ja ülim. (- - -)

Mõtlemise ajaloo on olnud vaimse kogemuse erinevaid tõlgendusi nagu Buddha kontseptsioon, et see on reaalsus, mis meil tuleb aukartusega vastu võtta; Aristoteelse idee Liikumatast Esmaliigutajast, kelle ülim täius tõmbab universumit enda poole just nagu armastatu ilu tõmbab ligi armastajat; Spinoza Jumal, kes on see, kellest pole midagi reaalsemat, keda me oleme kutsunud armastama, ootamata mingit vastutasu; isikuline Jumal, kes on tujude ja kirgedega olend; eetilise Jumal, kes on ülim hüve, mille poole inimesed püüdlevad; ja rüütellik Jumal, kes palub meilt teeneid, et aitaksime täide viia tema suuri kavatsusi. Monoteistid on päris kindlad, et polüteistide jumalad on tõelise Jumala sümbolised, kui mitte mütooloogilised kujud, kuid nad peavad vastumeelselt tunnustama, et nende omagi Jumal on tegelikult sümbol. Kogu religioon on sümbolne ja sümbolism on religioonist välisstatud alles siis, kui religioon ise hävib. Jumal on sümbol, mille kaudu religioon tunnetab Absoluuti. Filosoofid võivad Absoluudi ja Jumala üle küll vaidelda ja väita, et püha ja austatud Jumal erineb Absoluudist, mis on mõistuslikult esitatud reaalsus. Kuid religioosne teadvus on ära tundnud, et need kaks on üks.

Maailm kui harmoonia

Peale mitmekesiselt tõlgendatava vaimse reaalsuse ja selle ning inimese sügavaima «mina» samasuse tunnustamise on meil ka veendumus universumi ühtsusest. Me näeme eneste kohal ühtset vaimu. Maa ja taevas, maailm ja loomad — kõik nad muutuvad äkki kummaliseks ja imeväärseks. Sest meie silmad on avatud ja kõik nad kuulutavad Ülima kohalolu. Universum näib vaimselt elavana, ta on hõõgvel tulest ja särab valguses. Kõik, mida ta sisaldab, tuleb välja elust

ja lainetab selles. Upaniṣad ütleb: «Kui kõik see on muutunud «minaks», kes peab siis keda ära tundma?» Ülim vaim on kõikjal. Ta on «ülal, all, taga, ees, paremal ja vasakul». «Uuestisündinud hing on nagu silm, mis on vaadanud päikesesse ja näeb sellest peale kõiges päikest,» ütleb Eckhart. George Fox soovitas meil «õppida nägema iga asja kõikehõlmavas vaimus.» Jumal on kõikjal, isegi inimkonna ajaloo rahutus meres, maailma tragöödias ja ebaõigluses, selle kannatustes ja mures. Kui me kogeme harmooniat, näib meile tuttav lahkeli olevat eba-reaalne.

Kui universum on olemuselt vaim, kuidas me siis seletame tema mittevaimset avaldumist? Kui kogemus annab meile rõõmustava teadlikkuse universumist kui harmooniast, miks on siis meie jaoks universumis pinged, lahkeliid ja lõhed? Teadusemaailm ja praktiline mõistus näivad «mina» vabadusest nõnda erinevad olevat. On see illusioon või reaalsus? Need, kes kalduvad pragmatismi, käsitavad praktilist elu kui reaalsust ja suhtuvad vaimsesse kogemusse kui tühipaljasse unenäosse, nii sügav näib olevat kuristik nende vahel. Mõned hoolikamad jälgivad paljutahulise universumi ilminguid sinnamaani, kuhu ulatub piiratud inim-mõistus, *avidyā*, teadmatuse. Inimvaimule on sellisena, nagu ta on, omane püüd rekonstrueerida universum mõistuspärasest vaatekohast lähtudes orgaaniliseks tervikuks. Mõistuse jaoks on ühtsus ainult postulaat, usu asi. Vaimu jaoks on harmoonia kogetud reaalsus. See kuulub asjade loomusesse ja meil on olnud sellest osalisi ning hetkelisi aimusi, ja me võime jõuda harmooniani, kui peame meeles, et tavaliste kogemuste maailm on täiusliku maailma nõrk avaldus, valguse ja pimeduse kombinatsioon, puhta idee peegeldus puudulikul materiaalsel kujul. Järelemõtlematut loogikat, mis kuulutab, et kuna «üks» on reaalne, on «palju» illusioon, saab parandada, pidades silmas seda, et üks avaldab ennast paljude kaudu.

Enese äratundmine ja sellele viiv tee

Kui hinge ja Jumala lähisugulusele vaatamata paistab viimane nõnda kaugel olevat, tuleneb see hinge sukeldumisest sellesse, mis on talle võõras, ja nõnda on tal raske eneseteadvusele jõuda. Olles joonud Lethe (unustuse) voogudest, on inimene oma taevaliku päritolu unustanud. Ta on taevast pagendatud ja riietatud sellesse, mis näib olevat võõras ihulik rüü. Meil tuleb avastada eneses vaim, heites eneselt kõik väline. «Mina» pidamine millekski muuks kui Jumala

tõeliseks reaalsuseks on langus ehk pärispatt (*avidyā*). Isikliku tahte surve on eneseavastamisel takistuseks ja seda saab ületada ainult siis, kui asendada isekas tahe ebaikuhõlmava tahtega. Religioon püüab vabaneda inimest ja Jumalat eraldavast kuristikust ja taastada kadunud ühendustunne. See on edasiviiv katse ennast ära tunda, empiirilise *ego* tõstmine transtsendentaalsele tasandile, tavalise meele asendamine ideaalselt täiusliku meelega. Nõutav on range eetiline distsipliin. Vaimse tõe tabamine sõltub nägija täiuseastemest ja seda taset saab tõsta ainult palve ja mõtetegevuse abil mõistust, tundeid ja tahet harides. Keegi ei saa teada tõe ilma, et ta ise oleks tõe. Vajalik on täielik sisemine puhtus, mis nõuab enesevalitsemist ja enesestloobumist. «See, kes esmalt pole ära pöördunud tühisest, kes on püsimatult ja rabelev, kel pole rahumeelset vaimu, ei saa otsingute teel Temani jõuda.»⁴ Hing unustab oma tõelise päritolu, kui ta kujutleb end olevat osa sündmustevoolust ning on kantud selle hoovustest ja keeristest. Hinduistlikud mõtlejad soovivad meil eraldada kõigest elu kindlatest avaldustest, nii välistest kui ka sisemistest, oma muljetest ja tunnetest, mõtetest ja püüdlustest, lastes endal vajuda vaimu puhtasse vaikusse, millest voolab välja meie praeguse olemise sogane hoovus. Selline on tee sisemise ühenduse loomiseks kõikehõlmava elu allikaga. Buddha annab meile järgimiseks kõlbluse kaheksaastmelise tee ja räägib, et puhastamata meele ja vastuvõtlikkusega inimesed ei saa tõusta vaimse kogemuse valdkonda. Siseelu harimine pole mitte ainult idamaise vaimu harrastus. Iga suur religioon soovib meil maailmast tagasi tõmbuda ja olla üks ning annab järgimiseks distsipliini, mis aitaks individilid saavutada vaimse keskkonnaga elavat ühendust. Orfikud ja pütaagorlased püüdsid saavutada hinge tagasi jõudmist oma algseisundisse puhastuse teel. Hinnates mõtisklevat elu praktilisest tegevusest kõrgemalt, on kreeklased veendunud, et täiuslikemat kõigist objektidest saavad tajuda ainult need, kelle vaimne tajumisvõime on täiustunud. Whiteheadi järgi on «religioon niikaua inimese siseelu kunst ja teooria, kuni ta sõltub inimesest endast ja sellest, mis on asjade loomuses püsivat». Õpetuse, andumuse ja Jumalateenistuse kaudu ärkab meie elu ka nähtamatule reaalsusele. Pääsemist ei saavutata mitte niivõrd tänu lepitavale Jumalale, kuivõrd tänu meie olemise ümberkujundamisele, saavutades teatud täiuseastme ja kirgede harmoonia range enesedistsipliini kaudu /- - /

⁴ Katha up. 2,24

Eneseavastamisele viiv tee on meditatsioon. Selle abil pöörame oma meele kodu suunas ja rajame ühenduse loova keskmega. Tõe teadmiseks ei tule meil mitte ainult pealispinda laiendada, vaid ennast süvendada. Oma olemise põhjalikuks muutmiseks on vajalikud vaikus ja rahu ning meie ajal pole nad kergesti saavutatavad. Distsipliin ja eneseohjeldamine aitavad meil viia oma teadvust ühendusse Ülimaga. See, mida nimetatakse *tapas'*eks, on alatine püüdlus elada jumalikus ja elu vaimsemaks muuta. See on kogu laiali-hajunud energia, vaimujõu, hingeliste emotsioonide, eluliste ihalduste, isegi päris füüsilise olemise koondamine ja kõigi nende keskendamine ülimalle eesmärgile. Protsessi kiirus sõltub püüdluse intensiivsusest, meele innukusest Jumala järele.

Maa peal pole ükski inimene iialgi säilitanud vaimset tasakaalu läbi kogu elu. See Jeesus, kes kuulutas, et inimesed ei pea kurgale vastu panema, kui nad tahavad saada oma Isa poegadeks, kes laseb oma päikesel paista nii headele kui halbadele inimestele ja vihmal sadada nii õiglastele kui ebaõiglastele, oli seesama Jeesus, kes needis ära viigipuu ja kihutas kauplejad templist välja. Meie hulgast parimategi elus on hetki, nagu oli see Ketsemanis, kus me kohkume tagasi meie ees seisvast katsumusest ja palvetame, et võimaluse korral sellest pääseda, ning nõuab teatud jõupingutust, et me suudaksime end kokku võtta lausumaks: «Sinu tahtmine sündigu.» Pole just kerge säilitada tasakaalu mõistmatu ja vaenuliku maailma ees. See on võimalik ainult siis, kui me pidevalt püüdleme sügavustesse naasmise poole ja arendame meele sõltumatust nii, et teda ei saaks ahvatleda ükski nauding ega kannatus tema üle võimust võtta.

Müstikud rõhutavad rohkem olemist kui tegutsemist. Kui nende elu vabaneb tühisusest, väiklusest ja sallimatusest, on võimalik, et nad liialdavad negatiivse enesetunnetuse ja agressiivsusega. Nad kalduvad rohkem oma õigustest loobuma kui nende eest võitlema, kuid nende leebus pole sündinud hirmust ja argusest, vaid julgusest ja jõust. Kuid askeetlikus südames leegitseb vaimse rõõmu tuli, mis ongi religiooni olemus. Religioosne traditsioon ei tähenda mitte ainult tagasitõmbumist, see sisaldab ka osasaamist, rõõmu. «Išā upanišad» soovib meil tunda rõõmu loobumise läbi. See on sügav ja omakasupüüdmatu maailma heakskiitmine ning rõõmus äratundmine, et ühtki tema osa ei või tagasi lükata. Me loobume maailmast selleks, et tema juurde tagasi tulla teadmisega tema ühtsusest, millest me tuge saame. . .

Uuestisünd

Arusaamisele viiv tee on aeglane. Hinduistlik ja budistlik mõte, orfikute müsteeriumid. Platon ja mõned kristluse varased vormid väidavad, et läheb kaua aega, et mõista püha igatsust kaotatud taeva järele. Hinged, kes on langenud oma kõrgemalt seisundilt ja elavad nüüd maa peal kui vanglas, on oma rännakutel pidevas liikumises nii, et varasema elu teod määravad ära järgmise eksistentsi. Hindu usub, et saavutatud vaimne täiuslikkus on pika ja püsiva pingutuse krooniks. Inimene jõuab loendamatute elude jooksul oma jumalikkude iseolemisse. Iga elu, iga tegu on samm, mis võib viia nii tagasi kui edasi. Mõte, tahe ja tegu määravad ära, kelleks inimene saab. Platoni järgi pöörduv tark ära meeltemaailmast ja hoiab oma sise-mise ja vaimse silma alati suunatuna igavese idee maailmale, ning ainult siis, kui püüdlus on pidev, vabaneb indiviid meelelisuse ahelatest, ja pärast surma tõuseb tema vabanenud vaim aina kõrgemale, kuni leiab lõpuks tagasitõe koju igavese valguse juurde. Meie jalad seisavad kõrgema elu teel, kuigi nad astuvad ebakindlalt ja tee pole selgesti nähtav. Võidakse olla küll ideaalist kütkestatud, kuid puudub kogu loomuse nõusolek selle poole püüdlemiseks. Täielik enesestloobumine, mis üksi võib sihile viia, pole kerge. Kuid ükski pingutus ei ole asjatu. Me oleme ikka veel kaugel sellest, et mõista inimese vaimse väärikuse tähendust individuaalses ja sotsiaalses käitumises. See nõuab püsivat pingutust, mis jätkub elust ellu ja tasandilt tasandile.

Pääsemine

Religiooni eesmärk on tõsta meid mööduvuse tühisest kitsapiirilisusest igavikulise tähendusega seisundisse, et kujundada elu kaos ja segadus selleks puhtaks ja surematuks olemiseks, mis on tema ideaalne võimalikkus. Kui inimese meel muudab end nii, et ta on pidevalt jumaliku valguse hiilguses, kui inimese tunded kujundatakse ümber jumaliku õndsuse ulatusse ja liikumisse, kui inimese teod saavad osaks jumaliku elu loovusest, kui inimelul jagab jumaliku olemuse puhtust, kui me vaid suudame elada seda kõrgemat elu, saab pikaajaline ja vaevarikas kosmiline protsess oma krooniva õigustuse ja sajandite jooksul toimunud areng oma sügava tähenduse. Nii indiviidi kui ka inimsoo elu jumalikustamine on suurte religioonide unistus. See on hindude mokša, budistide nirvaana, kristlaste taevariik. Platoni jaoks on see puhta idee segamatust tunnetamisest täidetud

elu. See on enese algse kuju mõistmine, oma olemise terviklikkuse taastamine. Taevas pole mitte Jumala elupaik, vaid olemise kord, vaimu maailm, kus tarkuse, armastuse ja ilu ideed igavesti eksisteerivad, riik, kuhu me kõik võime üheaegselt vaimu jõuda ning mida on võimalik nii individuaalselt kui ühiskondlikult täielikult mõista, kuigi ainult pika ja lakkamatu pingutuse läbi. Teise tuleku ootamine on väljendus hinge veendumusest vaimse reaalsuses. Maailmakulgu jõuab sihile, kui iga inimene tunneb endas ära surematu vaimu, Jumala poja, ning on see. Kui see eesmärk on saavutatud, on iga päästetud indiviid kõikehõlmava teaduse kandjaks. Ta jätkab tegutsemist, olles oma egost vabanenud. Pääsemine ei tähenda maailmast väljumist. Pääsemine ei ole elust vabanemine. Indiviid ei võta kosmilisest protsessist enam osa kui pime ja piiratud ego, vaid kui kõiki üksikavaldusi hõlmava ja kooskõlastava jumaliku ehk kõikehõlmava teaduse kese. See tähendab elada maailmas sügavalt muudetud sisemise olemisega. Hing valitseb ennast ja maailma ahvatlused ning rünnakud ei saa teda tema rahus kõigutada. Vaimne valgustatus ei tee isiklikku elu võimatuks. Kui päästetud indiviidid sõna otseses mõttes kosmilisest protsessist vabaneksid, jääks maailm igavesti päästmata. Ta oleks sunnitud jäämangi lakkamatu võitluse ja pimeduse näitelavaks. Hindud tunnistavad vabanemise erinevaid astmeid, kuid kõigi täielik ja lõplik vabastamine on ülilm. Mahajaana-budism kuulutab, et nirvaana lävel seistes andis Buddha töotuse, et ta ei tee viimast sammu niikaua, kuni maal on veel kas või ükski vabastamata olend. «Bhāgavata puraana» toob ära järgmise palve: «Ma ei ihalda ülimat seisundit kõigi oma kaheksa täiusega ega ka vabanemist uuestisündidest; ma tahan enda peale võtta kõikide kannatavate olendite kurbuse

ja siseneda neisse nii, et nad saaksid vabaks kurvastusest.» Eneseteostamine, mille poole nad püüdlevad, seisab vastu teiste olendite ebaedule sarnaste tulemuste saavutamisel. See austus indiviidi kui indiviidi ees ei ole kaasaegse demokraatia avastus, sedavõrd kui on tegemist religioosse valdkonnaga. Kui see kosmiline protsess lõpeb sellega, et kõik tunnevad endas ära Jumala poja, kui kõik Tema inimesed saavad prohvetiteks, kui toimub see kõikehõlmav ümberkehastumine, saab teoks see suur kosmiline taassünd, mille poole loomus püüdleb, et olla päästetud.

Nüüd võime religioosse kogemuse erinevad tõendused kokku võtta.

On olemas teaduse vorm, mis on kaugel tajumuslikust, kujutluslikust või mõistuslikust ja on iseenesest ilmne ning täiuslik. Kõikidel ajastutel on usklikud saavutanud oma kindluse Jumalas selle otsese lähenemise kaudu reaalsuse tajumisele.

Inimloomus varjab endas avaramat keskonda, millega indiviid mõnikord ühenduse saavutab. Selle vaimse keskkonna loomuse tõlgendamises on erinevusi, kuid see on igal juhul tõsi, et ta pakub tõde otsivale ja head-tegevale elule ainsa õigustuse.

Intuitsiooni «mina» ja universumi kõikehõlmavat ühtsust rõhutatakse mõnikord selle määraneni, et eitatakse Jumalat, kes võib meie armastusele samaga vastata, või tõeliselt iseseisvat «mina».

Selline teadvus esineb pühakusarnastel inimestel, kelle elu iseloomustab vankumatu usk vaimu ülimesse, võitmatu optimism, kõlbeline universalism ja ususallivus.

Religioosse püüdluse eesmärk on püsiva vaimse kaemuse saavutamine ja selle vahendid on kõlbeline elu ning meditatsioonikunst. . .

*Inglise keelest lühendatult tõlkinud
Ülo Valk*

VIKTOR GRÜNBERG

... kuld mõök kindral J. Laidonerile

Allpool kasutatud arhiivimaterjalidele satusin hulk aastaid tagasi, kuid seda, et tuleb kunagi aeg, kus saan neid ka trükisõnas avaldada, ma küll ei uskunud.

Agaga enne kui pöörduda dokumentide poole toome ära «Rahvalehe» 1938. a 15. detsembrinumbris avaldatud uudise. See oli peal- kirjastatud:

«Auleegioni suurrist presidendile, kuld mõök kindral J. Laidonerile.

Prantsusmaa tunnustus Eesti riigijuhtidele. Aumärk, mida annetakse ainult riigi- peadele.

Prantsuse vabariigi president Lebrun on annetanud vabariigi presidendile Konstantin Pätsile Prantsuse auleegioni suurristi ja sõjavägede ülemjuhatajale kindral J. Laidonerile kullast aumõõga.

Kõrge ordeni, samuti ka kuld mõõga üleandmise aeg pole praegu veel kindlaks määratud. See peab selguma lähemal päevil. Kohalik Prantsuse saadik minister Hellu viibis mõnda aega kodumaal, kus ta jõuab tagasi Tallinna täna hommikuse rongiga. Saadiku saabumisel määratakse kindlaks austavate tunnismärkide üleandmise päev ja lähemad üksikasjad.

Prantsuse auleegioni (*Legion d'Honneur*) orden on nimetatud riigi ainuke, mis rajati suure revolutsiooni päevil 1802. aastal. Aegade voolus tegi see kuulus orden läbi rea muudatusi, kuni 1870. aastal kindlaks määrati tema praegune kuju ja põhialused. Aumärk kannab Prantsuse vabariigi sümbolkuju ja selle ümber sinisel põhjal teksti «*Republique Francaise* ning aastaarv 1870. Tagaküljel on kaks ristitud sini-valge-punast lippu ja sõnad *Honneur et Patrie* (au ja isamaa). Ordeni ülaosa moodustab pärg, mis on pooleldi tamme-, pooleldi loorberilehtedest. Auleegioni ristide kõik järgud on valmistatud kullast, välja arvatud madalaim järk — auleegioni rüütlirist, mis on hõbedast.

Prantsuse auleegioni ordenid jagunevad viide järku (alates madalaimast): rüütel, ohvitser, komander, suurohvitser, suurrist.

Auleegioni suurristi, mis nüüd on annetatud Eesti presidendile, määratakse ainult erakorraliselt suurte teenete eest. Statuut näeb ette, et suurristi võidakse anda ainult riigipeadele. Suurristi omanikkude arv on kindlaks määratud 20 peale. See

näitab, millise kõrge tunnustuse osaliseks on saanud Eesti riigipea.

«Rahvalehe» sõnumi kohta järgneb 17. detsembril protokollilema täiesti salajane ettekanne härra välisministrile.

«Auleegioni suurristi kohta Vabariigi Presidendile ja aumõõga annetamise kohta kindral J. Laidonerile.

Selle kohta «Rahvalehes» 15 skp. ootamatult ilmunud sõnumi puhul kannan ette järgmist:

Esmakordselt sellisest annetamisest kui **kavatsusest** kuulsin 29. märtsil s. a. Dr. Heumannilt Prantsuse saatkonnast, kes sellest minule nimetas, nagu ta ütles — tähtsa konfidentsiaalselt Prantsuse saadiku hra Helleu ülesandel. Sellest kõnelusest on veel märkida, et Dr. Heumanni sõnadel olla Prantsuse saadik palunud suurristi ka kindral Laidonerile, kuid Prantsuse valitsus olla vastanud, et igale Balti riigile võidakse annetada vaid üks suurpael, mis pärast kindral Laidonerile mõeldakse annetada Prantsuse valitsuse aumõök; ja teiseks, et ettepanek Vabariigi Presidendi härra Konstantin Päts'i kohta olla pärit juba saadik Bruère ajast, mil aga Prantsuse valitsus asunud seisukohale, et kõige kolme Balti riigi riigipead tulevad dekoreerida üheaegselt ja alles siis, kui kõigis on sisse seatud põhiseaduslik kord. Jutt olnud tol ajal Leedust. Nüüd aga olla just Prantsuse saadik Kaunases tulnud president Smetona dekoreerimise ettepanekuga, arvates sellega soodustada eelseisvat Leedu vahekorra loomist Poolaga. Siis olla saadik Helleu kohe telegraafiliselt ja kirjalikult seganud vahele ja tuletanud meelde ettepanekut nii meie Vabariigi Presidendi kui ka kindral Laidoneri kohta.

Edasi 16. novembril s. a., s. t. just Läti 20. aastapäeva eel ja kui teated samasuguste austusavalduste üleandmisest meie lõuna-naabrite juures juba olid ilmunud sealsetes lehtedes, küsis Prantsuse saadiku äraolekul *chargé d'affaires* härra Armand kiires asjas Protokollilema jutule ja teatas, nagu ta ütles «*comme communication officieuse*», et Vabariigi Presidendile ja kindral Laidonerile on annetatud auleegioni suurpael resp. aumõök, mis antakse üle Prantsuse saadiku poolt tema tagasijõudmisel Tallinna. Omalt poolt mingit soovi ei avaldanud,

lähivõõri mine kindral Etieraniga
Peaministri juures, ~~se~~ millal arvestati
na mine ja Valusministri H. Birni ja prantsuse
daja väeline esitaja val. leht. Hurstide.
Lähivõõri ministe ja vaidluste sees ei sama, mis
eelmine päeval mine juures: kindral Etieran
entas muerti kategoorilisele prantsuse valitsuse
nõudmist ja teinud vaidluste vastu härra
J. Toussou ja mine. Birn, nagu elati niste
ga ~~te~~ kindral väikis. Vaidluste keskel kindral
Etieran läks vii ägedaks, et nimetas mind
enam laerus või nende poolt äraastetas -
millepeale mine arvasid väga võlastam
ütle tänasin ja tahtsin näpudamisel
lahkuda. Peaministri egi. Segas vahel ja ai-
nult tema palvel peale jäin mine muasale
Kogu vaidlus ei annud mingit liist tule-
must või eelmine ällud mine juures.
Kindral Etieran jäi oma näudoriste ja
äkrastuste juurde (läpetata liitlaste-
eraldi prantslaste ehk Eestile) ja meie
jäime oma seisukohta juure kindlaks;
rahulähivõõri ministe vimelestiga said
jälkatud.

1920 e. veebruaris või märtsis kuul kindral
Etieran palus minult vastu võtta ja ilmus
mine juure ühes val. leht. Hurstidega. Sellest
arusaamisest kindral Etieran talendas, et

vaid ütles, et võime seda teadaannet kasutada
nagu meie peame tarvilikuks.

Varsti pärast hra Armand'i lahkumist
helistas Dr. Heumann ja ütles, et hra Armand
ei ole olnud päris täpne: Prantsuse valitsus
on telegrafeerinud (s. o. vististi Pariisis

viibiv saadik Helleu E. K.) ja sooviks, et
annetusest teatatakse Vabariigi Presidendile
ja kindral Laidonerile, ja et annetamine teh-
taks avalikuks presses. Vastasin, et Vabariigi
Presidenti ja kindral Laidoneri meie infor-
meerime, kuid et avaldamisega presses tuleb

härä Välisministri korraldusel esialgu oodata. Põhjused võin teatada suuliselt.

Suuliselt ütlesin Dr. Heumannile, kes tuli Välisministeeriumi, et kõnelen temaga era- viisiliselt ja täiesti avameelselt. Välisministeeriumi arvates tuleb presses avaldamine edasi lükata juba sellepärast, et pole veel küsitud Vabariigi Presidendi ja kindral Laidoneri nõusolekut vastuvõtmise kohta, kuna Prantsuse saatkond pole meid siinamaani veel palunud seda teha. Vahepeal aga oleme lugenud ajalehtedest samasuguste austus- avalduste tegelikust üleandmisest juba Riias ja Kaunases, ja ma ei taha salata, et see asetab kogu asja täitsa teise valgusesse ja on risti vastukäiv sellele muljele, mille andis meie kõnelus märtsi kuus: president Päts ja kindral Laidoner pidid siis olema esimesed, nüüd on nemad aga jäetud viimasteks. Ma ütlesin, et minu teadmist mööda ei tunne ei Vabariigi President ega kindral Laidoner isiklikult selliste küsimuste vastu kuigi suurt huvi, kuid Eesti avalikkus on juba kõnelustes avaldanud huvi asja vastu ja ei mõista seda talitusviisi. Meie arusaamist mööda võis Prantsuse valitsus asjale vaadata kahelt seisukohalt: kas ajalooliselt, või praeguse momendi seisukohalt. Ajalooliselt aga on meie arusaamist mööda Balti regioonis olnud kolm silmapaistvaimat riigimeest: president Svinhufvud, president Päts ja marssal Pilsudski; ning samuti kolm suurt sõjameest: Mannerheim, kindral Laidoner ja Pilsudski. Ajalooline tõsiasi on, et Eesti riiklik võim tekkis K. Pätsi juhtimisel ja organiseerimisel ja sai peremeheks omas maas kõige enne, mille tõttu Eesti kujunes teiste Balti riikide vabadusvõitluse tõelikuks lähtekohaks, millest moodapääsematult onenes nimetatud riikide iseseisvuse saavutamine. Ajal kui kindral Laidoneri väed puhastasid Põhja-Läti kuni Düünani enamlastest ja hiljem purustasid lahingutes ka Lõuna-Läti okupandi — Saksa Baltikumiarmeed, oli kolonel Balodis Riias vist pataljoniülemaks. Kui siis nüüd president Pätsile ja kindral Laidonerile Prantsuse valitsuse austusavaldused antakse üle viimases järjekorras, siis kahtlemata küsib Eesti avalikkus, mis on selle põhjuseks. Kui aga võtta asja praeguse momendi seisukohalt, siis on president Päts kolmest Balti riigipeast ainuke põhiseaduslik riigipea, kindral Laidoner aga on sõjavägede ülemjuhataja, ja seda teatavasti kolmat korda. Kindral Balodisele ja Rastikisele vastaks meie riigis enim kindral Lill kui kindral Laidoner.

Dr. Heumann vastas, et need avaldused on täiesti põhjendatud. Kuid et Prantsuse valitsus kahjuks ei ole üldse nende küsimuste üle tarviliselt järele mõtelnud. Kahet-

susväärne segadus on tekkinud ainuüksi Prantsuse Riia ja Kaunase saadikute liigse agaruse ja Tallinna saatkonnaga kontakti mittepidamise tõttu, mille üle saadik Helleu on õige pahane. (Dr. Heumann tarvitab siin õige teravaid sõnu). On täiesti nõus ja peab õigeks presses avaldamise edasilükkamist, kuid küsib, kuidas asjast lõpuks ülesaada.

Ütlen oma isikliku arvamuse, et võib-olla oleks selleks üheks võimaluseks nende sõnade õnnelik valik ja presses avaldamine, millega saadik Helleu aumärgi ja aumõõga kavatseb üle anda ja mis asjad Eesti avalikkuse silmis võiksid seada õigesse valgusesse.

Dr. Heumann tänas jutuaajamise eest ja palus selgitada, kas Vabariigi President ja kindral Laidoner on nõus neile annetatud aumärki resp. aumõõka vastu võtma.

Sellest Teile, Härä Minister, ette kandes, palun Teid see küsimus lahkelt Vabariigi Presidendile ja kindral Laidonerile ette kanda.

17. detš. 1938

E. Kirotar, Protokollülem.

(Eesti Riigi Arhiiv, f 495, n 12, s-ü 113, l 213—218.)

22. detsembril saadab välisminister K. Selter protokollülema ülaltoodud ettekande sõjavägede ülemjuhatajale kindralleitnant J. Laidonerile koos järgmise kaaskirjaga:

«Esitades juuresolevalt Protokollülema ettekande auleegioni suurriti annetamise kohta Vabariigi Presidendile ja aumõõga annetamise kohta Prantsuse Valitsuse poolt, härä Kindral, Teile, palun Teie lahket nõusolekut annetatud aumõõga vastuvõtmiseks.

Lisa: nimetatud». (Samas, l 214.)

Kuid heitkem vahepeal pilk «Rahvalehe» 1939. a 1. jaanuari numbrisse, kus leiame järgmise napolisõnalise teate:

«Auleegioni suurpael anti üle.

Prantsuse saadik vabariigi presidendi juures.

31. detsembril kell 12 päeval kohalik Prantsuse saadik Jean Helleu andis vabariigi presidendile K. Pätsile üle temale annetatud Prantsuse auleegioni suurpaela.»

3. jaanuaril 1939 läheb teele sõjaväe staabiülema kindralleitnant N. Reegi salajane ja kiire kaas- või saatekirja välisministrile, millele on lisatud J. Laidoneri resolutsioon välisministeeriumi läkitusele.

«Sõjavägede Ülemjuhataja ülesandel saadan edasi ärakirja tema vastusest Teie kirjale 22. detsembrist 1938. Nr. 462.

Vastuse Sõjavägede Ülemjuhataja kirjutata pealkirjana Teie poolt saadetud kirjale, kuid soovides alal hoida Teie kirja, käskis

Teile edasi saata ärakirja tema pealkirjast. Lisa: 3 lehel». (Samas, l 209.)

«Ärakiri Sõjavägede Ülemjuhataja resolutsioonist

Välisministri kirjal 22. 12. 1938. Nr. 462.

Nõus, ainult palun teatavaks võtta, et minul on juba üks Prantsuse mõök, mille minule üle andis 1920 a. algul kindral Etievan — tolleagne Prantsuse sõjaväelise missiooni juht Balti riikides või Soomes / täpselt tema ametlikke seisuseid mina ei mäleta/; üleandmine sündis Prantsuse Valitsuse nimel.

Üleandmise asjaolud olid järgmised: 1919. a. lõpul, kui meil olid juba käimas läbirääkimised venelastega rahutegemise üle, ilmus Tallinna kindral Etievan Helsingist ja nõudis minu kui Eesti Sõjavägede Ülemjuhatajalt Prantsuse Valitsuse nimel, et meie lõpetaks läbirääkimised venelastega ja uuesti aitaks ülesse ehitada Põhja-Lääne armee jätised. Mina muidugi lükkasin Etievani ettepaneku kategooriliselt tagasi, kusjuures vastastikused seletused olid väga ägedad. Kindral Etievan teatas, et tema minuga enam ei räägi, aga Eesti valitsus peab Prantsuse nõudmist täitma. Sellest kõigest teatasin kohe tolleaegele Peaministrile härra J. Tõnissonile ja järgmisel päeval oli läbirääkimine kindral Etievaniga Peaministri juures, millest osa võtsin ka mina ja Välisminister A. Birk ja prantsuse Sõjaväeline esindaja kol.-leitn. Hurstel. Läbirääkimiste ja vaidluse sisu oli sama mis eelmisel päeval minu juures: kindral Etievan esitas uuesti kategooriliselt Prantsuse valitsuse nõudmised ja temale vaidlesime vastu härra J. Tõnisson ja mina. Birk, nagu alati niisugustel kordadel vaikus. Vaidluse keskel kindral Etievan läks nii ägedaks, et nimetas mind enamlasteks või nende poolt äraostetuks — millepeale mina omakorda väga vihastusin, üles tõusin ja tahtsin nõupidamiselt lahkuda. Peaminister aga segas vahele ja ainult tema palve peale jäin mina koosolekule. Kogu vajdlus ei annud mingit teist tulemust kui eelmisel õhtul minu juures: kindral Etievan jäi oma nõudmistele ja ähvarduste juurde (lõpetada liitlaste — eriti prantslaste abi Eestile) ja meie jäime oma seisukoha juurde kindlaks: rahuläbirääkimised venelastega said jätkatud.

1920 a. veebruari- või märtsikuul kindral Etievan palus minult vastuvõttu ja ilmus minu juurde ühes kol.-leitn. Hursteliga. Sellel kokkusaamisel kindral Etievan tähendas, et rahu Venega on juba sündinud fakt, palus mind unustada mittesõbralikud juhtumised läbirääkimistel detsembril 1919; tema lisas

juurde, et isiklikult tema tunneb minu vastu ainult sõbralikku lugupidamist ja kui tema oli sunnitud minu vastu rääkima, siis tema tegi seda oma valitsuse ülesandel ja palus mind aru saada, et iga ohvitser peab saadud käsku täitma. Tema lisas veel juurde, et ka Prantsuse valitsus olla leppinud meie rahutegemise ja tunnustuseks et ka Prantsuse valitsusel ei ole midagi minu vastu tema — Etievan, palus mind Prantsuse valitsuse nimel vastu võtta prantsuse kindrali mõõga. Mina ei lugenud mitte tarvilikuks isiklike momente tuua Eesti ja Prantsuse riigi vahelistesse suhetesse ajal kus head suhted olid meile rohkem kui tarvilikud; mõõga ma võtsin vastu ja kindral Etievaniga lahkusime korrektselt ja isegi sõbralikult, teades, et mõlemad olime omad ülesanded täitnud.

Varsti peale sõda annetati minule Prantsuse Presidendi poolt Auleegioni ohvitseri märk ja kui ma ei eksi — 1925 aastal annetati minule Auleegioni komandöri märk. Mõlemal korral minult vastuvõtmiseks nõu ei küsitud ja mina võtsin need dekoratsioonid vastu samadel põhjustel, kui omal ajal mõõga kindral Etievanilt. Olin tol ajal lahkunud Vabariigi teenistusest ja sellepärast vist Vabariigi Välisminister ei pidanud tarvilikuks minult nõu küsida ja selle peale vaadati kui eraasja peale, ehk küll tol ajal meie ka veel ametlikult annetasime oma Vabadusristi.

Mõni aeg tagasi teatas minule Välisministeeriumi protokollülem suusõnaliset et olevat kavatsus Prantsuse valitsuse või Presidendi poolt minule annetada mõõka. Arvesse võttes esimese mõõga annetamist ma avaldasin protokollülemale mõtet, et oleks parem, kui seda küsimust üles ei võetaks: minul ei ole mingisugust pretensiooni mingisuguse mõõga ega dekoratsiooni peale ei Prantsuse ega ka ühegi muu valitsuse poolt.

30/XII-38

J. Laidoner.»

(Samas, l 210—212.)

Rohkem dokumente leida ei õnnestunud. Jääb üksnes arvata, et Prantsuse valitsus, saanud teada J. Laidoneri juba aset leidnud autasustamisest mõõgaga, ei pidanud kohaseks seda teha teist korda.

Julgen oletada, et J. Laidonerile oli see autasustamise kavatsus tühine episood, ent peaks talle siiski lisama mingi isikupärase kriipsukese. Tema kirjutatud resolutsioonist aga saame veel kord kinnitust Eesti Vabariigi tolleaege valitsuse tegelikkuse kainest nägemusest ja sellest tulenevast otsusekindlusest.

EESTI VABARIIGI PÕHISEADUS

Rahvuskogus vastu võetud 28. juulil 1937. a

Eesti rahva kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki, mis on loodud Eesti rahva riikliku endamääramise kustumatul õigusel,

mis on rajatud õiglusele, seadusele ja vabadusele,

mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus,

mis jääb rahvalitsuslikul alusel valitsevaks vabariigiks, kus kõrgeim võim on rahva käes, ja mida juhib valitav riigipea tema poolt ametisse kutsutava valitsuse ning kahekojalise rahvaesinduse tasakaalustatud koostööl,

volitas rahvahääletusega kokku kutsuma Rahvuskogu, kes samal rahvahääletusel antud ülesande täitmiseks võttis vastu järgmise Põhiseaduse:

1. peatükk

Üldeeskirjad

§ 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.

§ 2. Eesti riigi maa-ala on lahutamatu tervik.

§ 3. Riigivõimu ei saa keegi teostada muidu, kui Põhiseaduse ja sellega kokkukõlas olevate seaduste alusel.

Põhiseadus on vankumatuks juhteks Vabariigi Presidendi, Riigikogu, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevuses.

§ 4. Eestis on jõus ainult tema oma asutiste poolt kehtimapanud seadused.

Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud eeskirjad kehtivad Eestis õigusliku korra lahutamatu osadena.

Keegi ei või end vabandada seaduse mitteteadmiseга.

§ 5. Eesti riigikeeleks on eesti keel.

§ 6. Eesti riigivärvideks on sinine, must ja valge.

Riigilipu ja riigivapi kuju määrab seadus.

2. peatükk

Eesti kodanikkude õigused ja kohused

§ 7. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga.

Kodakondsuse omandamise ja kaotamise lähemad tingimused määrab seadus.

§ 8. Iga kodaniku ülimaks kohuseks on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale.

Kuulumusest riiklikku ühiskonda tulenevad kodaniku seaduslikud kohused ja koormised.

Samast kuulumusest võrsuvad kodaniku seaduslikud õigused ja vabadused.

§ 9. Kõik kodanikud on seaduse ees võrdsed. Ei või olla sündimisest, usust, soost ega rahvusest sõltuvaid avalikõiguslikke eesõigusi ega õiguste kitsendusi. Seisusi ja seisuslikke tiitleid ei ole. Seaduses ettenähtud alusel ja korras võidakse määrata tiitleid ainult ameti, kutse ja teadusliku astme tähistamiseks.

§ 10. Isikupuutumatus on kindlustatud.

Kedagi ei või jälitada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras.

Kedagi ei või vahistada ega isikulisel vabaduses kitsendada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Vahi all ei või kedagi pidada üle seitsmekümne kahe tunni ilma kohtuvõimude sellekohase korralduseta. Vastav kohtuvõimude korraldus peab vahistatule avaldatama järgneva kahekümne nelja tunni jooksul.

Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seaduse poolt määratud kohtu alt teise alla.

§ 11. Kedagi ei või karistada tema teo pärast, kui see tegu ei ole karistatavaks tunnustatud seaduses, mis jõustunud enne selle teo toimepanemist.

§ 12. Kodu on puutumatu.

Ei tohi tungida elamusse ega seda läbi otsida muidu kui juhtudel ja nõuete täitmisel, mis on ette nähtud seaduses.

§ 13. Liikumine ja elukoha muutmine on vaba.

Seda vabadust võidakse kitsendada seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

§ 14. Südametunnistuse- ja usuvabadus on kindlustatud.

Kuulumine kirikusse ja usuühingusse on vaba.

Suuremale kirikuile võidakse seadusega anda avalikõiguslikke aluseid. Riigikirikut ei ole.

Usuliste talituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust.

Usutunnistus ei või olla süüteo toimepanemise ega kodaniku kohuste täitmisest keeldumise vabanduseks.

§ 15. Mõtete avaldamine sõnas, trükis, kirjas, pildis ja kujutistes on vaba. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse ja kodaniku hea nime kaitseks.

Trükitoodete tsensuuri ei ole.

§ 16. Posti, telegraafi, telefoni või mõnel muul üldtarvituslikul teel edasiantavate sõnumite ja kirjade saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

§ 17. Kodanikel on õigus seaduses ettenähtud aluseil ja korras pidada koosolekuid avaliku rahu ja julgeoleku nõudeid rikkumata.

§ 18. Kodanikel on õigus seaduses ettenähtud aluseil ja korras koonduda kultuurilistesse, teaduslikesse, üldkasulikesse, kutselisesse, poliitilistesse ja muisesse ühinguisse ning liitudesse.

Seadusega võidakse seda õigust kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra ja kõlbluse huvides.

§ 19. Iga kodanik on õigustatud säilitama oma rahvusse kuuluvuse.

Rahvusse kuuluvuse lähemad alused määrab seadus.

§ 20. Vähemusrahvuste liikmed võivad seaduse alusel ja korras ellu kutsuda kultuurilistes ja hoolekande huvides omavalitsuslikke asutisi.

§ 21. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning riigielu alusena on riigi kaitse all.

Abielu korraldavad seadused tugenevad abikaasade üheõigusluse põhimõttele, kui võrd see on kokkukõlastatav perekonna ühise hüvega, järelkasvu huvidega ja vastastikuse toetamisega. Abikaasade varavahekorrad määratakse seadusega, kusjuures seadusjärgne varavahekord ei või kitsendada ühe abikaasa varaõiguslikku teovõimet.

Seadusega korraldatakse emade ja laste kaitse. Lasterikaste perekondade eest hoolitsetakse eriti.

§ 22. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohuslik ja rahvakoolis maksuta.

Riik ja omavalitsused peavad ülal vajalikul arvul rahvakoole. Hariduse vahetuks jätkamiseks vastavalt riiklikele huvidele ja rahva elulistele vajadustele peetakse ülal ka üld- ja kutsehariduslikke õppeasutisi.

Seaduse alusel võidakse avada ja ülal pidada erakoole ja -õppeasutisi.

Õpetamine on riigikeelne. Vähemusrahvustele avatud koolides ja õppeasutistes toimub õpetamine nende rahvuskeeles ja riigikeeles seaduses tähendatud aluseil ja piires.

Õpetamine ja kasvatamine koolides ja õppeasutistes peab toimuma Eesti riiklikus vaimus riiklikul korraldusel ja järelevalvel.

Noorte kasvatamine vaimselt, kõlbliselt ja kehaliselt tublikeks ning väerikaiks Eesti

kodanikeks on vanemate kui ka riigi ja omavalitsuste tähtsamaid ülesandeid.

§ 23. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Nende levitamine on riigi ülevalvel.

Riiklikele teadusasutistele ja kõrgemaile teaduslikele õppeasutistele kindlustatakse seaduses ettenähtud piires autonoomia.

§ 24. Majandusliku elu korraldamine peab toimuma õigluse põhimõttel, mille sihiks on loovate jõudude elustamine, üldise jõukuse arendamine ja selle kaudu inimväärse ülalpidamise kindlustamine.

§ 25. Seaduses määratud aluseil on kodanikul vabadus elukutset valida, ettevõtteid avada, teotseda majandusaladel ja koonduda majanduslikesse ühinguisse ja liitudesse.

§ 26. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused määratakse seadusega.

Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult seaduse alusel ja korras üldistes huvides ja õiglase tasu eest. Vaidluse korral on pöördumine kohtu poole kindlustatud.

§ 27. Töö on iga töövõimelise kodaniku au ja kohus.

Iga kodaniku õigus ja kohus on ise soetada endale tööd. Riik aitab töö võimaldamiseks kaasa.

Töö on riigi kaitse all. Töötülide lahendamine, ka streigi teel, korraldatakse seadusega.

§ 28. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonna liikmel.

Seaduse alusel korraldatakse kodanikele vanuse, töövõimetuse või puuduse puhul abi sotsiaalkindlustuse või hoolekande korras. Vabatahtlikku hoolekannet soodustatakse.

Tööpõlgajaid, perekonna liikmena hoolitsemiskohuse mittetäitjaid ja ühiskonnale kahjulikke abivajajaid võidakse seaduse alusel võtta sündhooldamisele.

§ 29. Ühtki avalikku maksu ega koormatist ei või kellelegi peale panna midu kui seaduse alusel.

Kellelegi ei või määrata riigi kulul tasu ega pensioni midu kui seaduslikus korras.

§ 30. Kodanikel on õigus pöörduda märgukirjadega ja avaldustega asjaomaste riigi- ja muude avalikõiguslike asutiste poole. Juriidilistel isikutel on see õigus nende ülesannete ulatuses. Pöördumised ei või omada süüteo tunnuseid.

§ 31. Võõrkeelte tarvitamise kord asjaajamisel kohtuis ja muus riiklikes asutistes määratakse seadusega.

Vähemusrahvusse kuuluvad kodanikud neis kohtades, kus elanikkude enamus on sel vähemusrahvusel, võivad tarvitada seadu-

ses ettenähtud alusel oma keelt asjaajamisel kohalikes omavalitsusasutistes.

§ 32. Ametikohtade täitmine riigi- ja omavalitsusasutistes ning -ettevõtteis toimub seaduse alusel ja korras kodanikega, kellel on ametikohale vastavad võimed ja ettevalmistus. Ainult seaduses tähendatud alustel võib neid ametikohti täita välismaalastega.

Riigi- ja omavalitsusasutiste ja -ettevõtete teenistuses olevate isikute kohtulikule vastutusele võtmiseks ei ole vaja eelluba.

§ 33. Kodanikkude õiguste ja kohuste loetelu käesolevas peatükis ei kõrvalda muid õigusi ega kohuseid, mis järelduvad Põhiseaduse mõttest või on kokkukõlas Põhiseadusega.

3. peatükk

Rahvas

§ 34. Kõrgeimat riigivõimu teostab Eesti rahvas hääleõiguslike kodanikkude kaudu.

§ 35. Rahvas teostab riigivõimu:

1) Vabariigi Presidendi valimisega § 40 alusel;

2) Riigivolikogu valimisega;

3) kohalikkude omavalitsuste esinduskogude valimisega § 123 alusel;

4) rahvahääletusega.

§ 36. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaksikümme aastat vanaks ja on olnud vahetpidamata vähemalt kolm aastat Eesti kodakondsuses.

§ 37. Hääleõiguslikud ei ole: 1) kodanikud, kes on tunnustatud nõdra- või hullumeelseks, 2) kodanikud, kes pimedatena, kurtummadena või pillajatena on hooldamise all, 3) valimiseaduste alusel mõned liigid avaliku hoolekande korras alaliselt ülalpeetavaid kodanikke ja 4) sundhooldamisele võetud kodanikud.

Seadusega võidakse ära võtta hääleõigus mõnelt liigilt kohtulikult karistatud kodanikelt.

Hääletamisest ei võta osa: 1) kodanikud, kes hääletamise ajal on vahistatud kohtu poolt määratud karistuse kandmiseks või kohtuvõimude poolt määratud tõkkevahendite teostamiseks, ja 2) kodanikud, kes nakushaigetena seaduslikus korras on eraldatud vastavasse raviasutistesse.

Hääletamisest ei võta osa sõjaväes ajateenistuses olevad kodanikud.

4. peatükk

Vabariigi President

§ 38. Vabariigi President on riigipea.

Ta on riigivõimu ühtluse kandja ja riigi esindaja. Ta hoolitseb riigi välise puutumatus ja sisemise julgeoleku ning riigi ja rahva üldise heaolu ja õigusliku korra säilitamise eest.

§ 39. Vabariigi President peale muude Põhiseaduses ettenähtud ülesannete:

1) nimetab Eesti Vabariigi esindajad välisriikidesse ja võtab vastu välisriikide esindajad;

2) nimetab ametisse ja vabastab ametist kõrgemaid riigiametnikke;

3) erioigusel nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi Presidendi juures oleva ametkonna juhtivad jõud;

4) annab kokkukõlas seadustega määrusi;

5) erioigusel teostab valvet riigi- ja muude avalik-õiguslike asutiste tegevuse järele;

6) erioigusel annab riiklikke au- ja teenetemärke;

7) otsustab küsimusi, mis seadusega tema otsustada antud.

§ 40. Vabariigi Presidendi valitakse ametisse kuueks aastaks.

Kandidaadiks Vabariigi Presidendi kohale võidakse üles seada iga hääleõiguslikku kodanikku, kes on vähemalt nelikümme viis aastat vana.

Kandidaate Vabariigi Presidendi kohale seavad üles salajasel hääletamisel:

1) ühe kandidaadi Riigivolikogu;

2) ühe kandidaadi Riiginõukogu;

3) ühe kandidaadi omavalitsuste esinduskogude poolt valitud esindajate kogu, kes koosneb kaheksakümnest maa- ja neljakümnest linnaomavalitsuste esinduskogude poolt valitud esindajast.

Ülesseatud kandidaatidest valib rahvas Vabariigi Presidendi üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel. Hääletamisel loetakse Vabariigi Presidendi valituks kandidaat, kes on saanud kõige rohkem hääli. Kui kandidaadid on saanud ühepalju hääli, loetakse valituks kõige vanem kandidaat. Hääletamine peab toimuma hiljemalt kahekümne päeva jooksul arvates kandidaatide ülesseadmisest.

Kui on üles seatud ainult üks kandidaat, siis peetakse Riigivolikogu Esimehe kokkukutsel ja juhatusel kõigi kolme kandidaadi ülesseadnud asutise ühine valimiskoosolek. Kui ülesseatud kandidaat sellel valimiskoosolekul salajasel hääletamisel saab poolt vähemalt kolm viiendikku valimiskoosoleku seadusliku koosseisu häälest, siis see kandidaat

loetakse Vabariigi Presidendiks valituks ja rahva hääletamine jääb ära.

Vabariigi Presidendi kandidaatide ülesseadmise ja valimise lähema korra määrab seadus.

§ 41. Vabariigi President loetakse ametisse astunuks Riigikogu üldkoosolekul Eesti rahvale järgmise pühaliku töötuse andmisega:

«Mina, N. N., astudes rahva tahtel Vabariigi Presidendi ametisse, pühalikult töötan vankumata kaitsta Eesti Vabariigi Põhiseadust ja seadusi, õiglaselt ja erapooletult teostada minule antud võimu ja ustavalt täita oma kohuseid kõigi oma võimetega ja parima arusaamisega Eesti Vabariigi ja rahva kasuks.»

Vabariigi Presidendi volitused lõpevad uue Vabariigi Presidendi ametisse astumisega.

§ 42. Vabariigi Presidendi otsused ja muud aktid on kehtivad, kui nad kannavad Vabariigi Presidendi allkirja ning Peaministri ja asjaomase ministri kaasallkirja. Nende otsuste ja aktide eest vastutab Vabariigi Valitsus poliitiliselt ja kaasallkirja andnud ministrid ka ametialaselt, eriti kandes vastutust selle eest, et otsus või akt oleks kokkukõlas Põhiseadusega ja seadustega.

Kaasallkirja ei vaja otsused ja aktid, mis Vabariigi President teeb Põhiseaduse järgi erioigusel.

§ 43. Vabariigi Presidendi amet ei või olla seotud ühegi muu teenistusega ega kutseülesandega.

Kui Vabariigi Presidendiks on valitud Riigikogu liige, siis loetakse ta Riigikogust lahkunuks Vabariigi Presidendi ametisse astumisega.

§ 44. Vabariigi Presidendile ametiaja kestel makstav tasu määratakse seadusega, mida võib muuta alles järgneval valimisel valitava Vabariigi Presidendi kohta.

Ametist lahkunud Vabariigi Presidendile makstakse pensioni kolme neljandiku suuruses Vabariigi Presidendi palgast.

§ 45. Vabariigi Presidendi ei saa tema ametisoleku kestel kohtulikule vastutusele võtta muidu kui Riigikogu üldkoosoleku otsusel süütegude eest kõrgeima riigivõimu vastu ja riigiäraandmise eest. Kohtulikule vastutusele võtmine samade süütegude eest ning ka erioiguse alal toimepandud ametialaste süütegude eest võib toimuda pärast ametist lahkumist, samuti ainult Riigikogu üldkoosoleku otsusel. Vastutusele võtmist mõlemal juhul võib algatada ainult Riigikogu seadusliku koosseisu enamus. Vastutusele võtmine otsustatakse Riigikogu üldkoosolekul Riigikogu seadusliku koosseisu kolmeneljandikulise hääletenamusega. Asja arutamine ja otsustamine allub Riigikohtule.

Vabariigi Presidendi vastutusele võtmise korral tema ametisoleku kestel § 46 tähendatud Valimiskogu valib Vabariigi Presidendi Asetäitja, kes täidab Vabariigi Presidendi ülesandeid kuni õigeksmõistva või kriminaaljälitamist lõpetava kohtuotsuse seadusjõusse astumiseni või uue Vabariigi Presidendi ametisse astumiseni. Vabariigi Presidendi Asetäitjal ei ole õigust määrata Riigivolikogu uue koosseisu valimisi ega Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist.

Kui kohus mõistab Vabariigi Presidendi õigeks või lõpetab tema suhtes kriminaaljälitamise, võetakse kohe ette Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine. Kui kohus mõistab Vabariigi Presidendi süüdi, asutakse kohe uue Vabariigi Presidendi valimisele.

Vastutusele võtmise ja asja arutamise lähema korra määrab seadus.

§ 46. Kui Vabariigi Presidendi ametikoht on vaba või Vabariigi President seaduses tähendatud juhtudel on takistatud oma ametikohuste täitmisel, siis täidab Vabariigi Presidendi ülesandeid Peaminister, pannes Peaministri ülesandeks Vabariigi Presidendi ülesannete täitmise ajaks Peaministri asetäitjale.

Kui Vabariigi Presidendi ametikoht vabaneb enne tähtaega, siis asutakse kohe uue Vabariigi Presidendi valimisele. Kui takistused Vabariigi Presidendi ametikohuste täitmisel on seaduses tähendatud juhtudel järjest kestnud üle kuue kuu, siis võidakse Valimiskogu otsusel asuda uue Vabariigi Presidendi valimisele.

Kui sõja ajal Vabariigi Presidendi ametikoht vabaneb või takistused Vabariigi Presidendi ametikohuste täitmisel on seaduses tähendatud juhtudel järjest kestnud üle kuue kuu, siis Valimiskogu asub kohe Vabariigi Presidendi Asetäitja valimisele. Kui takistused on järjest kestnud üle ühe kuu, siis võib Valimiskogu riiklikel kaalutlustel asuda Vabariigi Presidendi Asetäitja valimisele ka enne kuut kuud.

Valimiskogusse kuuluvad: Peaminister, Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja, Riigivolikogu Esimees, Riiginõukogu Esimees ja Riigikohtu Esimees. Valimiskogu kutsub kokku Peaminister kas omal algatusel või vähemalt kolme Valimiskogu liikme nõudmisel, nende hulgas sõja korral Sõjavägede Ülemjuhataja. Valimiskogu tegevuse lähem kord määratakse seadusega.

Vabariigi Presidendi Asetäitja volitused algavad pühaliku töötuse andmisega Valimiskogu ees ja lõpevad uue Vabariigi Presidendi ametisse astumisega.

Vabariigi Presidendi ülesandeid täitval Peaministril ei ole õigust määrata Riigivoli-

kogu uue koosseisu valimisi ega Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist.

Vabariigi Presidendi Asetäitja ametisse astumisega lõpevad senise Vabariigi Presidendi volitused.

§ 47. Vabariigi Presidendi juures on Õiguskantsler, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President erioigusel.

Õiguskantsleri ülesandeks on valvamine riigi- ja muude avalik-õiguslike asutiste tegevuse seaduspärasuse järele. Ta annab aru oma tegevusest, leitud puudustest ja tehtud korraldustest Vabariigi Presidendile ning esitab ülevaateid oma tegevusest Riigivolikogule ja Riiginõukogule teadmiseks.

Oma ametkonna juhtimise alal on Õiguskantsleril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrite kohta. Tal on õigus osa võtta sõnaõigusega Vabariigi Valitsuse istungeist.

Õiguskantsleri lähemad ülesanded ja tegevuse alused määratakse seadusega.

5. peatükk

Vabariigi Valitsus

§ 48. Vabariigi Valitsus teostab valitsemisvõimu.

Vabariigi Valitsus peale muude Põhiseaduses ettenähtud ülesannete:

- 1) teostab riigi poliitikat kõigil aladel;
- 2) hoolitseb seaduste täitmise eest;
- 3) teeb esitisi Vabariigi Presidendile tema võimkonda kuuluvate küsimuste kohta, välja arvatud küsimused, mis Vabariigi President otsustab erioigusel;

4) teeb vajalikke korraldusi Vabariigi Presidendi otsuste täitmiseks;

5) otsustab küsimusi, mis seadusega tema otsustada antud.

§ 49. Vabariigi Valitsus koosneb Peaministri ja ministriteist.

Üksikute valitsemisalade korraldamiseks asutatakse seadusega sellekohased ministeeriumid.

Valitsemise lähem korraldus määratakse seadusega.

§ 50. Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President erioigusel.

Peaministri ametist vabastamisega lahkub ametist kogu Vabariigi Valitsus.

Vabariigi Valitsuse üksiku liikme ametisse nimetamine ja ametist vabastamine toimub Peaministri ettepanekul.

§ 51. Vabariigi Valitsuse liikmed annavad ametisse astumisel Vabariigi Presidendile pühaliku töötuse, et nad vankumatult hoiav

vad Põhiseadust ja seadusi ning ustavalt ja erapooletult täidavad oma kohuseid.

Vabariigi Valitsus või tema üksik liige loetakse ametisse astunuks pühaliku töötuse andmisega.

Vabariigi Valitsus vabaneb ametist uue Vabariigi Valitsuse ametisse astumisega. Vabariigi Valitsuse üksik liige vabaneb ametist Vabariigi Presidendi otsuse tegevamisega.

§ 52. Peaminister esindab Vabariigi Valitsust, juhib ja ühtlustab Vabariigi Valitsuse tegevust, juhatab Vabariigi Valitsuse istungeid, võib pärida aru üksikuult ministreilt nende tegevuse kohta ja anda neile juhtnööre nende tegevuses.

Peaministri ettepanekul nimetab Vabariigi President ministrite seast Peaministrile asetäitja. Kui Peaminister ega ka tema asetäitja ei saa täita Peaministri ülesandeid, siis täidab neid Vabariigi Valitsuse kõige vanem liige.

§ 53. Minister juhib ministeeriumi, korraldab ministeeriumi tegevusalasse puutuvaid küsimusi ning täidab muid ülesandeid, mis talle pandud seadusega määratud alusel ja ulatuses.

Vabariigi President võib nimetada ametisse ministreid, ilma et nende juhtimisele kuuluks mõni ministeerium.

Kui minister haiguse või muude takistuste tõttu ajutiselt oma ülesandeid täita ei saa, paneb Vabariigi President Peaministri ettepanekul tema ülesanded mõnele teisele ministrile.

§ 54. Vabariigi Valitsusel ja üksikuil ministreil on õigus anda määrusi seaduses ettenähtud alusel ja ulatuses.

§ 55. Vabariigi Valitsuse istungid on kinnised. Erielistel pidulikel juhtudel võib neid kuulutada avalikuks Vabariigi Presidendi korraldusel.

Vabariigi Valitsus teeb oma otsused asjaomase ministri ettepanekul. Vabariigi Valitsuse otsused on kehtivad, kui nad kannavad Peaministri, asjaomase ministri ja Riigisekretäri allkirja.

§ 56. Kui Vabariigi President on Vabariigi Valitsuse istungil, siis juhatab tema seda istungit.

Vabariigi President võib Vabariigi Valitsuselt ja igalt ta liikmelt nõuda ettekandeid nende võimkonda kuuluvais asjus.

Vabariigi President võib kutsuda nõupidamisele Vabariigi Valitsust ja tema liikmeid.

§ 57. Vabariigi Valitsuse juures on Riigikantsleil Riigisekretäri juhtimisel. Riigisekretär teotseb Peaministri järelevalvel. Riigisekretäri nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President erioigusel.

Riigisekretäriil on oma ametkonna juhtimise alal kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrite kohta.

Riigisekretäri ja Riigikantselei lähemad ülesanded määrab seadus.

§ 58. Peaministri ja ministrite kohtulikule vastutusele võtmine võib toimuda ainult Riigikogu üldkoosoleku otsusel, mis tehtud Riigikogu seadusliku koosseisu kolme-viieksikulisel hääletenamusega. Vastutusele võtmist võib algatada Vabariigi President erioigusel kui ka Riigivolikogu või Riiginõukogu seadusliku koosseisu enamus. Asja arutamine ja otsustamine allub Riigikohtule. Vastutusele võtmise ja asja arutamise lähema korra määrab seadus.

Vastutusele võtmisega lahkub Peaminister või minister ametist.

§ 59. Riigivolikogu võib avaldada oma sellekohase otsusega Vabariigi Valitsusele või tema üksikule liikmele otsest umbusaldust.

Umbusaldusküsimust võidakse algatada Riigivolikogu istungjärgul, kusjuures vastava kirjaliku nõudmisega peab esinema vähemalt üks neljandik Riigivolikogu seaduslikust koosseisust. Küsimus võib otsustamisele tulla kõige varemini järgmisel päeval pärast selle esitamist, kui Vabariigi Valitsus ei nõua küsimuse kiiremat otsustamist. Umbusaldus loetakse avaldatuks, kui selle poolt on Riigivolikogu seadusliku koosseisu enamus.

Kolme päeva jooksul arvates umbusalduse avaldamisest võib Vabariigi President, kui ta ei vabasta ametist Vabariigi Valitsust või tema üksikut liiget või ei määra Riigivolikogu uue koosseisu valimisi, anda umbusaldusküsimuse otsustamiseks Riiginõukogule, kes teeb otsuse järgmisel koosolekul arvates Riigivolikogu otsuse saamisest.

Kui Riiginõukogu oma seadusliku koosseisu enamusega ühineb Riigivolikogu otsusega, siis Vabariigi President vabastab ametist Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme, kui ta ei pea tarvilikuks määrata Riigivolikogu uue koosseisu valimisi ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist. Ei ühine Riiginõukogu oma seadusliku koosseisu enamusega Riigivolikogu otsusega, siis Vabariigi President kas vabastab ametist Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme või määrab Riigivolikogu uue koosseisu valimised.

Kui Vabariigi President on eelmiste lõigete korras määranud Riigivolikogu uue koosseisu valimised või Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamise ning kui Riigivolikogu uus koosseis avaldab samale Vabariigi Valitsusele või samale Vabariigi Valitsuse liikmele seitsme päeva jooksul pärast kokku-

tulekut käesoleva paragrahvi teise lõike korras otsest umbusaldust, siis Vabariigi President vabastab ametist Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme, ja sel juhul, kui Riiginõukogu vabastatava valitsuse suhtes Riigivolikogu otsusega eelmise lõike korras ei ühinenud, määrab ühtlasi ka Riiginõukogu uue koosseisu kujundamise.

6. peatükk

Riigikogu

1. jagu

Üldeeskirjad

§ 60. Riigikogu teostab seaduste vastuvõtmist ja muid ülesandeid Põhiseaduse alusel.

Riigikogu on kahekojaline rahvaesindus. Ta koosneb Riigivolikogust ja Riiginõukogust.

§ 61. Riigikogu teostab temale kuuluvat võimu Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogu koosolekul ja Riiginõukogu koosolekul.

§ 62. Riigikogu, Riigivolikogu ja Riiginõukogu ning nende organite asjaajamise sisemine kord ja läbikäimine omavahel, samuti Riigikogu liikmete õigused ja kohused Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogus ja Riiginõukogus ning nende komisjonides määratakse Riigikogu dokumendiga, mis võetakse vastu Riigikogu üldkoosoleku otsusega.

Riigikogu, Riigivolikogu ja Riiginõukogu ning nende organite vaheline kord ja läbikäimine kord muude asutistega, samuti Vabariigi Presidendi ja Vabariigi Valitsuse liikmete õigused ja kohused Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogus ja Riiginõukogus ning nende komisjonides määratakse seadusega.

§ 63. Riigikogul, Riigivolikogul ja Riiginõukogul on õigus nõuda Peaministri või üksikute ministrite ilmumist oma koosolekule seletuste andmiseks.

Peaministril ja ministrel on õigus anda seletusi Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogus ja Riiginõukogus ning nende komisjonides.

2. jagu

Riigikogu üldkoosolek

§ 64. Riigikogu üldkoosolek koosneb Riigivolikogu ja Riiginõukogu liikmeist. Riigikogu üldkoosolek on otsusevõimeline, kui koos on vähemalt pool Riigikogu seaduslikust koosseisust. Oma otsused, peale juhtude, mis Põhiseaduses korraldatud teisiti, teeb Riigikogu üldkoosolek koosolevate liikmete hääletenamusega.

§ 65. Riigikogu üldkoosoleku juhatus koosneb Riigivolikogu ja Riiginõukogu juhatustest.

Riigikogu üldkoosoleku kutsub kokku Riigikogu üldkoosoleku juhatus omal algatusel või Vabariigi Presidendi nõudmisel.

Üldkoosolekut juhatab Riigivolikogu Esimees, tema äraolekul või juhtudel, kui ta mõnesugustel põhjustel ei saa juhatada koosolekut, Riiginõukogu Esimees, nende mõlemate puudumisel või juhtudel, kui nad ei saa juhatada koosolekut, teised juhatuse liikmed.

§ 66. Peale muude Põhiseaduses ettenähtud ülesannete võidakse Riigikogu üldkoosolekut kokku kutsuda pidulikel juhtudel, samuti ka Vabariigi Presidendi või Vabariigi Valitsuse seletuste ärakuulamiseks.

Sõja ajal antakse Vabariigi Presidendi nõudmisel Riigikogu üldkoosoleku otsustada kõik riigikaitse vajadusest tingitud kiireise-loomulised Riigikogu võimkonda kuuluvad küsimused.

3. jagu

Riigivolikogu

§ 67. Riigivolikogul on kaheksakümmend liiget, kes valitakse üldisel, ühetaolisel, ottsel ja salajasel hääletamisel ning isiku valimise teel enamusvalimise põhimõttel.

Õigus Riigivolikogu liikmete valimistest osa võtta on igal hääleõiguslikul Eesti kodanikul, kui ta on omanud vastavas valimisringkonnas või vastava omavalitsuse administratiivpiirkonnas elukohta või töökohta vähemalt ühe aasta kestel enne valimisi, kusjuures elukutselisest tööst tingitud põhjustel uue elukoha või uue töökohta omajail või elukohast või töökohast eemalviibijail on valimisõigus elukoha või töökohta ringkonnas.

Riigivolikogu liikmeks võib valida iga hääleõiguslikku Eesti kodanikku, kes on vähemalt kaksikümmend viis aastat vana ja kes on vähemalt ühe aasta kestel enne valimisi omanud elukohta Eesti Vabariigi maa-alal.

Riigivolikogu valimiste lähem kord määratakse seadusega.

§ 68. Iga viie aasta järel teostatakse Riigivolikogu uue koosseisu valimised.

Vabariigi Presidendil on õigus määrata Riigivolikogu uue koosseisu valimisi enne viie aasta möödumist, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused. Sel juhul Riigivolikogu uue koosseisu valimised peavad toimuma hiljemalt neljakümne viie päeva kestel arvates päevast, mil Vabariigi President tegi otsuse Riigivolikogu uue koosseisu valimiste määramiseks.

Riigivolikogu liikmete volitused algavad Riigivolikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamise päevast ning samast päevast lõpevad Riigivolikogu eelmise koosseisu liikmete volitused.

§ 69. Riigivolikogu liige oma kohuste täitmisele asudes annab pühaliku töotuse, milles väljendatakse, et ta jääb ustavaks Eesti Vabariigile ja ta põhiseaduslikule korrale. Pühaliku töotuse andmise kord ja töotuse tekst määratakse § 62 teises lõikes tähendatud seadusega. Kui Riigivolikogu liige keeldub pühaliku töotuse andmisest või annab selle tingimisi, siis lõpevad tema volitused.

§ 70. Riigivolikogu valib oma esimesel istungil pärast valimisi esimehe ja teised juhatuse liikmed. Seda istungit juhatab esimehe valimiseni senine Riigivolikogu Esimees.

§ 71. Riigivolikogu astub kokku korraliseks istungjärguks igal aastal jaanuari ja oktoobri teisel teisipäeval. Pärast uusi valimisi kutsub Vabariigi President Riigivolikogu kokku korraliseks istungjärguks hiljemalt kahe nädala kestel pärast valimiste tagajärgede väljakuulutamist.

Riigivolikogu juhatus võib kokku kutsuda Riigivolikogu ka erakorralisteks istungjärgudeks. Riigivolikogu juhatus on kohustatud kokku kutsuma Riigivolikogu, kui seda nõuab Vabariigi President või üks neljandik Riigivolikogu seaduslikust koosseisust. Riigivolikogu on kohustatud Vabariigi Presidendi nõudmisel kokkukutsutava erakorralise istungjärgu päevakorda võtma ja arutama ainult küsimusi, mida nõuab Vabariigi President.

Riigivolikogu istungjärgud lõpetab Vabariigi President. Jaanuari teisel teisipäeval kokkuastuvat Riigivolikogu korralist istungjärku Vabariigi President ei või lõpetada enne kolme kuu möödumist, oktoobri teisel teisipäeval kokkuastuvat — mitte enne kahe kuu möödumist ja pärast Riigivolikogu uue koosseisu valimisi kokkukutsutavat — mitte enne kahe nädala möödumist, välja arvatud juhud, kui Vabariigi President on nende tähtaegade kestel määranud Riigivolikogu uue koosseisu valimised, või kui Riigivolikogu ja Riiginõukogu pöörduvad Vabariigi Presidendi poole esitusega lõpetada istungjärk varem. Nende tähtaegade hulka ei arvata seda aega, mil Riigivolikogu istungjärk on katkestatud Vabariigi Presidendi poolt või Riigivolikogu ja Riiginõukogu ühtlase otsuse kohaselt.

Vabariigi Presidendil on õigus katkestada Riigivolikogu korralist ja erakorralist istungjärku üks kord istungjärgu kestel kuni kahe nädalani.

Riigivolikogu korralised istungjärgud ühes Riigivolikogu juhatusel enda algatusel või Riigivolikogu liikmete nõudmisel kokkukutsutud erakorraliste istungjärkudega ei või kesta üle kuue kuu aastas.

Vabariigi Presidendi sellekohasel nõudmisel kutsutakse Riigivolikogu üksikud komisjonid kokku ka Riigivolikogu istungjärkude vaheajal.

§ 72. Vaheajal, arvates Riigivolikogu koosseisu volituste viieaastase kestuse möödumisest või Vabariigi Presidendi poolt Riigivolikogu uue koosseisu valimiste määramisest kuni Riigivolikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamiseni, võib Riigivolikogu kokku kutsuda istungjärkudeks ainult Vabariigi Presidendi nõudmisel, kes määrab nende istungjärkude päevakorra ja lõpetamise.

§ 73. Sõja ajal on Vabariigi Presidendi õigus Riigivolikogu istungjärke lõpetada § 71 ettenähtud tähtaegadest kinni pidamata, ära kuulates Riigikogu üldkoosoleku juhatusel ja Sõjavägede Ülemjuhataja arvamused.

Sõja ajal võib Riigivolikogu erakorralisi istungjärke kokku kutsuda ainult Vabariigi Presidendi nõudel, samuti ka Riigikogu üldkoosoleku juhatusel algatusel ja Vabariigi Presidendi nõusolekul Vabariigi Presidendi poolt määratud päevakorraga.

§ 74. Riigivolikogu on otsusevõimeline, kui koos on vähemalt pool tema seaduslikust koosseisust.

§ 75. Riigivolikogu koosolekud on avalikud. Ainult erakorralistel juhtudel, kui sellega nõustub vähemalt kaks kolmandikku koosolevaist liikmeist, võib Riigivolikogu oma koosoleku kinniseks kuulutada.

§ 76. Riigivolikogu liikmed ei ole seotud mandaatidega.

§ 77. Riigivolikogu liikmed ei või olla riigiteenistuses Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse, valitsus- või kohtuasutiste ega riigiettevõtete poolt ametisse nimetatuna või kinnitatuna.

Eelmise lõike eeskiri ei käi Vabariigi Valitsuse liikmete kohta ega isikute kohta, kes nimetatakse või kinnitatakse ametisse eraomavalitsuslike või autonoomsete asutiste ettepanekute korras.

Riigivolikogu liige ei tohi võtta riigilt hankeid ega kontsessioone riigi varade kasutamiseks.

Riigivolikogu liige ei või sellisena ajada võõraid asju teiste isikute nimel või huvides valitsusasutistes.

Üksikasjad käesoleva paragrahvi kohaldamiseks määratakse § 62 teises lõikes tähendatud seadusega.

§ 78. Riigivolikogu liige ei kannu peale kodukorras ettenähtu mingit vastutust hääletamise ega poliitiliste avalduste eest, mis ta

teinud Riigikogu üldkoosolekul või Riigivolikogus või nende komisjonides.

Riigivolikogul on aukohus, kelle kujundamise ja asjaajamise kord ning võimupiirid, niivõrd kui need ei puuduta Riigikogu koosseisu mittekuuluvaid isikuid, määratakse Riigikogu kodukorras.

Riigivolikogu juhatus võib anda aukohtu otsustada ka Riigivolikogu liikme ja väljaspool Riigivolikogu koosseisu oleva isiku vahelisi auasju, mis on põhjustanud Riigivolikogu liige Riigikogu üldkoosolekul või Riigivolikogus või nende komisjonides. Aukohtu lähem asjaajamiskord ja võimupiirid, niivõrd, kui need puudutavad Riigikogu koosseisu mittekuuluvaid isikuid, määratakse § 62 teises lõikes tähendatud seadusega.

§ 79. Ilma Riigivolikogu nõusolekuta ei või tema liiget vangistada, välja arvatud juhud, kui ta on tabatud süüteolt. Vangistamisest ja selle põhjustest teatatakse mitte hiljemini kui neljakümne kaheksa tunni kestel Riigivolikogu juhatusel, kes esitab selle Riigivolikogule otsustamiseks järgmisel koosolekul.

Riigivolikogul on õigus oma liikmeile määratud vangistust või muid kitsendusi edasi lükata kuni Riigivolikogu istungjärku vaheajani või volituste lõpuni.

§ 80. Riigivolikogu liikmed vabastatakse nende volituste kestel sõjaväeteenistusest.

§ 81. Riigivolikogu liikmed saavad tasuta ainult Riigivolikogu istungjärkude aja eest. Peale selle saavad Riigivolikogu liikmed tasuta sõidu või sõiduraha.

Riigivolikogu liikmete tasu ja tasuta sõidu või sõiduraha alused määratakse seadusega, mida võib muuta ainult Riigivolikogu järgneva koosseisu kohta.

§ 82. Igal Riigivolikogu liikmel on õigus pöörduda Riigivolikogu koosolekul kirjalikult esitatud küsimustega Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri poole. Ühel neljandikul Riigivolikogu seaduslikust koosseisust on õigus pöörduda Riigivolikogu koosolekul kirjaliku arupärimisega Vabariigi Valitsuse poole. Arupärimisele tuleb vastata seletusega.

Riigivolikogul on õigus kujundada ankeetkomisjone, keda Riigivolikogu juhatus võib kokku kutsuda ka istungjärkude vaheajal.

§ 83. Kui Riigivolikogu liige kaotab oma valimisõiguse, on vangistatud Riigivolikogu loal, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, või keeldub andmast pühalikku töötust või annab selle tingimisi, toimuvad vastavas valimisringkonnas uued valimised juhul, kui Riigivolikogu selle koosseisu volituste lõpuni on jäänud aega mitte vähem kui kolm kuud. Uus liige astub lah-

kunud liikme asemele kuni Riigivolikogu selle koosseisu volituste lõppemiseni.

4. jagu

Riiginõukogu

§ 84. Riiginõukogu liikmeiks on:

1) ameti poolest:

a) Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja;

b) kahe tähtsama ja suurema Eestis oleva kiriku pead;

c) kahe autonoomse kõrgema teadusliku õppeasutise rektorid;

d) emissioonipanga juhataja;

2) valimise alusel:

a) maaomavalitsuste poolt — kolm liiget;

b) linnaomavalitsuste poolt — üks liige;

c) kutsealaliste omavalitsuste poolt kuusteist liiget, neist põllumajanduse alalt ühes kalandusega — viis, tööstuse, käsitöö, kaubanduse, laevanduse ja ühistevuse alalt — viis, töövõtjaskonna poolt — kolm, linna-kinnisomandi alalt — üks, vabakutsete alalt — üks, kodumajanduse alalt — üks;

d) kaitseliidu poolt — üks liige;

e) rahvatervishoiu ja kultuuri alalt — üks liige;

f) vähemusrahvuste kultuuri alalt — üks liige;

g) rahvatervishoiu alalt — üks liige;

3) nimetamise alusel:

Vabariigi Presidendi erioigusel nimetamisega kümme liiget.

Isikliku õiguse alusel on õigus olla Riiginõukogu liikmeiks endistel Vabariigi Presidentidel, kes käesoleva Põhiseaduse alusel ametis olnud, ja endistel sõjaaegsetel Sõjavägede Ülemjuhatajatel.

Riiginõukogu liikmed peavad olema hääleõiguslikud Eesti kodanikud, kes 1) on vähemalt nelikümmend aastat vanad, 2) vähemalt kolm aastat enne valimist või nimetamist on omanud elukohta Eesti Vabariigi maa-alal ja 3) valimise või nimetamise juhul vastavad § 85 ettenähtud nõuetele.

Riiginõukogu liikmeiks valimise põhjal kuuluvad isikud peavad omama valimisõigust valimistel vastavates asutistes.

Riiginõukogu koosseisu kujundamise lähem kord määratakse seadusega.

§ 85. Riiginõukogu liikmete valimisel või nimetamisel on üldiseks juhtnõuiks vastavate kodanikkude 1) lugupeetud ning väarikas isiksus ja tuntud kodanikutublidus ning riiklik mõtlemisviis ja 2) teadmised ning elukogemused, mis kasulikud Riiginõukogu tegevuses.

Riiginõukogu kujundamise seadusega määratakse teadmiste ja elukogemuste alusena lähemalt kodanikkude tegevuse kestus nende elukutselises töös või avalikus tegevuses, kuid nõnda, et selle töö või tegevuse nõutava kestuse alammäär ei oleks alla kahe aasta ja ülemmäär üle kümne aasta.

Riiginõukogu kujundamise seaduse eelmises lõikes tähendatud osa muutmise ja täiendamise seaduse vastuvõtmine võib toimuda ainult Riigivolikogu ja Riiginõukogu seadusliku koosseisu enamusega, kusjuures ei tule rakendamisele § 95 viimase lõike eeskiri.

§ 86. Iga viie aasta järel teostatakse Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine.

Vabariigi Presidendil on õigus määrata Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist enne viie aasta möödumist, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused. Sel juhul Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine peab toimuma hiljemalt neljakümne viie päeva kestel arvates päevast, mil Vabariigi President tegi otsuse Riiginõukogu uue koosseisu kujundamiseks.

Riiginõukogu liikmete volitused algavad Riiginõukogu üldise koosseisu kujundamise tagajärgede väljakuulutamise päevast arvates ning samast päevast lõpevad Riiginõukogu eelmise koosseisu liikmete volitused. Juhul aga, kui Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine on Vabariigi Presidendi poolt määratud ühes Riigivolikogu uue koosseisu valimiste määramisega, algavad ja lõpevad Riiginõukogu koosseisu liikmete volitused ühel ajal Riigivolikogu koosseisu liikmete volituste algamisega ja lõppemisega.

§ 87. Riiginõukogu istungjärgud algavad ja lõpevad ühel ajal Riigivolikogu istungjärgudega. Riigivolikogu istungjärgude kohta kehtivad eeskirjad kuuluvad rakendamisele ka Riiginõukogu istungjärgude kohta.

§ 88. Keegi ei saa ühel ajal olla Riigivolikogu ja Riiginõukogu liige.

§ 89. Põhiseaduse § 69, 70, 74, 75, 76, § 77 kolmandat, neljandat ja viiendat lõiget, § 78, 79, 80 ja 81 kohaldatakse vastavalt ka Riiginõukogule ja tema liikmeile.

§ 90. Igal Riiginõukogu liikmel on õigus Riiginõukogu koosolekul pöörduda kirjalikult esitatud küsimustega Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri poole.

§ 91. Kui Riiginõukogu liige kaotab õiguse olla Riiginõukogu liige, on vangistatud Riiginõukogu loal, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, või keeldub andmast pühalikku tötust või annab selle tingimisi, siis valitakse või nimetatakse tema asemele sel juhul, kui Riiginõukogu selle koosseisu volituste lõpuni on jäänud aega mitte

vähem kui kolm kuud, uus liige samas korras, nagu oli valitud või nimetatud lahkunud liige. Uus liige astub lahkunud liikme asemele kuni Riiginõukogu selle koosseisu volituste lõppemiseni.

7. peatükk

Seadusandlus

§ 92. Seaduste algatamise õigus on Vabariigi Valitsusel Vabariigi Presidendi teadmisel ja vähemalt ühel viiendikul Riigivolikogu seaduslikust koosseisust.

Riigivolikogu liikmete poolt algatatud seaduseelnõud, mis tingivad riigi tulude ja kulude eelarveis uute kulusummade sissevõtmist või riigi tulude vähendamist või kustutamist, tuleb algatajate poolt varustada vajalikkude rahaliste arvestustega, ära näidates kulude katteks vastavad tuluallikad. Need eelnõud võivad tulla Riigivolikogus arutusele ainult Vabariigi Valitsuse nõusolekul Vabariigi Presidendi teadmisel.

Riigi relvastatud jõudude ja kodanikkude kohuseid riigikaitse alal puudutavate seaduste algatamise õigus on ainult Vabariigi Valitsusel Vabariigi Presidendi teadmisel.

Riigivolikogul kui ka Riiginõukogul on õigus nende seadusliku koosseisu enamuse otsusel pöörduda Vabariigi Valitsuse poole esitisega algatada nende poolt soovitavaks tunnustatud seadus.

§ 93. Algatatud seaduseelnõud kuuluvad vastuvõtmisele esmalt Riigivolikogus.

§ 94. Riigivolikogu poolt vastuvõetud seaduseelnõu kohta peab Riiginõukogu otsuse tegema hiljemalt kolmekümne päeva kestel arvates eelnõu saamisest Riigivolikogu juhatusele. Mõnede seaduseelnõude liikide kohta võidakse seda tähtaega § 62 teises lõikes tähendatud seadusega pikendada või lühendada. Istungjärgu lõpetamise või katkestamise juhtudel ei loeta nende tähtaegade hulka aega, mil Riigikogu ei ole koos.

§ 95. Kui Riiginõukogu teatab Riigivolikogu juhatusele oma nõustumisest seaduseelnõuga, siis loetakse eelnõu Riigikogu poolt vastuvõetud seaduseks ja esitatakse väljakuulutamiseks. Samuti loetakse eelnõu Riigikogu poolt vastuvõetud seaduseks, kui Riiginõukogu § 94 määratud tähtaja kestel ei teata oma seisukohta.

Kui Riiginõukogu teeb eelnõus parandusi, tulevad need Riigivolikogus arutamisele.

Kui Riigivolikogu ühineb Riiginõukogu poolt vastuvõetud parandustega või kui Riigivolikogu ja Riiginõukogu pärast § 62 teises lõikes tähendatud seaduses ettenähtud kokkukõlastusmenetlust asuvad ühisele seisukohale, esitatakse seadus väljakuulutamiseks.

Kui Riigivolikogu hoolimata Riiginõukogu

vastupidisest seisukohast või kokkukõlastusmenetluse nurjumisel võtab vastu kas kogu seaduseelnõu või selle üksikud osad endisel tema poolt vastuvõetud kujul oma seadusliku koosseisu kolmeviidikulise häälteenamusega, siis esitatakse seadus väljakuulutamiseks.

§ 96. Seadused kuulutab välja Vabariigi President.

Vabariigi Presidendil on õigus riiklikel kaalutlustel jätta välja kuulutamata Riigikogu poolt vastuvõetud seadus, andes selle Riigikogule uueks arutamiseks ja otsustamiseks. Sellekohase põhistatud otsuse teatab Vabariigi President hiljemalt kolmekümne päeva kestel arvates seaduse kättesaamisest.

Kui seadus uuel arutamisel ja otsustamisel võetakse vastu muutmata Riigivolikogu ja Riiginõukogu seadusliku koosseisu häälteenamusega või kui Riigivolikogu võtab selle vastu § 95 viimases lõikes tähendatud juhtudel seadusliku koosseisu kolmeviidikulise häälteenamusega, siis Vabariigi President kuulutab seaduse välja.

Kui Vabariigi President välja kuulutamata jäetud seaduse otsustab anda Riigikogule uueks arutamiseks ja otsustamiseks ajal, kui tema poolt on määratud Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine § 68 ja 86 korras, siis arutab ja otsustab Riigikogu uus koosseis seda seadust eelmises lõikes ettenähtud korras.

§ 97. Riigikogus tema koosseisu volituste lõppemisel lõplikult vastu võtmata jäänud seaduseelnõud loetakse Riigikogus äralangenuiks, välja arvatud § 96 neljandas lõikes tähendatud erand.

§ 98. Kui Vabariigi President riigi huvides tähtsas küsimuses peab tarvilikuks teada saada rahva seisukohta, on tal õigus Riigikogu üldkoosoleku juhatuse nõusolekul esitada küsimus rahvale otsustamiseks rahvahääletuse korras. Rahva otsus tehakse hääletamisest osavõtnute häälteenamusega.

Rahva otsus on riigiorganeile siduv ja nad peavad asuma viivitamatult sellest otsusest järelduvate korralduste tegemisele.

Rahvahääletamisel käesoleva paragrahvi korras ei saa tulla otsustamisele Põhiseaduse muutmisesse, maksudesse, riigikaitse, välislepinguisse ega riigi rahalistesse kohustustesse puutuvad küsimused.

§ 99. Vabariigi President võib Riigikogu istungjärkude vaheajal edasilükkamatu riikliku vajaduse korral anda seadusi dekreedina. Dekreedina kehtimapanud seadused saadetakse istungjärku alguseks Riigikogule, kes võib vastu võtta nende muutmise või kehtivusetuks tunnustamise seadusi. Riigikogu võib seda teha kinni pidamata seaduseelnõude algatamiseks ettenähtud korrast, kui

Riigivolikogu kahe nädala kestel arvates korralise või erakorralise istungjärgu algusest on otsustanud võtta arutusele dekreedid muutmise või kehtivusetuks tunnustamise seaduse eelnõu.

Vabariigi President ei või dekreedina kehtima panna ega muuta:

- 1) rahvahääletuse seadust;
- 2) Riigivolikogu valimise ega Riiginõukogu kujundamise seadust;
- 3) Vabariigi Presidendi valimise seadust;
- 4) Põhiseaduse § 62 tähendatud kodukorda ja seadust;
- 5) Põhiseaduse § 39 p. 7, § 101, § 134 teises lõikes ja § 138 tähendatud seadusi;
- 6) Vabariigi Presidendi ega Riigikogu liikmete tasu seadust;
- 7) Vabariigi Presidendi ega Vabariigi Valitsuse liikmete kohtulikule vastutusele võtmist käsitlevaid seadusi;
- 8) Riigikontrolli kohta käivaid seadusi;
- 9) Kohtute korraldamise seadust;
- 10) riigi eelarve seadust;
- 11) välis- ja siselaenudesse puutuvaid seadusi;

12) seadusi, millede alusel võidakse sõlmida lepinguid või riigile võtta kohustusi, mis tingivad sama eelarve-aasta või eeltulevate eelarve-aastate riigi tulude ja kulude eelarveisse uute kulusummade sissevõtmist;

13) kontsessioonide, monopolide ja riigi fondide kohta käivaid seadusi.

Vabariigi President ei või dekreedina kehtima panna ega muuta riigi tulude ja kulude eelarvet ega akte, mis Põhiseaduse alusel kuuluvad Riigikogu poolt vastuvõtmisele otsuste kujul.

§ 100. Ükski seadus ei hakka kehtima ilma Vabariigi Presidendi väljakuulutamise otsuseta.

Kui seaduses eneses ei ole ette nähtud muud korda ega tähtaega, hakkab seadus kehtima kümnendal päeval pärast avaldamist Riigi Teatajas.

8. peatükk

Välislepingud

§ 101. Vabariigi President sõlmib ja ratifitseerib lepinguid välisriikidega.

Enne ratifitseerimist Vabariigi Presidendi poolt kuuluvad välislepingud Riigikogu kinnitamisele. Välislepingud esitab Riigikogule kinnitamiseks Vabariigi Valitsus. Seadusega määratakse välislepingute liigid, mis ei kuulu enne ratifitseerimist Riigikogu kinnitamisele või millede kinnitamine toimub erikorras.

§ 102. Välislepingute kinnitamine toimub Riigikogu sellekohase otsusega, mis tehtud vastavalt § 94 ja 95 eeskirjadele, kusjuures

Vabariigi President võib nõuda üksikute välislepingute kinnitamise otsustamist Riigikogu üldkoosolekul.

Riigi piire võib muuta ainult Põhiseaduse muutmiseks ettenähtud korras kinnitatud välislepingutega.

9. peatükk

Riigi eelarve

§ 103. Iga aasta kohta võtab Riigikogu vastu riigi tulude ja kulude eelarve.

Eelarve-ettepaneku esitab Vabariigi Valitsus Vabariigi Presidendi teadmisel Riigikogule hiljemalt seitsekümmend päeva enne eelarve-aasta algust. Riigikogu võib suurendada eelarve-ettepanekus ettenähtud kulusid ja eelarvesse võtta uusi kulusid ainult Vabariigi Valitsuse nõusolekul. Riigikogu ei või kustutada ega vähendada eelarve-ettepanekus ettenähtud kulusid, mis on määratud seadusega.

§ 104. Riigi tulude ja kulude eelarve võtavad vastu Riigivolikogu ja Riiginõukogu. Riiginõukogu teeb oma otsuse Riigivolikogu poolt vastuvõetud eelarve kohta hiljemalt viieteistkümnepäeva kestel arvates Riigivolikogu otsuse saamisest.

Kui Riiginõukogu teatab oma nõustumisest Riigivolikogu poolt vastuvõetud eelarvega, loetakse eelarve Riigikogu poolt vastuvõetuks. Samuti loetakse eelarve Riigikogu poolt vastuvõetuks, kui Riiginõukogu ei teata oma seisukohta eelmises lõikes tähendatud tähtajal.

Riiginõukogu võib Riigivolikogus vastuvõetud eelarve-ettepanekus teha parandusi oma seadusliku koosseisu enamusega.

Kui Riigivolikogu ühineb Riiginõukogu parandustega või kui pärast § 62 teises lõikes tähendatud seaduses ettenähtud kokkõlastusmenetlust Riigivolikogu ja Riiginõukogu asuvad ühisele seisukohale, loetakse eelarve vastuvõetuks.

Kui Riigivolikogu hoolimata Riiginõukogu vastupidisest seisukohast või kokkõlastusmenetluse nurjumisel võtab oma seadusliku koosseisu enamusega vastu eelarve endisel tema poolt vastuvõetud kujul või osalt ühinedes Riiginõukogu parandustega, siis loetakse eelarve vastuvõetuks.

§ 105. Paragrahvi 62 teises lõikes tähendatud seaduses määratakse tähtajad, mille kestel Riigivolikogu ja Riiginõukogu peavad tegema eelmises (104) paragrahvis ettenähtud otsused. Kui Riigivolikogu või Riiginõukogu ei tee otsust neil tähtaegadel, loetakse eelarve vastuvõetuks sel kujul, nagu see on seatud tähtjaks Riigivolikogu või Riiginõukogu poolt vastu võetud. Kui Riigi-

volikogu ja Riiginõukogu kumbki pole seatud tähtjaks eelarvet vastu võtnud, siis võidakse kuni eelarve vastuvõtmiseni teha iga kuu kulu tusi kuni ühe kaheteistkümnendiku osani eelmise aasta eelarve summadest; lähema korra selle kohta määrab riigi eelarve seadus.

§ 106. Riigikogu poolt vastuvõetud eelarve esitatakse Vabariigi Presidendile väljakuulutamiseks ja see jõustub arvates eelarveaasta algusest.

§ 107. Riigi laenude tegemine toimub Riigikogu otsusel. Sellekohase ettepaneku esitab Riigikogule Vabariigi Valitsus Vabariigi Presidendi teadmisel.

Otsuse tegemine toimub vastavalt § 94 ja 95 eeskirjadele. Vabariigi President võib nõuda laenude tegemise otsustamist Riigikogu üldkoosolekul.

10. peatükk

Riigikontroll

§ 108. Riigiasutiste ja riigiettevõtete majandusliku tegevuse kui ka riigi eelarve täitmise kontrolli teostab Riigikontroll. Riigikontrolli korraldus ja tegevuse lähemad alused määratakse seadusega. Samuti määratakse seadusega kontrolli teostamine sõjaväes sõja ajal.

Seadusega võidakse määrata Riigikontrolli kaastöö omavalitsuste ja muude avalik-õiguslikul alusel teotsevate asutiste majandusliku tegevuse kontrollimisel riigisummade kasutamise alal.

Seadusega määratakse erialused ja kord nende eraettevõtete majandusliku tegevuse kontrollimiseks, mille aktsiate enamus kuulub riigile.

§ 109. Riigikontrolli juhivad Riigikontrolör. Riigikontrolöri nimetab ametisse Vabariigi President erioigusel Riigikogu üldkoosoleku poolt esitatud kandidaatide hulgast. Riigikontrolöri vabastab ametist Vabariigi President erioigusel kas omal algatusel või Riigikogu üldkoosoleku ettepanekul, mis tehtud Riigikogu seadusliku koosseisu enamusega.

§ 110. Riigikontroll on omas tegevuses seaduse alusel iseseisev.

Riigikontrolör esitab aruanded kontrolli teostamise ja selle tagajärgede kohta Vabariigi Presidendile ning Riigivolikogule ja Riiginõukogule.

§ 111. Riigikontrolöril on õigus oma ülesandesse puutuvais asjus osa võtta sõnaõigusega Vabariigi Valitsuse istungeist. Oma ametkonna juhtimise alal on Riigikontrolöril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrite kohta. Ta annab kaasallkirja Vabariigi Presidendi otsuseile Riigikontrolli alal ja võtab vastutuse nende otsuste eest endale.

Riigikontrolöri kohtulikule vastutusele võt-

mine toimub ühiseil aluseil ministrite vastutusele võtmisega.

11. peatükk

Kohus

§ 112. Õigusemõistmist teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud.

§ 113. Kõrgeimaks kohtuks on riigikohtunikest koosnev Riigikohus.

Seadusega määratakse vastava ministri õigus korraldada kohtute toimetuste ja asjaajamise järelevalvust ja nõuda aruandeid kohtute tegevuse kohta.

Kohtuasutiste sisemine järelevalve määratakse seadusega.

§ 114. Riigikohtunikke ja muid kohtunikke, ära kuulunud vastava ministri arvamuse, nimetab ametisse erioigusel Vabariigi President Riigikohtu poolt esitatud kandidaatide hulgast. Kandidaatide ülesseadmise ja esitamise alused ning lähem kord määratakse seadusega.

§ 115. Riigikohtunikud vabastatakse ametist seitsmekümnenda eluaasta täitumisel ja muud kohtunikud kuuekümnenda viienda eluaasta täitumisel, kusjuures viimaste vanuse ülemmäära üksikuis kohtuliikides võib seadusega tõsta kuni seitsmekümnenda eluaasta täitumiseni.

Erikohtuusse kuuluvate ametkohtunikkuude vanuse ülemmäära määrab seadus.

Kestva töövõimetuse tagajärjel vabastatakse riigikohtunikud ja kohtunikud ametist sellekohase seaduse alusel.

§ 116. Kohtunikke võib tagandada ametist või ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise ainult kohtu otsusega.

Seaduse alusel kohtute koosseisude muutmise tingitud juhtudel võib kohtunikke ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise või vastavate vabade kohtade puudumisel ametist vabastada, kusjuures kohtunikuametist vabastatule makstakse tasu viimase ametikoha järgi kahe aasta kestel.

Kohtunikkuude kohtulikule vastutusele võtmine teenistusalaiste süütegude eest ning asjaarutamiskord määratakse seadusega.

§ 117. Kohtunikud ei või pidada peale seaduses ettenähtud juhtude kõrvalist palgalist ametit.

§ 118. Seadusega võib luua erikohtuid mõnda liiki asjade või alade jaoks.

Erikohtute koosseisu määramine kas nime- tamise või valimise põhimõttel toimub seaduses ettenähtud aluseil ja korras. Samuti määrab seadus nende kohtunikkuude ametialase seisundi, kusjuures ametkohtunikkude nime- tamise korral neile kohaldatakse § 114—117 eeskirju.

§ 119. Erakorralised kohtud on lubatud seaduse piires ainult sõja ajal, kaitseseisukorra piirkonnas ja sõjalaevadel.

§ 120. Vabariigi President võib üksikuil isikuil kohtute poolt määratud ja jõustunud karistusi armuandmise teel erioigusel kustutada või kergendada või neid karistuse tagajärgedest vabastada.

Vabariigi Valitsuse liikmeile ja Riigikontrolõrile nende ametialase tegevuse eest kohtu poolt määratud karistusi võib Vabariigi President erioigusel kustutada või kergendada või neid karistuse tagajärgedest vabastada ainult Riigikogu üldkoosoleku esitusel.

§ 121. Seadusega määratakse menetluse algatamine ja kord riigivõimu teostamise põhiseaduspärasuse üle otsustamisel kohtutes.

12. peatükk

Omavalitsused

1. jagu

Kohalikud omavalitsused

§ 122. Kohaliku valitsemisala korraldamine ja kohalikkude elualade arendamine toimub seaduse alusel kohalikkude omavalitsuste kaudu.

§ 123. Kohaliku omavalitsuse korraldavaks organiks on esinduskogu, kes valitakse üldisel, otsesel, ühetaolisel ja salajasel hääletamisel. Valijaiks on kohaliku omavalitsuse piirkonda kuuluvad hääleõiguslikud kodanikud, kes omavalitsuse piirkonnas omavad püsivat elukohta või töökohta.

Teise astme omavalitsuste korraldus ja nende esinduskogude kujundamise alused määratakse seadusega.

Seaduse alusel võidakse korraldada omavalitsuste liite ja omavalitsuste ühisasutisi.

§ 124. Kohalikel omavalitsustel on õigus oma piirkonna kohta seaduse alusel ja piires anda määrusi.

Neil on õigus seaduse alusel oma ülesannete täitmiseks võtta makse ning peale panna koormatisi.

§ 125. Kohalikkude omavalitsuste lähem korraldus ja järelevalve nende üle määratakse seadusega.

2. jagu

Kutsealased omavalitsused

§ 126. Kutsealade korraldamiseks ja arendamiseks kutsutakse seaduse alusel ellu sellekohased omavalitsused.

Nende omavalitsuste organisatsioon, üles-

anded, võimupiirid, valimise alused ja järelevalve määratakse seadusega. Samuti määrab seadus koostöö korralduse nende endi vahel ning riigi ja muude asutistega.

§ 127. Kutsealastel omavalitsustel on seaduse alusel ja piires õigus oma tegevusaladel kehtima panna kohuslikke korraldusi vastavasse omavalitsusse kuuluvate isikute kohta, samuti neilt makse võtta oma ülesannete täitmiseks.

13. peatükk

Riigikaitse

§ 128. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses tähendatud aluseil ja korras.

§ 129. Riigikaitse ja relvastatud jõudude kõrgeimaks juhiks on Vabariigi President. Tema rakendab riigikaitseks seaduste alusel kõik jõuallikad.

Relvastatud jõudude otseseks juhiks on rahu ajal Sõjavägede Juhataja või Põhiseaduses tähendatud juhtudel Sõjavägede Ülemjuhataja ja sõja ajal Sõjavägede Ülemjuhataja. Sõjavägede Ülemjuhataja ja Sõjavägede Juhataja nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President erioigusel.

§ 130. Mobilisatsiooni väljakuulutamise või sõja algusest kuni demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamiseni Vabariigi President võib anda riigikaitse ja relvastatud jõudude korraldamise ja juhtimise alal seadusi dekreedina ka Riigikogu istungjärkude ajal.

§ 131. Vabariigi President annab seaduses tähendatud aluseil riigikaitseks ja relvastatud jõududesse puutuvaid seadusi ja määrusi.

§ 132. Vabariigi President kuulutab oma otsusega välja mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni.

Vabariigi President kuulutab sõja Riigikogu üldkoosoleku vastava otsuse alusel.

Riigikogu üldkoosoleku otsust ootamata Vabariigi President otsustab sõjategevuse alustamise Vabariigile kallaletungi korral või vastastikuseks kaitseks sõlmitud liidulepingu täitmise tingitud juhtudel.

Vabariigi President sõlmib rahulepinguid, mis enne ratifitseerimist esitatakse Riigikogule kinnitamiseks.

§ 133. Mobilisatsiooni väljakuulutamise alates Vabariigi President otsustab sõjapidamiskulude eelarve ning sõjapidamiskuludeks vajaduse korral sise- ja välislaenude tegemise.

Sellekohane otsus saadetakse Riigikogule teadmiseks. Sõjapidamise rahaline aruanne esitatakse selle valmimisel Riigikogule.

§ 134. Riigikaitse ja relvastatud jõudude alal Vabariigi Presidendi poolt antud seadused dekreedina, seadlused, määrused, otsused ja muud aktid kannavad peale Peaministri ja asjaomase ministri kaasallkirja ka Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja allkirja.

Relvastatud jõududele Vabariigi Presidendi poolt antavate käskude ja korralduste kaasallkirja andmise kohuslikkuse juhud määrab seadus ja allkirjade andmise korra — Vabariigi President.

§ 135. Mobilisatsiooni või sõja korraks nimetab Vabariigi President ametisse Sõjavägede Ülemjuhataja. Sõjavägede Ülemjuhataja allub vahetult Vabariigi Presidendile; ta on kõigi relvastatud jõudude otsene juht ning ta juhhib sõjalist tegevust oma äranägemisel.

Sõjavägede Ülemjuhataja annab aru ja vastutab oma tegevuse eest ainult Vabariigi Presidendi ees.

§ 136. Sõja ajal on Sõjavägede Ülemjuhatajal riigikaitse teostamise alal sõjalise tegevuse huvides õigus anda juhtnõore ja teha korraldusi ka temale mittealluvaile ametiisikule ja -asutistele.

§ 137. Sõjavägede Ülemjuhataja ja Sõjavägede Juhataja lähemad võimupiirid määratakse seadusega.

§ 138. Vabariigi Presidendil on õigus seaduses tähendatud juhtudel määrata Sõjavägede Juhataja asemele ametisse Sõjavägede Ülemjuhatajat ka rahu ajal. Neil juhtudel on Sõjavägede Ülemjuhatajal peale Sõjavägede Juhataja võimupiiride õigus anda juhtnõore ja korraldusi ka temale mittealluvaile ametiisikule ja -asutistele riigi sise- ja välise julgeoleku alal seaduses tähendatud aluseil.

§ 139. Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja võtab sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungeist.

§ 140. Sõja ajal Vabariigi President, otsustades Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme ametist vabastamist või ametisse kutsumist, kuulab ära Sõjavägede Ülemjuhataja arvamuse.

§ 141. Sõjavägede Ülemjuhatajat ei saa tema ametisoleku kestel kohtulikule vastutusele võtta muidu kui Vabariigi Presidendi erioigusel tehtud otsusega süütegude eest kõrgeima riigivõimu vastu ja riigiäraandmise eest. Sõjavägede Ülemjuhataja vastutusele võtmine samade süütegude eest ning ka ametialaste süütegude eest pärast ametist lahkumist ja Sõjavägede Juhataja vastutusele võtmine võib toimuda samuti ainult Vabariigi Presidendi erioigusel tehtud otsusega. Asja arutamine ja otsustamine allub Riigikohtule.

§ 142. Vabariigi Presidendi kui riigikaitse kõrgeima juhi juures on rahu ajal nõuandvaks organiks Riigikaitse Nõukogu, kelle koosseis ja võimupiirid määratakse seadusega. Riigikaitse Nõukogu koosseisu kuuluvad Peaminister, viis Vabariigi Valitsuse liiget Vabariigi Presidendi nimetamisel, Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja ja sõjavägede staabi ülem. Peale nende kuuluvad Riigikaitse Nõukogu koosseisu Riigivolikogu Esimees ja Riiginõukogu Esimees.

§ 143. Sõjaväeteenistuses olevail kodanikel on kõik kodanikkude õigused ja kohused, mis kindlustatud Põhiseadusega ja seadusega, niivõrd kui neist õigustest ja kohustest sõjavägede distsipliini ja teenistuse erilaadi huvides seadusega ei ole tehtud erandeid.

§ 144. Riikliku vajaduse korral Vabariigi President kuulutab välja sellekohase seaduse alusel kogu riigis või selle üksikuis osades kaitseseisukorra tähtajaga mitte üle ühe aasta. Kaitseseisukord hakkab kehtima väljakuulutamise, kusjuures Vabariigi Presidendi otsusega võidakse määrata, et mõned liigid süütegusid, mis toime pandud mitte rohkem kui kolm päeva enne kaitseseisukorra väljakuulutamist, kuuluvad jälitamis- se kaitseseisukorra kohta kehtimapanud eeskirjade kohaselt.

Vabariigi Presidendi otsus kaitseseisukorra väljakuulutamise kohta esitatakse Riigikogule hiljemalt seitsme päeva kestel arvates väljakuulutamise. Riigikogu otsustab küsimuse üldkoosolekul. Kui Riigikogu oma seadusliku koosseisu enamusega otsustab Vabariigi Presidendi otsuse jätta kinnitamata, kaotab kaitseseisukord kehtivuse Riigikogu otsuse väljakuulutamise.

Mobilisatsiooni väljakuulutamisega hakkab kaitseseisukord kogu riigis kehtima ilma väljakuulutamisetähtaegata ning kestab kuni demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamiseni.

Kaitseseisukorra ajal võib seaduse alusel ja piires kitsendada kodanikkude õigusi, mis tähendatud Põhiseaduse teises peatükis.

§ 145. Sõja ajal pikenduvad Vabariigi Presidendi, Riigikogu koosseisu ja omavalitsuste esinduskogude koosseisude volitused. Volituste pikendumise korral kuulutatakse valimised välja mitte hiljem kui kolme kuu möödumisel arvates demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamise.

Kui kaitseseisukord on kuulutatud välja kogu riigis, võib Vabariigi President Riigikogu nõusolekul valimised edasi lükata kuni kaitseseisukorra lõppemiseni kogu riigis või riigi mõnes osas. Riigikogu teeb sellekohase otsuse oma seadusliku koosseisu enamusega.

Põhiseaduse muutmine

§ 146. Põhiseaduse muutmise algatamise õigus on Vabariigi Presidendil kui ka Riigivolikogu või Riiginõukogu seadusliku koosseisu enamusel.

§ 147. Eelmise (146) paragrahvi korras algatatud Põhiseaduse muutmise eelnõu võtab vastu Riigikogu seaduste vastuvõtmiseks ettenähtud korras, selle erinevusega, et eelnõu võetakse vastu mõlemas kojas vastava koja seadusliku koosseisu enamusega ja § 95 viimases lõikes tähendatud juhtudel võetakse vastu Riigivolikogus seadusliku koosseisu kahekolmandikulise enamusega. Pärast eelnõu vastuvõtmist Riigikogus Vabariigi President määrab Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamise, mis peavad toimuma mitte hiljem kui kolme kuu kestel arvates Põhiseaduse muutmise eelnõu vastuvõtmise päevast Riigikogus.

Kui Riigikogu uus koosseis eelmises lõikes ettenähtud korras võtab muutmatault vastu Riigikogu eelmise koosseisu poolt vastuvõetud eelnõu, loetakse Põhiseaduse muutmise seadus vastuvõetuks ja esitatakse Vabariigi Presidendile väljakuulutamiseks.

§ 148. Riigikogu poolt eelmise (147) paragrahvi teise lõike korras vastuvõetud Põhiseaduse muutmise seaduse Vabariigi President kuulutab välja kolme kuu möödumisel arvates selle vastuvõtmisest, kui sama aja kestel Vabariigi President ei ole nõudnud selle seaduse rahvale otsustamiseks andmist rahvahääletuse korras.

Vabariigi President võib anda rahvale rahvahääletuse korras otsustamiseks enda poolt algatatud eelnõu, kui Riigikogu uus koosseis pole seda § 147 teise lõike korras vastu võtnud kolme kuu möödumisel arvates Riigikogu selle uue koosseisu kokkutulekust.

§ 149. Kui Riigikogu see koosseis, kellele

on antud Vabariigi Presidendi poolt algatatud Põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu, ei ole seda eelnõu vastu võtnud kolme kuu möödumisel, arvates eelnõu Riigikogule otsustamiseks andmisest, või on selle eelnõu lükanud tagasi, võib Vabariigi President rahvahääletuse korras pöörduda rahva poole põhimõttelise küsimusega sama eelnõu kohta. Kui rahvas otsustab hääletamisest osavõtnute hääleteenamusega küsimuse jaatavalt, kuulutatakse välja Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine. Riigikogu uus koosseis võtab hiljemalt kuue kuu kestel arvates tema kokkutulemisest harilikus seadusandlikus korras vastavalt rahva otsusele vastu Põhiseaduse muutmise seaduse. Selle eelnõu kohta kohaldatakse eelmise (148) paragrahvi esimese lõike eeskirja.

§ 150. Põhiseaduse muutmise seadus loetakse rahva poolt vastuvõetuks, kui selle poolt antud hääle arv ületab vastu antud hääle arvu.

Rahvahääletuse korras vastuvõetud Põhiseaduse muutmise seaduse kuulutab Vabariigi President välja viivitamatult.

Lähema korra rahvahääletuse kohta määrab seadus.

Tallinnas, 17. augustil 1937.

K. Päts Peaminister Riigivanema ülesannetes. Joh. Müller Kohtuminister.

Eesti Vabariigi kehtiv Põhiseadus on avaldatud Riigi Teatajas nr. 71, 3. septembril 1937, art. nr. 590 all, kus selle juhatas sisse järgnev olulisi andmeid sisaldav tekstilõik: *Eesti rahva otsuse rahvuskogu kokkutulemiseks 23., 24. ja 25. veebruarist 1936 p. 1 põhjal on Rahvuskogu vastu võtnud oma Esimese Koja poolt 19. juunil 1937, 15. juulil 1937 ja 22. juulil 1937, oma Teise Koja poolt 8. juulil 1937 ja 22. juulil 1937 ja oma üldkoosoleku poolt 28. juulil 1937 alljärgneva seaduse, mille käesolevaga Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 53 esimese lõike alusel kuulutan välja.*

Põhiseadus kehtestus 1. jaan 1938.

ANDRES HERKEL

Vikerkaarevalu valutades,
vikerkaarevalgust valades

Kui Sulev Raudsepp oma esimesele töökohale asudes avastas Võsa Küttide Päeviku (vt «Vikerkaar» 1989, nr 11 ja 1990, nr 2), siis mina leidsin «Vikerkaarde» tulles hulganisti vanu käsikirju, mille seas tuhni- mast ma ei väsi ega väsi.

Sellist publitsistikalaviini nagu aastat paar- kolm tagasi pole Eestis vist enne olnud. Põnev on kõrvutada, mis siis ilmus ja mis sahtlisse suruti. Ja miks salata — ka iseenda küündimatuks jäänud artikli leidsin kätte.

Aga naljakaid asju tuleb välja. Nii on Tartu (toonase Riikliku) Ülikooli teadustöötaja kirjutanud pika jutu käsijalgsete jt orga- nismide evolutsiooni puutepunktidest pere- stroikaga. Et organismi uute tunnuste kujunemine saab alguse perifeeriast, täp- semini tagakehast, siis võiksid Eesti ise- majandamiskontseptsioonist suure N. liitriigi uued kvaliteedid tekkida... Olgu meil fantaasiat ette kujutada, kuidas uutmistuhinas IME-mehed & Co käsijalgse N. imperiumi tagakehas evolutsioneeruma kipuvad! See- vastu filosoofiadoktor Mikk Titma on «Vi- kerkaares» 1987, nr 8 esitanud vastupidise visiooni: «On ju vene keelel baseeruv vai- muelu märksa suurema kandepinnaga ja ehe- daid talente seal tahes-tahtmata rohkem kui meil. Ka poliitilised muutused on üleliidu- lisel areenil kindlasti põhjapanevamad ja võitlusrinne nähtavam.» Samast intervjuust saame teada, et uuendusküsimuste seostamine rahvusküsimustega töötab alati uuenduste vastu ja et poliitilise tegevuse kogemus eeldab õigust eksida.

Perestroikamannat on üldse palju — nii kaante vahel kui sealt välja jäänud.

Isevärki huvi pakuvad minu eelkäijate või mõne eksperdi poolt artiklite juurde

kirjutatud lühikommentaariid. Näiteks: «*prob- leem on leidnud kirjeldamist märksa publi- sistlikumas vormis ja haaravamalt... liialt spetsiifiline uudislikkuse moment, et huvi- tada lugejat*» jne. Kui lisada unustusse vajunud rubriigipealkirjad — «Lugeja kool», «Poetika lühikursus», «Filosoofi märkmik» jt, siis on hoolitsus hapra ja rumala lu- geja eest päris korralik. Ent aastail 1986/ 87 olime me kõik enamasti veel silma- klappidega — nii kirjutajad, toimetajad kui lugejad. Ka «Vikerkaare» osa katte kergi- tamisel on tähelepanuväärne, olgugi et mõni seisukohavõtt tagantjärele naljakas tundub ja mõni oli piinlik juba sündides.

Kultuuriajakirjade osa Eesti nüüdisaren- gus? Ennekõike heuristiline ja arenguid ai- mav on see olnud. Mina näen asja nii: kõigepealt olid kultuuriajakirjad roosad ja päevalehed purupunased, siis hakkasid kul- tuuriajakirjad valgemaaks minema ja päeva- lehed roosaks tõmbuma, nüüd... Ei, ma pa- rem ei ütle, kuidas «nüüd» minu meelest on, pealegi ilmub «Vikerkaar» stagnaaeg- selt pika tsükliga ja järgmises numbris on Kaido Kama jaoks ruum varutud.

Uks on selge — kui Eesti areng on soodne, kui meid ei ähvarda välis- või sise- poliitikast johtuv totaalsus ja kui keegi majanduslikus kollapsis veel ajakirju loeb, siis tuleb võimalikult laia haardega maailma- kultuurile läheneda, ühekülgsest Eesti-orien- tatsioonist kaugemale ja sügavamale minna. Vajame rohkem avarust, rohkem elitaarsust ja üha vähem ühepäevaideoloogiat.

Ning mis parata, kui kuskil peab endine komsomolka koolilastega piiblitundi või üli- tab kindral Johan Laidoneri või räägib hoopis Eesti Komitee & ERSP ohtlik- kusest meie kõigi poolt palavalt armastatud Eesti-isamaale.

7.6 1990.

ELAV AJALUGU

EN Kirjanike Liidu partei algorganisatsiooni sekretärile seltsimees H. Leberecht'ile

AVALDUS

Õhkkond, mis valitseb EN Kirjanike Liidus, ei ole kaugeltki mitte terve. Võis loota, et terav ja õiglane kriitika, mille osaliseks teenitult sai EN Kirjanike Liidu juhatus ja ajakirja «Looming» toimetuse töö EK(b)P Keskkomitee bürool 18. juunil k.a. ja büroo otsus parandab olukorda EN Kirjanike Liidus, kuid kahjuks peab ütleva, et seda ei ole veel mitte märgata. Näitena, kuidas mõnede seltsimeeste poolt intriigid septsimest jätkatakse ja sihikindlalt edasi vassitakse, olgu kas või 22. juunil k.a. toimunud EN Kirjanike Liidu partei algorganisatsiooni koosolek (juhataja sm. Leberecht, protokollija sm. Mälk), millest ma kahjuks ei saanud osa võtta. Ägedaloomulise ischiase hoo tõttu pidin 21.—24. juunini voodis lamama. Päevakorra keskseks punktiks pidi olema EK(b)P Keskkomitee büroo 22. juuni otsuse läbiarutamine. Kui aga selle koosoleku protokoll lugeda, siis tekib paratamatult mulje, et nagu oleks koosolekul minu personaalküsimust arutatud, kus igasuguseid võimalikke ja võimatuid süüdistusi on mulle selga laotud. Pöördusin kahel korral sm. Mälgu poole (viimane kord 7. juulil), et ta protokoll puhtal kujul esitaks vähemalt partei algorganisatsiooni järgmiseks koosolekuks 9. juulil, et ma selle alusel enese kaitseks kavatsen sõna võtta ja minu väljenduste sihilikke moonutamisi ja valesüüdistusi tagasi tõrjuda. Kuid nagu 9. juuli partei algorganisatsiooni koosolekul selgus, ei olnud sm. Mälgu 22. juunil toimunud koosoleku protokoll ka veel mustandina valmis — sest puudus sm. Mälgu enda sõnavõtt. Kuidas iseloomustada säärast vastutustundetut teguviisi? Sellega võeti mul võimalus väärade süüdistusi ümber lükata ja lasta seda sisse kanda 9. juuli partei algorganisatsiooni protokoll. Säärane teguviis lõhnab nagu teadliku sabotaaži järgi. Sellepärast olen sunnitud asjaolude selgitamiseks ja sihilikude väär süüdistuste kummutamiseks oma-poolsed vastuväited kirja panema.

Väljavõte EN Kirjanike Liidu partei algorganisatsiooni 22. juuni 1951. a. koosoleku protokollist.

Mälk: «... Ma olen kaugel sellest, et nimetada Allet kodanlikuks natsionalistiks, kuid tema käitumises ja sõnavõttudes esinevad üksikud momendid, mis moodustavad terve ahela ja annavad põhjust sellest rääkida. Tahaksin tuletada meelde tema viga sõnavõtus Moskvast ÜK(b)P KK-s, tema halvustavat väljendust Kotta aadressil ja ta viimast sõnavõttu EK(b)P KK bürool, kus ta rääkis, et Kotta on saanud hariduse Nõukogude Liidus, kuid Kotta teeb oma töödes ideoloogilisi vigu. Sõnavõttust võib jääda mulje, et need, kes on saanud hariduse Nõukogude Liidus, teevad vigu. Kui siia lisada juurde Alle liberaalsetest mõnedes küsimustes, siis on selge, et tal on tõsisid vigu...»

Hakkame siis minu «Pattude ahela» otsast peale. Oma improviseeritud sõnavõtu «lapsus linguae't», et kuna meie read on õ r e n e n u d, siis peame oma töös kogu rõhu panema noore kirjanike generatsiooni kasvatamisele, nende järelekasvule, parandasin kohe peale sm. Tihhonovi poolt tehtud märkuse. Ja ikka kummitab veel edasi «tobolski muzik»... Kuidas ta ilmale tuli? Istusime koos mina, Parve, Kotta, Ants Saar ja Mälk Tverskajal äsjaremonditud Kiievi restoraani ruumides. Pummeldasime. Kotta sattus vaimustusse seinagarniisidel ja konsoolidel istuvaist gipsist amorettidest ja puto-dest ning võrdles neid renessansi skulptuuridega. Mind riivas see kohatu ja ebasünnis võrdlus. Sellepärast küsisin, et mis sina Kotta tead renessansi skulptuurist, et keda sa tunnend renessansi skulptoreist. Kotta vastas, et Michelangelo't. Ütlesin, et seda tunneb iga koolijüts. Aga Donatello't, Benvenuto Cellini't? Kotta vastas, et ta neist ei tea midagi. Selle peale ütlesin, et sina Kotta ei tea renessansi skulptuurist midagi, oled nendes küsimustes «tobolski muzik». Muidugi oli see minu väljendus inetu ja hukkamõistmist vääriv ja sellepärast vabandasin end Kotta ees sealsamas. Aga nagu näha — sellest ei piisa. Kust see õnnetu «tobolski» keelele tuli — ei tea öelda. Kas turgatas meelde see Herzeni poolt kuskil tarvitatud epiteet profaansuse iseloomustamiseks või et Kotta töötas kooliõpetajana Tobolski või Tomski oblastis? Võta kinni.

Sm. Mälgu omavolilisest ja sihilikust

kommentaari minna sõnavõtu kohta EK (b) P Keskkomitee bürool 18. juunil k.a. võib järelduse teha, et olen püüdnud halvustada Nõukogude Liidus saadud haridust. Stenogramm sellest on ju olemas. Ütlesin ju selge sõnaga, et Kotta on meil praegu ainus luuletaja, kes on saanud hariduse Nõukogude Liidus, kuid seda imelikum on asjaolu, et tema luules leidub nii palju ideoloogilisi vigu. Siis esitasin mõned vastavad näited ja ütlesin, et olen selle üle järele mõelnud ja analüüsinud, et Kotta vigade juured on dekadentsis ja formalismis. Sest mõned aastad tagasi käidi koos — Viiding, Sang, Merilaas, Kotta jne. Neil koosviibimistel deklameeriti Heiti Talviku ja Betti Alveri formalistlikke ja dekadentlikke luuletusi, millest Kotta tol ajal väga vaimustatud oli. Et sealt tuleb otsida Kotta vigade põhjust. Peaks olema selge, aga kui tahetakse vassida, — siis ei ole.

Mis puutub «liberaalitsemissesse», siis pean ütlema, et olen vanema põlve intelligent, kes on saanud vene humanistliku hariduse, aga mitte mõni kirjanduslik metsmees. Ja minu inimlikult kõike mõista püüdev tahe võib küll mõnele tunduda liberaalitsemisena.

Väljavõte samast protokollist.

Kotta: «... Alle hoidis enda käes kuude kaupa Majakovski tõlget ja põgenes arutlusele.» «Loomingus» ma enam avaldada ei saa. Alle ei ütle, kus on vigu. Alle tööstiil on vale. Ta ütleb: «nõrk» ja kõik. «Oli arutlusel Sanga tõlge, kus Alle väitis, et Kotta ei tunne eesti keelt. Alle oli vastu Einbaumi avaldamisele. Moskvas oli Alle sõbralik Kruusi vastu. Kõik see tõendab, et Allel on tugev poolehoid kodanlikele natsionalistidele.»

Alle ei hoidnud enda käes Majakovski tõlget kuude kaupa, vaid umbes paar nädalat. Arutluskoolesolekule ei jäänud ma sellepärast, et tõlge ei ole mitte kõrge kvaliteediga, mida eriti Majakovski puhul tuleb nõuda. Ja minu kriitika, kuna meie vahekorrad pole mitte säärased, nagu seltsimeeste vahel peaks olema, oleks Kotta poolt kindlasti tembeldatud pahatahtlikuks ja sihilikuks.

Käesoleval aastal on «Loomingus» ilmunud Kotta 3 luuletust, nõnda et väide nagu tema ei saa enam oma luuletusi avaldada, — ei pea paika. Mis puutub minu vale «tööstiilisse» ja vigade mitte kättenäitamisse, siis on see lausa vassimine. «Loomingus» arhiivis leidub küllalt Kotta luuletusi, kus must valgel on näha minu poolt tehtud parandusi ja väärade kohtade mahakriiputusi.

Et Kotta tunneb puudulikult eesti keelt ja tema sõnavara fond on kehvavõitu seda väidan ka praegu. Sellest on juttu olnud viimaste aastate jooksul mitmel arutluskoolesolekul ja väga mitme luuletaja ja proosamehe poolt. Seda väidet kinnitab ka tema hiljutine lasteraamat «Mati räägib», kus ta eesti keelt kääneb ja väänab nagu pagar vesikringleid, et aga kuidagi moodi nõutavat riimi kätte saada. Noh, edasi väidab Kotta, et Alle olevat vastu olnud Einbaumi avaldamisele, ja seda 22. juunil, kui Einbaumi jutustuse «Kuurordilinnas» esimene pool oli «Loomingus» poognates juba trükitud! See on juba lausa häbematus.

Siis edasi, et Moskvas oli Alle sõbralik H. Kruusi vastu. Olgu siin faktistil materjali minu ja H. Kruusi vahelistest «suhetest». Aastat kolmkümmend tagasi, kui olime üliõpilased, olid need suhted sõbramehelikud. Kuid sihikindlalt arenesid H. Kruusi metamorfoosid ja karjeristlikud kestaajamised: es-eride ja «isesotside» liidri kestast kasvas välja kodanlik-natsionalistliku Eesti Üliõpilaste Seltsi tugisamm ja vaimne juht, piiskop Juhan Kõpp'u ja Jaan Tõnisoni kambamees, ja viimase juubelialbumi toimetaja. Siis sai ta kirjanike juures (Jakobson, Jürna, mina jt.) hüüdnimeks «K a v a l - A n t s»... See «tiitel» kõneleb ise, kuidas teda hindasime ja millised olid «suhted»...

Kuid lõplikult muutusid need suhted halvaks Jaroslavlis 1943. a. kevadel ja suvel (Andreseniga tekkis mul juba enne seda konflikt Eerik Adamsoni formalistliku maali pärast «Raisakullid linna kohal», mille tema üles kiitis, mina aga maha tegin.) Jaroslavli eesti nõukogude kunstnike kollektiiv asus tööde loomisele Jüriöö ülestõusu 600. a. mälestusnaituse jaoks. Karotamm määras H. Kruusi kui ajaloolase kunstnikele konsultandiks ajaloolise osa kujundamise juures. Täheandasin kunstnikele, et H. Kruus tunneb küll «Veneõigeusu tulekut Eestimaale» ja «Eesti Aleksandri kooli ajalugu», millest ta on raamatuid kirjutanud ja ka põhjamaade XIXs. ajalugu, kuid mitte keskaja materiaalse kultuuri ja rüütelite sõjapidamise viisi, lahingukorda ja relvastust. See kanti muidugi H. Kruusile ette ja ta läks minu vastu väga karvaseks ja üleolevaks. Sest mõtelge ometi: üks tühipaljas kirjanik julgeb kritiseerida teda, ajalooteaduse doktori ja Tartu Riikliku Ülikooli rektori!

Nõnda valmisid siis formalisti Eerik Adamsoni ja kodanliku natsionalisti Hans Kruusi kamandamisel kunstnike tööd. Näitus avati 1943. a. suvel Moskvas Kuznetski Mostil. Minu käest telliti «Sõjasarve» jaoks kunstnaituse arvustus. Eeltööd olid juba tehtud ja

asusin kirjutama. Kuid Nigol Andresen, teada saades, et kavatsen töid sarjata formalismi ja võltsajaloolise tausta pärast, keelas selle ära, — ja avaldas ise ülistava arvustuse.

Aasta hiljem kui töötasin juba EK(b)P Keskkomitees kutsuti mind ühel juunikuu õhtul Karotamme juurde. Seal viibis ka E. Päll. Oli päevakorral küsimus, et mis nende teostega ette võtta. Tegin paar märkust ka H. Kruusi vildaku ja võhikliku konsultatsiooni kohta ja palusin luba, et kui peaks Karotammel aega jätkuma, siis teeksin selle kohta ühe $\frac{1}{2}$ tunnilise konkreetsete näidetega ettekande. Selle peale Karotamm ei mühatanudki. Olin oma naiivsuses sisse kukkunud, sest ma ei teadnud millised isiklikud sõpruse sidemed seovad Karotamme ja H. Kruusi...

Mis puutub Kotta viitese, et «Moskvas oli Alle sõbralik H. Kruusi vastu», — siis lugu oli järgmine. Pummeldasime koos mina, Kotta ja Tulik ühes Moskva hotelli numbris. Schmuulil oli angiina ja ta lamas kinniseotud kaelaga voodis. Järsku läks üks lahti ja sisse astus H. Kruus toatuhvleis ja vestiväel, kes oli ka viinastanud olekus (H. Kruus viibis tol ajal Moskvas Eesti NSV Teaduste Akadeemia esindajana). Tekkis kaunis piinlik situatsioon. Et sellest üle saada, palusin H. Kruusi istet võtta ja ajasin mõne sõna juttu. Kotta ja Tulik hakkasid Kruusi hurjutama, kes selle peale lahkus.

Kuid küsimuse raskuspunkt ei ole mitte selles ja mitte ainult selleks ei kirjutatud ma oma avaldust, et minu vastu kunstlikult kokku kraabitud ja suurelt osalt juba kulunud väärraid süüdistusi tagasi tõrjuda ja kummutada. Küsimuse raskuspunkt on selles, et minu vastu on käimas inetu kampaania Magnus Mälgu eestvedamisel, kes sihikindlalt tahab mind ümber kvalifitseerida kodanlikuks natsionalistiks. Sm. Mälgu sihiliku teguviisi üheks näiteks on 22. juunil k.a. toimunud partei algorganisatsiooni protokoll mustand, kus ta sm. Jaanimäe lõpusõnavõtus fikseerib: ... «et EN Kirjanike Liidu juhatus peab Alle't aitama, et kodanliku natsionalismi avaldustest vabaneda»... Sm. Jaanimägi võttis ENKL juhatuse 7. juuli koosolekust osa ja parandas selle sihiliku vassingu, sest ta ei ole nõnda ütelnud.

Raske on säärases olukorras viljakalt töötada, sest tuleb meeles pidada asjaolu, et sm. Mälk on EN Kirjanike Liidu vastutav sekretär ja selle tõttu ka ametlik informeerija ja hinnangu andja N. Kirjanike Liidu sekretariaadis ja ka selle poolt kohale lähetatud esindajate juures, — nagu sm. Fatejevi juures enne EK(b)P Kes-

komitee bürood 18. juunil k.a., mille ettevalmistamise tööst olid täiesti välja lülitatud kaks vanemat EN Kirjanike Liidu juhatuse presiidiumi liiget — mina ja sm. Urgart, kes koguni ei saanud kutset büroole!... Seda kõnelevad faktid, — ja faktid on kangetseksel asjad.

Tallinn, 15. juulil 1951. a. August Alle

HARILIKULT VAIKIV VULKAAN

«Need on tummad ummiklained, ummiklained, surnud veed: kuhu iial kannad laeva alla vaenuliku taeva, kuhu tuul ei leia teed.

Pääsu ootad aastalt, kuudelt — lõdvalt masti abaluudelt ripub loid ja voldes puri. Mitte puri! —Rõske, raske nagu tina selle laeva surilina!

Nii kirjutas luuletaja August Alle 1930. aastal ilmunud kogus «Ummiklained». Vähe on eesti minevikikirjanduses avaldatud masendavamaid ja kibedamaid ridu. Ei ole raske mõista, mis peitus nende meeleolude ja ahistustunnete ning neid väljendavate võrdkujude taga. See on purustav kriitika kodanlikule Eesti riigile, mis ukerdas territoriaalse piiratud ja majandusliku sõltumuse umbvetes rahvusvahelise imperialismi vaenuliku taeva all. Ning koos kogu rahvaga ootas luuletaja aastatelt ja kuudelt pääsu, sest ka tema mõistis, et kodanluse lekkiv laev ei kannu uhkelt paisuvaid purje, vaid tinarasket surilina.»

See tsitaat on võetud 1950. aasta 2. septembri «Sirbist ja Vasarast». Sm A. Tulik tervitab Allet tema 60. sünnipäeval, juubilari-le muu hulgas meelde tuletades, et tema «loomingus on olnud mitmeid kõikumisi ja eksiradu» ning et «kuni nõukogude korra tulekuni ei saanud temast teadlikku revolutsioonilist võitlejat».

Nüüd, nelikümmend aastat hiljem võime üksnes oletada, mida Alle ise seda juubelitervitust lugedes mõelda või tunda võis. Vahest kahetses taas kord, et Eestist lahkumiseks Leningradi suunduva laeva oli valinud? Vahest mõtles Barbarusele, kes ennast kas siis vabatahtlikult või sunniviisi sellest mängust priiks oli löönud? Või mõtles sõber Karl Augustile, sellele tundmatule vanamehele Iru vanadekodus, kellele kõige konspiratsiooni kiuste oleks vahest just praegu külla

läänud, kui... kui ta juba üle kahe aasta Metsakalmistul poleks.

Muidugi ei saa täielikult välistada võimalust, mis siiski millegi pärast võimatu tundub, et August Alle, see Jaani ja Malle poeg, olgugi Eesti Nõukogude Kirjanike Liidu juhatuse presiidiumi liige ja selle «Loomingu»-nimelise häälekandja vastutav toimetaja, olgugi partei liige 42. aastast, et tema oleks parteilise enesekriitika korras leidnudki enese peaaegu kodanliku natsionalisti olevat ja tundnud oma kommunistlikul südametunnistusel häbistavat koormat — oli ta siis ju kümme aastat tagasi seltsimehi petnud, kui need teda kui vihast võitlejat kodanliku riigi ja selle tõusikkodanluse vastu tema 50. sünnipäeval palavalt tervitasid. Isegi Läti nõukogude ajakirjanduses, isegi «Literaturnaja Gazetas»!

Pisut suurema tõenäosusega võime tolleaegset ajakirjandust appi võttes aimata katsuda, milliseid radu liikus juubilaril möödunud aasta peale tagasivaatav mõte:

«Looming» 1950, nr 1. F. Kotta artikkel «Eesti luule sotsialistliku realismi teel». Autor tunnustab asjakohase printsiipaalsusega, et teiste luuletajate kõrval ei saa ta ka Alle küll realistlikku ja töörahvalähedast luulet siiski proletaarseteks nimetada, sest see püsib üldiselt kodanliku demokraatia pinnal, mille tulemuseks hulk apoliitilisi formalistlikke värse, ja kuigi Alle jõudis realismini juba 1913. aastal oma «Eesti pastoraaliga», jääb see tema 1918. aastal ilmunud kogus «Üksinduse saartele» meeldivaks erandiks, mis näitab, et autor ei püsi realismi positsioonidel kuigi kindlalt, luule on tema jaoks esmajärjekorras eneseportreerimise vahend.

16. jaanuar 1950. Eesti Nõukogude Kirjanike Liidu konverents. J. Semper juhtis põhiettekandes tähelepanu häälekandjate «Looming» ja «Sirp ja Vasar» töös leiduvatele olulistele puudustele, mis on neil takistanud muutumast teravalt võitlevaks, eesrinnas sammuvaiks organeiks. (SV 21. jaan. 1950.)

«Looming» 1950, nr 3. NSV Liidu Kirjanike Liidu peasekretär A. Fadejev kiidab M. Laossoni ja tema artiklit «Mõningatest eesti kirjandusteaduse ja kirjanduskriitika küsimustest».

Hans Kruus mäletab August Alle poolt lk 80 kirjeldatud kohtumist hotellis «Moskva» 1950. a mais veidi teisiti. (Vt H. Kruus. Kurb suvi. «Looming» 1988, nr 4, lk 541—543.) Toim. märkus.

21.—26. märts 1950. EK(b)P Keskkomitee VIII pleenum.

Mai esimesed päevad. ENSV Kunstidevalitsuse, Kirjanike, Kunstnike, Heliloojate Liidu ja Tallinna Riikliku Konservatooriumi parteialgorganisatsioonide ühine koosolek teemal «Tugevdada võitlust kodanlike natsionalistide ja nende käsilaste vastu», kus ««Loomingu» vastutav toimetaja A. Alle näitas omalt poolt, kui raske oli ausatel inimestel võidelda eesti nõukoguliku kirjanduse ja kunsti arendamise eest, kui kõik võtmepositsioonid olid kodanlike natsionalistide ja parempoolsete oportunistide käes. Kuigi praegu juba kodanliku natsionalismi juhtivad tegelased on kõrvaldatud, on nende agendatuur veel väga paljudes kohtades püsima jäänud.» Ja M. Mälgü sõnavõtust: «Vaenlased poevad kindlasti praegu nurka, lootes, et praegune kodanlike natsionalistide paljastamine on mingi kampaania, mis peagi möödub ja nad võivad jälle välja tulla. Kuid selles nad eksivad rängasti, sest viimaste tähtsate sündmuste valgusel on ideoloogilisel rindel töötajate pilk võrratult teravnendud kõigi vaenulike septsuste avastamiseks.» (SV 6. mai 1950.)

Ja nii edasi, ja nii edasi... veel terve aasta, käiana kulutades nii vaimu kui keha.

1951. aasta juulikuu lõpus, nädal-poolteist pärast eespool publitseeritud kirja telesaatumist, tabas Allet tema suvekodus Ruttjal esimene raskekujuline infarkt.

Sõber Karl August kirjutas Alle kohta 1926. aastal ilmunud Hoia Ronki «Kaasaegsetes»: «Ta on harilikult vaikiv vulkaan. Pealtnägijale alati rahulikult lamav, kuid teadja tunneb: siin podiseb ja keeb alaline tuli ja viha. Ja kui ta siis mõne aja järele äkki tuld hakkab purskama, siis jahmatab jällegi vaikne töötaja Issanda viinamäel, kes tema jala ümber juba viinapuid hakkas istutama. Siis tuleb tuld, üsna ilusat jumala tuld, aga ka kõike muud, valikuta ja otstarbeta, kanamune ja jaanalinnu-sulgi ilmatu ürgjõuga. Siis kraamib see vulkaan kõik korraga seest välja, laotab hiigla-eruptsioonis enese ümber laiali ja — vaikib äkki. Pikemaks ajaks. Õige pikaks ajaks. Gogub uut kuumust. Ja siis — pereat sequens!»

Vulkaanid surevad vist sama moodi, kui kustuvad tähed. Vähemalt siin, nõukogudemaal.

Margus Kasterpalu

PSÜHHOLOOGI PILK

VLADIMIR ZINTŠENKO Tehnokraatlik mõtlemine

Ühiskonna intellektuaalne potentsiaal pole ühetaoline. Tema paljudel eriliikidel on erinev roll nüüdismaailmas, tsivilisatsiooni ja kultuuri saatuses. Nii inimkonna hüveks kui kahjuks on teda kasutatud. Kõige ohtlikum kõigist intellektuaalse potentsiaali liikidest on tehnokraatlik mõtlemine, mis on just viimastel aastakümnetel levinud ja küllaltki võimsaks saanud. Praegu hinnatakse intellekti hävitavat jõudu planetaarses mastaabis. Tehnokraatlikku mõtlemist mainitakse viimasel ajal aina ebasõbralikumalt, kuid haruharva püütakse mõista, mida see tähendab, missugune on tehnokraatliku mõtlemise suhe intellekti kui tervikusse, inimesesse, inimese väärtustesse, kultuuri. Seda kõike on vaja teadvustada, et hakata edasi mõtlema, mida tehnokraatlikule mõtlemisele vastukaaluks seada või millega seda täiendada.

Tehnokraatlik mõtlemine ei ole teadlaste ja tehnilise intelligentsi lahutamatu tunnus. Ta võib olla omane ka poliitika-tegelasele, kunstinimesele, humanitaarile, aineõpetajale või kasvatajale.

Tehnokraatlik mõtlemine on ilmavaade, mille põhitunnuseks on eelistada vahendit eesmärgile, eesmärgi mõtte, mõtet olemisele ning tehnikat (sealhulgas psühhotehnikat) inimesele ja ta väärtustele. Tehnokraatlik mõtlemine on Mõistus, millele on võõras Mõistmine ja Tarkus. Tehnokraatliku mõtlemise jaoks pole olemas kõlbust, südametunnistust, inimlikke elamusi ega väärikust. Et kujundlikustada tehnokraatliku mõtlemise abstraktset iseloomustust, tsiteerin Leonid Grossmani iseloomustust Dostojevski romaani «Sortsid» kangelase Stavrogini kohta: «Stavrogini on aju mõistusliku jõu kehastus. Tema intellekt neelab kõik muud

vaimsed ilmingud, paralüüserib ja teeb viljatuks kogu hingeelu. Mõte, mis on kasvanud jubedaks jõuks, mis hävitab kõik muu vaimses organismis, mingi fenomenaalne Mõistus-Baal, millele on ohverdatud tunteid, fantaasia ja lüüriliste emotsioonide kogu rikkus — selline on Stavrogini isiksuse vormel. Meie ees on abstraktne geenius, pungil loogilisi konstruktsioone ja haaratud suurte, kuid viljatute teooriate perspektiivist.»¹ Võib ka lihtsamini väljendada — kogu geniaalsuse juures puudub Stavrogini reaalsustaju, mis iseloomustab iga elu tunnetava inimese loomupärast mõtteviisi.

Tehnokraatliku mõtlemise sisuliseks eripäraks on vaadelda inimest süsteemi õpetatava ja programmeeritava komponendina, kõige erilaadsemate manipulatsioonide objektina. Tehnokraatlik mõtlemine programmeerib päris kenasti talle omast subjektivismi, mille taga omakorda on kindlad sotsiaalsed huvid. Programmeeritud käitumise ja hinge puudumise seost on oivaliselt näidanud Fazil Iskander essees Puškini «Mozarti ja Salieri» kohta: «Salieri kasuahnus lasi tal tappa oma hinge, sest see segas tema kasuahnust. Lühikeses draamas esitas Puškin kolossaalse kõvera hingetuse, kalkuse ideoloogia sünnist selle praktilise lõpuniarenduseni. Lahtiütlemine hingest teeb inimese autonoomseks südametunnistusest, autonoomsuse südametunnistusest teeb inimesest automaadi ja automatiseeritud inimene võib täita temasse sisestatud programmi, ent sisestatud program on alati kuritegelik.

Miks alati? Sellepärast, et kuritegelik kasuahnus tappis inimese hinge, et ise ennast teostada. Mitte mõnel muul eesmärgil. Mittekuritegelik eesmärk ei vajanuks hinge tapmist.»² Paradoksaalsel moel oli Salieri siin tehnokraatliku mõtlemise ere esindaja (vt «Звуки умертвив, музыку я разъял, как труп»). Veel ühe tehnokraatliku mõtlemise tahu tõi esile silmapaistev psühholoog Boriss Teplov, kes oma analüüsis Puškini draamast pani pealkirja «Kitsa suunduse probleemid (Salieri)». Mozarti ja Salieri erinevust näeb Teplov selles, et «muusika loomine oli Mozarti jaoks elu, see oli omamoodi viis elulisi mõtteid läbi tunnetada, samal ajal kui Salieri jaoks polnud maailmas mingeid mõtteid peale

VLADIMIR ZINTŠENKO on tuntud Moskva psühholoog, NSV Liidu Teaduste Akadeemia Presiidiumi juures oleva Inimeseteaduste Keskuse aseesimees, USA Kunstide ja Teaduste Akadeemia (American Academy of Arts and Sciences) auhinnaline. Käesoleva katkendit tõlkisin pikemast artiklist «Teadus — kas kultuuri lahutamatu osa?», mis ilmus ajakirjas «Voprossõ Filosofii» 1990, nr 1.

A. H.

¹ Л. П. Гроссман. Достоевский. М., 1965, lk 450.

² Фазиль Искандер. Моцарт и Сальери. — «Знамя» 1987, nr 1, lk 130.

muusikaga seonduva. Ainsaks ja absoluutseks mõtteks muutunud muusika sai saatuslikul kombel «mõttelagedaks». Ja edasi: «Salierist saab kadeduse kurja kire ori, sest vaatamata teravale mõistusele, tugevale andele ja silmapaistvale professionaalsele meisterlikkusele on ta tühja hingega inimene. Vaid üks huvi, mis haarab endasse kogu isiksuse suunduse ja millel pole tuge ei ilmavaates ega tõelises armastuses elu ja selle avaldusvormide rikkuse vastu, võtab vältimatult ära inimese sisemise vabaduse ja tapab ta hinge.»³ Grossman, Iskander ja Teplov kirjeldavad piirsituatsioone, mille on loonud Dostojevski ja Puškini geenius.

Kui sääraseid iseloomustusi Stavroginist ja Salierist lugeda, tekib mälus tahtmatu assotsiatsioon Solarisega — hiigelsuure ajuga, millel on erakordne meeleväld. See seos avab võimaluse vaimustuda või kohkuda tehnokraatliku mõtlemise resultaaside ees. Aga tehnokraatlikul mõtlemisel endal laseb ta oma kõikvõimsuses veenduda, enesekindlalt ja koguni häbematul oma nõudlusi kinnitada ning pretenderida Demiurgi rollile. Siin ei avaldu mitte sedavõrd tehnokraatliku mõtlemise antihumaanne ja antihumanitaarne meelestatust kui kultuuritus, sellise teadvuse kandjate kitsus ja piiratus.

Tuleb veel kord rõhutada, et ma üldse ei samasta tehnokraatlikku mõtlemist teadusevõi tehnikainimeste mõtlemisega. Pigem on tehnokraatlik mõtlemine tehisintellekti prototüüp. Ehkki viimast veel pole, on tehnokraatlik mõtlemine reaalsus ning valitseb oht, et selle järgi loodud tehisintellekt tuleb veelgi hullem. Eriti kui tehisintellekt kogu oma steriilsuses peaks inimõtlemise eeskujuks saama. (Märkigem, et juba on ilmunud termin «tehisintelligent». Ja kahjuks mitte üksi termin...) Muidugi, tehnokraatlik orientatsioon ja tehnokraatlik mõtlemine mõjutavad ja mõjutavad edaspidigi humanitaarteadusi, kuid on vale süüdistada kõiges tehnokraatiat. Hariduses ei jõua me sageli isegi tehnokraatliku mõtlemise tasemeni, millel piiratusete vaatamata on ka väärtusi. Peamiseks väärtuseks on meetodi suurepärase valdamine. Tehnokraatliku lähene-mise mõju haridusele on pigem kaudne. Asi on selles, et teadus ja seejärel ka haridus lakkavad olemast kultuuri lahutamatu osa.

Kogu haridussüsteem kopeerib pimedalt ja mõtlematult teaduse diferentseerumist, püüdes haarata haaramatut. Pealtnäha on see võluv, seda enam, et kõlab ju väärilt — hariduse ja õppetöö ainekeskne orientatsioon. Tegelik õppetöö on selle nime-

tusega selges vastuolus ning selle kohta pruugitakse halvustavaid epiteete — ainetu, sisutu, abstraktne, formaalne, verbaalne jne. Peamine raskus just selles seisneb, et hariduse ainekeskne strateegia peabki olema aine sisule orienteeritud. Aga see saavutatakse vaid juhul, kui aine ja sisu pole tuletatud pelgalt teadusest, vaid ka kultuurist. Kooli ja kõrgkooli jaoks tuleks teadust esitada kultuuri kontekstis. See ei tähenda üldse, et teadmisi peaks esitatama vaid esemestatul — nad võivad olla ka märgilised, sümboolsed ja abstraktsed. Märgilisus, sümboolsus, abstraktsus ja esemelisus pole üksi teaduse, vaid ka kultuuri ja kunsti lahutamatu osa.

Praeguse kooliteadmiste diferentseerumise juures on nad lahti rebitud, moodustavad sageli puntra, mis hajub õppeainete vahel ja sees. Õigupärast tuleb öelda, et loogiline komponent on kooliainetes siiski tugev, kuid seda teadmiste ajaloolis-kultuurilise ja sotsio-kultuurilise poole arvel. Vaevalt tunneb enamik kaasaja füüsikuid tuntud psühholoogi Max Wertheimeri analüüsi selle kohta, missugune oli Albert Einsteini üldrelatiivsusteooria avastamise lugu.⁴

Ainetevahelisi seoseid ei otsita sealt, kuhu nad kadunud on, vaid sealt, kus tundub olevat valgem. Neid otsitakse distsipliinidevahelistest teaduseostest, ent mitte elulistest — tegevuslikest ja sotsiaalsetest — kontekstidest. Selle tagajärjel minetab haridus kultuurilise, kõlbelise ja isiksusliku ning sellega seoses ka ainekeskse ja esemelistegevusliku konteksti ja mõtte. See tähendab, et tekib lõhe hariduse ja kultuuri, hariduse ja elu ning isegi hariduse ja teaduse vahele (viimaste ühitamisest räägitaksegi aina tihedamini). Selle tagajärjeks, ja vaid pealtnäha ootamatuks tagajärjeks, on sotsiaalse vastutuse kadu ja, nagu öelnuks Mihhail Bahtin, teo degradeerumine, madaldumine bioloogilise ja tehnilise akti tasemele. Kuid et inimene tõeliselt inimeseks saaks, peab ta tulema esemelisest maailmast tegevuse ning elu mõtte maailma. Just seal peituvad ainevahelised ja ühtaegu ka sisulised seosed.

Ivan Pavlov rääkis kunagi, et faktid on teadlasele otsekui õhk, mida hingata. Ta ei pruukinud meenutada, et teadlase isiksus mängib teadustöös sama suurt rolli — seda

⁴ Max Wertheimer (1880—1943), üks geotaltpsühholoogia rajajaid, on uurinud Einsteini teooria avastuslugu postuumselt avaldatud teoses «Productive Thinking» (1945), nimetades seda «draamaks kümnes vaatuses». Wertheimeri raamat koos V. Zintsenko põhjaliku eessõnaga on kättesaadav ka vene keeles: M. Вертеймер. Продуктивное мышление. М., 1987. — А. Н.

³ Б. М. Теплов. Избранные труды. М., 1987, т.1, lk 308, 309.

enam, et Pavlov oli ise suur isiksus. Huvitav on teise suure teadlase Nikolai Vavilovi reaktsioon Pavlovi ettekandele 20aastase töö tulemustest, mille viimane pidas 1922. aastal Petrogradis. «Vaim elab ja veel on palju moraalset jõudu edasi elada,» kommenteeris Vavilov. Vaim elas ka Pavel Florenskil Solovetski vangilaagris, kust ta kirjutas poja-le soovituse tööks Vladimir Vernadskiga. Need on mõttekimbud, omamoodi essee teaduslike probleemide laia ringi kohta.

Vaimust, kultuurist, moraalsest jõust ja elust, aga mitte üksi intellektist, faktidest ja looduseadustest mõtled, meenutades Nikolai Vavilovi traagilist saatust. Spetsialist ei pea olema nagu paise, mis kasvab vaid ühes suunas (Kozma Prutkovi väljend). Vavilovi õpetaja Dmitri Prjanišnikov võrdles spetsialiseerumist Eiffeli torniga, mille alus on piisavalt lai ja keskkohal tarvilikult kitsas. Seesugune interdistsiplinaarsus, mida kogu maailma nüüdisteadus vajab, oli veel mõni aeg tagasi enesestmõistetav paljudele suurtele teadlastele. Muidugi, sellele aitasid kaasa perekasvatus ja kooliharidus, mis löid võimalused ja tingimused püsivate huvide ja harrastuste äratamiseks. Säärased varased harrastused ei rahuldanud ainult uudishimu, vaid andsid ka tööarmastuse ja loomingu esimesed õppetunnid, kujundasid iseloomu, andsid elava isiksusliku teadmise, avardasid teadvust ning hoidsid ära kitsa professionaalse kapseldumise.

Nüüd on tehnokraatlik mõtlemine kaotamas avarust, mis peaks iseloomustama inimtegevuse mis tahes vormi ning inimest ennast. Ta unustab, et inimene on kõikide

asjade mõõt. Teadus ja eriti tehnika kasvavad inimesest üle, nad lakkasid olemast vahend, kuid hakkasid olema mõte ja eesmärk. Vaimulage tehnokraatlik mõtlemine lagastab kultuuri, rikub teadlast ja deformeerib teaduse Vaimu.

Milline on väljapääs kujunenud olukorrast? Loomulikult on see probleem, mida peab lahendama kogu kultuuri- ja teadusühldsus. Võib vaid visandada mõningaid hüpoteetilisi, võib-olla ka metafoorseid lahendusteid. Või vähemasti on võimalik probleem korrektselt püstitada. Me põrkume tõesti paradoksaalse olukorraga. Proovime mõttes kujutleda, et tehnokraatlik mõtlemine äkki kaob. Seejärel võib kaduda ka humanitaarne mõtlemine, mis võrdlemisi efektiivselt kasutab tehnokraatliku mõtlemise vahendeid. Isegi mõttelises plaanis on selline maksimalism ebareaalne.

Tehnokraatliku mõtlemise tugevad küljed, milleta inimkond ei saa eksisteerida, on eespool esile toodud. Veel enam: teaduse ajaloo analüüs võib ehk isegi näidata, et humanitaarteadused pole tehnokraatliku mõtlemise tekkes vähem süüdi kui loodusteadused. Tehnotsentrilised tendentsid kumavad selgesti läbi ka kunstiajaloo, samuti on loodud hulk *religiooside* psühhotehnikaid jne. Praegu ei saa inimkond ilma erilaadsete «tehnikateta» eksisteerida. Ka varem ei saanud ta nendeta läbi. Tuleb aga märkida, et mõiste «tehnika» (kr *techné*) tähendus oli antiigis teistsugune kui nüüd. See mõiste kätkes endas nii kunsti (meisterlikkust), nii teadust kui tehnikat.

VAATENURK

INDREK PAJUMAA

Talendikasin niidumasin ücht Wärzsi selleta-
mas

Helmut Tarand. Epitaaf. «Loomingu» Raa-
matukogu» 1990, nr 1/2. 64 lk. 27 000 eks.
Hind 0.40 rbl.

Helmut Tarand oli siiani tuntud peamiselt «Vorkuta värsside» kaudu — parimad laagri-
laulud, mida lugenud olen, ehkki neid, kes
Siberis luuletasid, ei olnud vähe. Tosinkond
luuletust «Vorkuta värssidest» on «Epitaafigi»
jõudnud.

Motiividelt vastab kogu igati pealkirjale:
on rida luuletusi, mida võiks viia üldnimetaja
alla laagri- ja vanglameeleolud
(«Silmapiiritult», «Uni», «Kui saaks magada»,
«Ulmadeski», «Kongimeeleolu»). Aegajalt
lisandub neile usk p a r e m a t e a e g a d e
s a a b u m i s s e («Higine alltekst», «Credo»
), mis võib üle kasvada sõjakusekski:

*On hea, et pead suu, sest mis sa ikka sellest
räägid,*

*et ihutud on juba haljaks meie mõök ja
täädid!* («Parabellum»)

Kongimeeleolude vääriliseks lisandiks on
väljapääsu puudumise, lootuse t u s e t u n e
(«Eternitas», «Talv»), mida veelgi süven-
dab enese t u n n u s t a m a t u s e t a d v u s t a m i n e
(«Autobiograafia», «Diagonaal üle
lehe») ja väljapääs sellest näib peituvat
vaid s u r m a s ja k a d u v i k u s («Laul
enne poomist põõsa all», «Sedel laternaposti
külge nr. 292», «Epitaaf», «Wõlla all»,
«Pea tüdik ühe poisikese kujust I»).

Kui Aleksis Rannit ja talle sekundeeriv
Viktor Terras on pidanud M. Underi stiili
«dionüüsilikult elurõõmsaks»,* siis Helmut
Tarandi luulet võiks küll «hadeslikult morn-
niks» ja konsonantseks nimetada. Vorm taan-
dub mõnikord sisu ees, kui süžeearendus
seda nõuab, täiuslikult on nad ühendet neljas
oktoobriepitaafis, mida isiklikult ka ko-
gu parimateks luuletusteks pean. Tar-
andile on iseloomulik lõpetatus, *story*
lõpuniarendamine erilisi vormilisi ja sisulisi

käänakuid tegemata, erandiks vahest ainult
«Litogrammid», mis kaljulepiklikku puanti si-
saldab:

*Aurelia on küll surnud,
kuid kaks neist elab veel.*

*Nendest teisel on ilusad jalad
just nagu itaalia keel.*

Dünaamika ei ole Tarandi stiilile
omane. Staatilisus, endassepööratus, ulmades
ja unenägudes viibimine annab vaid ajuti
maad epigrammiliselt reaalsust lõikavale.

Nii mõnigi luuletus on mitmekihiline,
mitmetimõistetav, rääkimata konkreetsetel kel-
lelegi pühendet värssidest, milles sisalduvaid
allusioone siinkirjutaja lahti mõtestada ei suu-
da ega püüagi.

Ja veel midagi, ülejäänutele postskriptu-
milaadset vahest, mis mulle juba esimesi
kordi Annus Rävälät lugedes (kui ma veel
A. Rävälät ja H. Tarandit samastadagi ei
teadnud) olulise ja iseloomuliku tundus:
— hea, klassilise humanitaarhariduse hõng.
Eestis on alati jätkunud tarku luuletajaid,
on neid ka praeguste poeetide noorima põlve
seas (M. Väljataga, K. M. Sinijärv, H. Krull
jt), kuid nende värssidest on XX sajandi
lõpp selgesti tunda. H. Tarandi sonetid ja
eriti üks neist: «Postkaart B. Kangrole 10.
okt. 1935» toob meieni aga EV teise küm-
nendi vaimset õhustikku, veljestolaste poolpi-
la ja mardiooperite kaugeat kaja.

«Sind kahjuks nõnda pea ma vist ei näe-/
Kuid täna sõitis Tartu Sinimäe—/ Ta vistist
Sinu juurde sisse astub. //Sa võta tema sõb-
ralikult vastu. / Ja lõppeks— tere ise,
Fätt** ja Sang! / Žireerib (Tarand) üks
karjääri vang.» Need värsid meenutavad
toonaseid noori poeete, keda olen endamisi
«kaasarbujateks» nimetama hakanud: Juhan
Sinimäe, Arno Vihailemm, Laur Tamm, Hel-
mut Tarand ja Aleksis Rannit, keda peale
lähestikuse sünniaja (1911—1914) ühenda-
sid veel akadeemiline kuuluvus (Kangro,
Tarand ja Tamm olid E.Ü.S. «Veljestos»),
Ü.E.N.Ü., ajakiri «Eesti Noorus», mil-
le toimetajaks Tarand oli, ja loomulikult
vaimus ning huvi kirjanduse vastu. Lisaks on
nad üdini e u r o o p a l i k u d luuletajad.
Rilke, Novalis ja vanad ladinlased on olnud
neile eeskujuks, nad peavad lugu sõna- ja
häälikumängust (NB! — Tarandi «Pika ii-
ga», «Ää-laul»), hindavad vormi, olgugi nad
teistes punktides erinevad — Rannit ro-

* Vt. V. Terras. Aleksis Rannit. Lühimono-
graafia. Lund, 1975.

** Enn Koemets.

mantilisem ja esteetilisem, Vihalemm ironilisem, Tarand kibestunum, Sinimäe naturalistikum.

Teiseks on kaasarbujate põlvkond üks esimesi eesti luuleilmas, kes võis innustust saada rahvuskeelsest kõrgstiilis luulest (Underi mõjud Ranniti, Talviku mõjud noore Vihalemma värssides, Vismapuu-«aineline» «Teele, teele!» Tarandil).

Arvan olulise olevat tolle minevikust pärineva mängulisuse, mis on iseloomulik ka «Epitaafi» hilisematele luuletustele («Lühhi-kene õppetus», «Cursus comicus canceronis», «Kasseti-manifest», «Printsman»), ja ei lase kogu läbinisti süngena paista.

Lõpetuseks veel kord kaasarbujate juurde naastes — nad väärivad ühiste kaante vahel esinemist, esmatrükke või taasavaldamist, rääkimata juba võlast tuleviku (ja mineviku) ees, mis «Arbujate»-kogumiku kordustrükiiga maksta tuleks.

JELENA SKULSKAJA

Teispool «elavat» maailma...

Дорис Карева. Откровение. Стихи. Eesti k tlk Marina Tervonen. «Eesti Raamat», Tallinn, 1989. 112 lk. 3000 eks. Hind 1.0 rbl.

Aprilli lõpul võtsin osa üleliidulisest vene vabavärsi festivalist. Võiks arvata, et selle nimetuse all pakuti täielikku priiust, vaba hingust, igasuguste tõketeta luulepidu. «Vaba» värsi festival osutus aga veelgi igavamaks ja ametkondlikumaks kui mis tahes jäikadesse raamidesse surutud üritus. Konkursil osalenud noori luuletajaid, kes oma värssides olid kogemata riimile komistanud või, hoidku jumal, tuli äkki välja, et nende vabavärsid osutusid kontrollimisel blankvärssideks, kihutati peaaegu et lavalt minema kui jambide, amfibrahhide ja muude vaenlaste leeri piilurid. Käis võitlus vabavärsi püha puhutuse eest...

See festival tuletas veel kord meelde neid haletsusväärseid, raevukalt pedantlikke vaidlusi, mida peetakse imepärase, suure vene luules vormi ning tema variantide lubatavuse ja mittelubatavuse ümber.

Ma ei hakka siin sellesse vaidlusse süvenema. Ütlen vaid, et vormipedantide näaklused avaldavad mõju tõlkimisele, sealhulgas ka tõlkimisele eesti luulest, kus niisuguseid vormilahinguid ei lööda. Seal võivad vaba-, blank- ja klassikaline värss täiesti seaduslikult kõrvuti seista — nii ühe luuletaja loomingus kui isegi ühe tsükli piires.

Siiski tekib siin paradoks: eesti vabavärsid on palju paremini vene keelde tõlgitavad kui klassikalised. Paradoksi põhjuseks on nähtavasti see, et asudes vene luules piit-

statava vabavärsi juurde (mille loojatel, nagu me festivalil nägime, tekib vältimatult ohvri vastureaktsioon), on tõlkija eesti luule iseärasustega põhimõtteliselt kaitsnud. Ta võib vene luule vormivaidlustest «välja hüpata», süveneda vabalt originaali olemusse, vahendada seda vabalt mitte ainult vene keelde ümber pannes, vaid ka teise kultuuri vaimu säilitades. Doris Kareva kogumiku rütmiline proosa, vabavärsid ja isegi blankvärsid on riimitud värsside taustal märkamatu midagi juurde võitnud. Tõlkija on nad vene keelde üle kandnud ilma igasuguste pingutusteta, nagu oleks tõesti võimalik vett sõelas kanda. Pean silmas luuletusi «Elus ja luules», «*Tulevere võimuratas...», «*Nagu põlatud armastaja...», «*Ta vaikesõnad vallandasid...», «*Ja mina ka ja sina ka ja tema ka», «*Iga päev» ja paljusid teisi. Samal ajal näivad mitmed riimvärsid mõnevõrra pingutatud, otsitud (olenevata vastavusest originaalile), nende riimid raskepärased: «*Suur Surmaratas läbi rahva veeres...», «Võimalus I», «Võimatus» ja veel mõned.

Jätkem aga vorm kõrvale ja rääkigem raamatust üldse.

Peale muude vaieldamatute väärtuste on sellel ka eriline «hooajaline» tähtsus. «Moskva Uudiste» hiljutises numbris märkis Leningradi prosaist Nikolai Krõštšuk, et teed on meil kohutavad, korterid samuti ja sööme ka midagi arusaamatut, ainult et üks tahaks end kõige selle peale maani täis juua, teine aga Baudelaire'i teoste tõlkeid omavahel võrrelda...

Võib-olla need teguviisid teineteist lausa ei välista, kuid niisugune märkus tõstab siiski tuju, kui näed raamatupoodide lettidel luulekogumikke — lihtsalt luuletusi, vähimategi pretensioonideta aktuaalsusele, publitsistlikkusele ja barrikaaditsemisele. Niisugused kogumikud on väga tähtsad, sest peale kõige muu on praegu äärmiselt oluline säilitada kunst. Aga SÕNA PEAB OLEMA KUNSTIS ANDEKAM ISEGI KÕIGE VILJAKAMAST MÕTTEST.

Selle kohustuse on Kareva kogumik täitnud.

Eessõnas on täpselt ja kokkuvõtlikult tutvustatud esimest korda vene lugeja ette astuva eesti poetessi huvideringi: «...mitte kunagi ei ole me nii vabad ja nii üksikud kui unes ja luules — võib-olla ainult armastuses.» Eraldumine maailmast, eraldumine ajast, õnnelik ja hukutatv heidikutunne. Õnnelik, sest armastus on alati kordumatu ja eriline, hukutatv aga seepärast, et armastust mõistetakse traagiliselt. Kõik see ongi Doris Kareva monoloogi mõte. (Vene lugeja tunneb Doris Kareva loomingus aegamööda ära mõ-

ned Anna Ahmatova romantiliste värsside iseloomulikud žestid. Ei tõlkinud ju eesti poetess juhulikult hiljuti Ahmatova kogumikku. Piisab, kui tuua kõige tüüpilisem näide:

Я отступила немного —
мимо гроб несли на плечах.
На запад вела их дорога.

Кто это там, в цветах?

Глаза подняла — и узнала.
Выпал из рук букет.

Как безумная я хохотала,
глядя Тебя вслед.*

Tähelepanu täpse joonise, süžeegraafika suhtes, jahe kirglikkus, kõrkus ja teravus — see on NAISE loomus POEEDI luules).

Nüüd aga peame võtma lähema näite: nii armastus kui ka üksindus (tõsi küll, mitte uni, vaid just kõige ümberringi toimuva tähelepanelik jälgimine oma eraldatusest) on omased ka Marina Tervoneni luulele.

Kahe poetessi ühisjooned ja erinevused on tõlkeid mõjutanud. Originaal ja selle tõlge on vahel eristamatud, vahel nad aga võistlevad, ning tõlkija on jäänud oma elukontseptsiooni juurde. Mõnikord lähevad ka kokkulepet saavutamata lahku.

Siin on üks kogumiku parimaid luuletusi: Два раза в год

целуются в парке тенистом,
когда бытие
подступает, как к горлу — комок.
Он — сокрушительный ветер,
горяч и неистов.
Тонкая ветка — она,
не испыт ее сок.

Как я их чувствую!

Им ненавистны затворы
и западни.

И закон для таких не создать.
Как понимаю их,
жаждущих гибели скорой, —

только она

их способна навечно связать.**

On huvitav, et originaalis pole antud mitte pilt, vaid võrdlus sellega. Seal on üks kui tuul, teine aga kui oks (või puu, pole tähtis). Selle võrdluse, selle «kui» on tõlkija välja jätnud, mis aga peamine, ta on jätnud ära ka luuletuse viimase ohke «Oh kirves, oh kael», mis tekitaks traditsioonilise pinge: ohver-timukas. Muide, värssid ise on sügavamad ja avaramad kui see paradoks. Tõlkija on tunnetanud, tabanud nende üldistuste peent ämblikuvõrku. Kandnud need üle vene keelde, vabastanud liigest, mis küll originaali ehk ei kahjusta — niisugune on rütmiline ja heliline ülesehitus —, kuid mis vene teksti võiks häirida.

See on väga tähtis — arvestada vene lugeja kuulmist, tema tajumistraditsiooni, pidada silmas seda, mis vene keeles võib näida stambina, mis aga õhkuda uudsust. Eesti luule tõlkimisel valitseb kahjuks sagedamini pedantne adekvaatsus, eriti kui kasutatakse reaalist tõlget. See on põlglik armulikkus originaali suhtes, ilmnedes just ülimes täpsuses, mille puhul läheb kaotsi, hakkub poeesia IME.

Muidugi võib täpsus olla erinev. Selles mõttes on rohkesti nii positiivseid kui negatiivseidki varjundeid. Nii näib mulle, et Marina Tervoneni tõlgete puhuti vaevu tabatavad keelenüansid toonitavad, tõstavad esile mõningaid Doris Kareva jooni, mis originaalis jäävad varju või on hoolega maskeeritud. Pean silmas teatud salongimaneeri, südantlõhestavat romansilikkust, mis on tingimata segatud jääkülma vere ja sugugi mitte leigema šampanjaga. Verd kui ornamendi ja atribuutikat ning värve on kogumikus väga palju. Vist küll rohkem kui originaalis. Näiteks luuletuses «Dorpat»:

** «Nemad», 4. Pimedas pargis nad suudlevad/
paar korda aastas,/
kui tõuseb teravaks/
otsatu olemisõud./
Üks on kui tuul,/
mis määrates, peksis ja laastas./
Teine kui puu,/
mille mahl on veel maitsmata jõud./
Tunnen neid, tunnen./
Nad vihkavad taba ja lukku,/
tava ja seadust./
Ei seo neid püünis, ei pael./
Mõistan neid, mõistan./
Nad ihkavad kirglikult hukku,/
ainust, mis ühendaks neid./
Oh kirves, oh kael. («Vikerkaar» 1987, nr 2, lk 9.)

* Ma tõmbusin maantee äärde —/
must möödus matuserong,/
nad liikusid alla läände.//
Ei tea, kes sääli kirstus on?//
Käest lille pillasin teele —/
mu meelde tuli üks mees.//
Ma naersin kui nõdrameelne/
Su sametist sarga ees. («Sala-teadvus», 1983, lk 22.)

Улыбкой Мефистофеля сверкая,
потягиваешь из бокала кровь.
Я приближаюсь, как во сне.

Какая
ужасная нас сила сводит вновь.***

Lahknevused originaalist on tühised. Ent siiski, seal ei ole verd, vaid selle värvi jook, mitte pimestav mefistolik naeratus, vaid selle tumedus, ning riimigi ei ole nii sirgjooneline. Muide samas kõrval on luuletuses «Дом был огромен...» («Õõ oli pime ja suur oli maja») kõik täpselt edasi antud: «Кровь и шампанское — все ледяное» («Jääkülma šampust ja samaväärt verd.»).

Õnneks ei ole niisugune liin raamatus peamine. Selle on õnnestunud kõrvale tõrjunud muud motiivid ja tõelised tunded. Teised värsid, milles lõputud külmad avarused, otsatu rõske üksindus, ühtekuuluvus linnuga, kes julgeb lennata ja tunda taevast, ning püüd armastusele, mis püüdeks jääbki.

Ja äkki, küll väga harva, vilksatab tegelik, unest virgunud maailm, kuid siis:

Iga päev,
iga õõ
tuleb keegi
söestunud silmil.

Ei räägi,
mida ta nägi
elavas
maailmas.

(Salateadvus, 1983, lk 16)

«Elavast» maailmast kirjutatakse praegu ju nii palju, nagu muid maailmu üldse ei olekski. Kuid nad ju on, nad elavad igas inimeses ning Doris Kareva väike kogumik tuletab seda meile jälle andekalt ja omapäraselt meelde.

Vene keelest tõlkinud Mait Eelrand

*** Must mees pilk morn/ mefistolikult tume./ pokaalist pikka veremaiku joob./ Ma talle lähenen kui läbi une./ Mis õudne jõud meid jälle kokku toob. («Puudutus», 1981, lk 20.)

AIME HANSEN Pealtnägija tunnistus

Piret Viires. Tallinna ja Tartu vahel.
«Eesti Raamat», Tallinn, 1990. 112 lk. 16 000
eks. Hind 0.35 rbl.

Viimasel ajal on üha enam moes ajakirjade veergudel isiklikke avaldusi teha ning mälestusi heietada. Nii ei suutnud minagi peata oma sulepea järele sügelevaid sõrmi kuulutamaks, et käisin ülikoolis samal ajal, kui toimub Piret Viirese novellide tegevustik, ja nii on minulgi sõna sekka öelda ning võimaluse korral paar mälestust vahele torgata.

Aegruumi ja selle tähendust tajub ka P. Viires ise ning väljendab seda mitmes kohas otsesõnu, näiteks ava- ja lõpunoovellis. Tema lugudes avaldub õieti kaks aegruumi. Üks on kultuurilooline, selle keskmeks Tartu ülikool 1980. aastate esiraeel pool: paik, keskkond, millest kõik algab ja tänu millele kõik nood tegelased üldse omavahel on kokku saanud (ka siis, kui tegevus otseselt Tartus ei toimu). Oma seoste tunnetamine selle aegruumiga ning oma tähenduse leidmine selles on oluline mitmele tegelasele, sealhulgas ka minategelasele (nt «Pealelõuna herilastega», «Bibliotheca Universitatis Tartuensisi», «Veski»).

Teisalt avaldub P. Viirese novellides üleloomulik sfäär, mille tagajärjel tavalised sündmused ja tajud enesestmõistetaval viisil segunevad ebatavalistega (nt «Libaloomi pimedas», mis «võttelt» sarnaneb Aino Periviku mitmete novellidega).

Väike kommentaar tolele esimesele aegruumile.

Kui meie* ülikooli (Kui Arno isaga...) jõudsimme (80.a-te alguses), oli midagi juba lahtunud, 70. a-te lõpu vaim hakkas vajuma ja teised tuuled puhuma. Vaatasime aukartusega meist möödavuhisevaid legendaarseid kujusid. Saime osa mingist järellainetusest, kuid ei olnud «asja sees». Meil tuli luua uus «sees», kus meie ise oleksime peategelased. Ennast otsides püüdsime algul abitult minevikku korrata. Otsisime ülikooli, vaimu ja vaimsust kõikjalt väljastpoolt ja minevikust, kuni viimaks, ehk alles lõpuastal, avastasime selle iseendas ja oma lähemais sõprades. Seltskond, kuhu ülikooli ajal sattusid, oli tihti määrav edaspidise elu suhtes. Seltskonnast olenes väga palju. Nii mõnedki,

* meie — teatud kildkond humanitaarüliõpilasi, n-õ teatud laadi humanitaarüliõpilaste kontingent, kelle üldtunnuseks oli tüütu omadus oma peaga mõelda.

kes ei leidnud «oma» seltskonda, lahkusid ülikoolist.

Ülikoolis käimine oli — vähemalt teistel linnast tulnule — kestev ja esimestel aastatel ka intensiivne seisund. See oli omaette etapp elus, mitte muuseas, muu elu kõrvalt sooritatav tegevus. Ülikool oli meile vist eelkõige ümbrus, atmosfäär, suhtlemine ja suhted, eneseväljendusvõimalus. Ametlik programm polnud tihti kõige peamine. Ülikooli olemasolu ümberringi ja seotus sellega tundus nii loomulik, et võimatu oli kujutada kõige selle lõppemist. Tolles aegruumis olid mõningad olulised arhitektuurilis-metafüüsilised pidepunktid, mis kujutasid endast võimsaid tegureid atmosfääri loomisel: Raamatukogu ja selle kohvik, vana kohve, igavesti räpased, põhjatud ja salapärased Päntrid (Pälsoni tänava ühiselamud), sõprade ahiküttega üüritoad jne.

Mitmed meist kartsid lõpetada — sest see, mis pärast tuleb, hirmutas meid. Kartsime tööleminekut, argielu ja rutiini, oma elevandiluuornidest allaronimist.

Ülikool on P. Viirese novellide tegelasi ühendav taustüsteem. Ning tema tegelaste kaudu peegeldub killuke ülikooli tolleaegsest vaimusest. See on hajameelsete silmadega, öösiti lõputuid diskussioone pidavate, hommi-kusi loenguid sissemagavate üliõpilaste maailm. Need on sedasorti tudengid, keda on ülikoolis olnud vist aegade algusest saadik ja saab ilmselt olema seni, kuni püsib mõni ülikool. Lehvivate juuste ja hõlmade, eelkõige aga iseäraliku oleku tõttu tunneb nad enamasti kaugelt ära. Ülikoolis-käimise peaesmärgiks ei näi neile olevat ei diplomi saamine, meeste ega naiste jahtimine ega isegi mitte õppimine — sest loengutel on neid harva näha.

Mida need inimesed siis tahavad? Kas P. Viirese novellides leidub vastus sellele küsimusele? Näib, et tema tegelased otsivad midagi, kuid mida? Spunki? Tõde? Armas-tust?

Mida nad otsivad, ei selgu ühetähenduslikult ühestki novellist. Sest P. Viires har-rastab teadlikult pigem vihjamist kui otseütlemist, ei lasku analüüsidesse ega põhjendustesse. Ta näitab midagi, mis juhtub, midagi, mis tema meelest on erutav. Mulle meeldib see taotlus näidata sel moel sünd-muste ja inimsuhete mitmetähenduslikkust, tabamatust. Meeldib ka P. Viirese kum-malisusetaju. Teisalt peitub siin aga oht, et aine hakkab valitsema P. Viirese üle, mitte vastupidi, ning lugejale, kes taustu ei tunne, võib asi hoopis mõistetamatuks jääda. Võib-olla peaks P. Viires rohkem mõtlema novelli-de ülesehituse peale: kuidas seda, millest ta kirjutab, paremini lugejale eksponeerida. Sel-

ge, et kogu jäämäge pole vaja kirjeldada. Kuid milliseid tema detaile näidata, millise ra-kursi alt, kui pikkade kaadritena, millises jär-jekorras — selles on küsimus. Mulle näib, et novelli kirjutamisel on palju ühist filmi tegemisega.

Teiseks näib mulle, et novelli pii-res peaks autor siiski tundma ka jäämäe alu-mist osa, olgugi see elus võimatu. Piret Viirese paari novelli puhul on tunne, et ta on kirjutanud millestki, millest ta ka ise päris täpselt aru ei saa, ning et hämming tolle asja toimumise üle on olnud üheks kirjutamisajendiks. Siit-sealt aimub settimata, distantseerumata kogemus.

Teatavat kompositsioonilist nõrkust kom-penseerib aga tunnetus, *feeling*, mis näib olevat P. Viirese tugevaks küljeks. P. Viirese novelle ei saa pidada puhtpsühholoogi-liseks, mida ehk üliõpilasnoveleidelt võinuks oodata. Elu kulg ja tundmatuse hämarad alad liituvad tegelaste psüühikaga üheks voo-luks. Tegelasi kujutades jälgib P. Viires silmanurgast kogu aeg ümbrust — koerad jooksevad, lennukid lendavad, autod peatu-vad, pilved peesitavad taevas — ning see liikumine-häälitsemine saab osaks tegelaste vahel toimuvast. Ta tajub elu vahelduva-virvendava vooluna ning sellesse voolamise efekti suhtub ta teatava fatalistliku hardu-musega.

Õieti on novellide allhoovusena tunda, et P. Viires tajub kõike toimuvat ülevana. Fakt, et maailm toimub, on autori jaoks otse-kui omaette väärtuseks. *Maailma toi-mu mine* sisendab P. Viiresesse aukartuse ja ülevuse tunnet. Hoolimata sellest et ta taolise tunde väljendamisega minu maitse jaoks kohati liiale läheb, on ta hoiak oma novellide ainekute ja tegelaste suhtes üldiselt sümpaatne.

Novellikangelased ei ole targad, irooni-lised ega vaimukad. Pigem on nad sissepoole pöördunud ja sõnaahtrad, otsekui hämmel-dunult maailma vaatavad koerakutsikad. Nende dialoogides pole just palju loogik-gikat. Umbes pooltes novellides esinev minategelane jääb eelkõige sündmuste vaatlejaks, etendades teistele tegelastele n-õ peegli funktsiooni (nood käivad talle näiteks pihtimas).

Mulle meeldib, et P. Viires ilma filo-sofeeriva üleolekuta, peaaegu et naivistli-kult käsitleb sõprust ja inimsuhteid kui väärtust, kui üht peamist väärtust. Tema no-vellides puuduvad negatiivlikud, destruktii-vised lahendused, igale tegelasele jääb alati tee ja võimalus.

Arvan, et P. Viiresel on novellikirja-niku soont. Hoidugu ta vaid oma novelli-ainete liiga tugevast läbielamisest. Kui pais-

tab, et mõnest asjast hakkab novell tulema, võtku kohe distants sisse ja tõrjugu emotsioonid teravaks ihutud sulega eemale.

IVO RULL

Kirjanduse ja filoloogia vahel

Mis küll juhtuks eesti kultuuriruumis, kui enamik end kirjasõnas ladusalt väljendada suutvaid isiksusi omaks ühes sõnaseadmis- oskusega ka ambitsiooni luua ilmtingimata ilukirjandust? Küsimus on mõistagi absurdne, ent paraku näib siinmail nii mõnigi kergesklik natuur võtvat liialt sündamisse käibefraasi, justkui oleks iga inimene võimeline kirjutama vähemalt ühe romaani või jutustuse. Ilmselt polegi see eriti suur valed, kuigi valdaval enamikul õinestub müüriiladumine, maalimine, supikeetmine, teadusuuringud ja teab kõik mis veel võrratult etemini. Õnneks juhib normaalne enesetunnetus ühes eluter- ve kriitikameelega inimesi enamasti oma pärisosa äratamiseni. Ekspressnäiteks olgu toodud mõnda aega rööbiti keskpäraste juttude-näidenditega tuumakaid artikleid kir- jutanud Hans H. Luik, kes nüüd on ennast leidnud tõelise tippajakirjanikuna. Igati süm- paatne valik.

Piret Viirese debüütkogumikku «Tallinna ja Tartu vahel» koondatud seitsme aasta vältel kirjutatud jutud (või valik neist) on ära mahtunud 112-le taskuformaadis lehekül- jele. Tõdegem, et vohavas produktiivsuses autorit igatahes süüdistada ei saa. See-eest tuleb kohe märkida, et P. Viires on tasemel stilist. Jutud on ladusad ja tempokad, ehkki pahatihti lõpevad nad kuidagi maotult, mõne konstateeriva lihtlausega. Siiski — erandiks on mõnusa irooniaga esile- kerkiv jutt «Anonüümne tütarlaps teevee- rest», mida kroonib väga ilus puänt. Tekste lugedes saab isegi neis sisalduvate otses- te vihjeteta aru, et Viires on filoloog. Mõjutusi võib aimata, üks eriti ilmekas neist väärrib aga äratoomist: «Linna vaikus tuli aeglaselt meie peale, tuli meie sisse, oli ikka veel pime, kassid jooksid, eemal sõitis miilit- saauto, restoranid olid suletud, tuvid magasid»

(lk 45). Mulle õhku sellest niipalju mati- undilikkust, et see lause võiks olla lausa tsitaat mõnest tema seitsmekümnendatel kir- jutatud teosest.

Kogumiku põhimotiiviks on teelolek, *resp.* hääletamine. See antiikfolkloorist saati pide- valt kirjanduslikult töödeldud arhetüüpne kujund jääb P. Viiresel hõredalt läbimängi- tuks. Kahevahelolek, lahkumine ja naas- mine, teel tunnetatav vabaduskujutelm — rohkem aspekte ma noist kirjelduslikkusesse kalduvatest juttudest ei täheldanud. Põhiidee näikse kooruvat Hansu omalaadsest manifes- teeringust jutustuses «Jalutuskäik udus»: «Need reisid on mulle olnud tähtsamad kui enamik mu elu. Tõeline vabadus saabub just kahe punkti vahel, polaarsus nõuab alati midagi ennastületavat, sa pead omaks võtma teatud suuna, teatud mõtted» (lk 27). Teeloleku-liini on kogumiku komponeeringus püütud rõhutada ka raamjutustuste «Tal- linna ja Tartu vahel» ning «Meie» abil. Neist viimatinimetatu on publitsistliku mai- guga heietus põlvkondlikkuse teemal ja täiesti «Edasi» rubriigi «Lugejaga vestleb» keskmisel tasemel.

Enamik P. Viirese jutte on realistliku põhikoega. Minus äratasid rohkem huvi need paar katsetust, milles autor hülgab füüsika- seaduste kammitsad («Libaloomi pimedas», «Jooksupolka»). «Libaloomi pimedas» oma irratsionaalsuse ning allusioonidega Kitz- bergi «Libahundile» (olguigi et see mõjus pisut otsituna) on meeldivaks kontrastiks val- davaltseltskonnakroonika pitserit kandvatele juttudele («Seitse päeva ja veel natuke», «Reis Peipsi äärde», «Pedagoogilise praktika päevik», «Veski», «Ilma elektrita»). Näib, et P. Viires on liiga naiivselt uskunud oma ülikooliaegsete kogemuste ja elamuste palju- tähenduslikkusesse («Bibliotheca Universita- tis Tartuensis», «Meie») ja leidnud nende mõningase töötluse olevat piisava kirjanduse sünniks. Arvan siiski, et sedaliiki litera- tuur kütkestab peasjalikult vaid neid autori sõpruskonnast, kes isend mõne tegelase prototüübina tuvastavad. Ülejäänud lugejate puhul kerkib oht, et isegi väljapeetud kirju- tamiskultuur ei suuda nende jaoks loori- tada ülalnimetatud juttude põhipuudust — igavust.

Oma kirjatüki alguse juurde tagasi põrdu- des sõandan nentida, et Piret Viiresel on filo- loogina tulevikku.

KALEIDOSKOOP

AIMAR ALTOSAAR

Sotsioloogide rannaülikool ehk perekond kõigepealt

Valimiseelsetest uuringutest, populaarsusindeksitest ja paljudest muudest poliitilise maiguga tööd väsinud, kuid uutest, sotsioloogiale väga soodsatest tuultest õnnelikud sotsioloogid kogunesid 21. mail Andineeme õppe- ja puhkepansionaati ettekandekoosolekut pidama. Mõned aastad tagasi oleks leitud sellisele ühe kutseala inimeste koosolemisele kindlasti väga uhke ja paljutähenduslik nimetus, nagu teaduslik-praktiline seminar, teaduslik-metoodiline konverents või midagi veel võimsamat, kuid sotsioloogid püüdsid tabada praeguse aja nüansse ja moevoole ning nimetasid oma asjaliku töökoosoleku rannaülikooliks. Vastloodud Akadeemilisele Sotsioloogide Liidule oli see esimene sisuline üritus, sest varasemad vaidlusrohked koosolekud kuluvad organisatsiooni põhikirja ja strateegiliste töösuundade täpsustamisele ja kooskõlastamisele. Juba aegsasti lepiti kokku, et töökoosoleku peateemaks saab perekond, st perekonnasotsioloogia, sest kõmuliste poliitiliste uuringute varjus on ka selles vallas kõva tööd tehtud. Tuntud tegijate kõrval said oma uurimistulemustest rääkida ka mitmed noorema põlve sotsioloogid Tartu Ülikoolist.

Enne Tiit Tartu Ülikoolist alustas perekonnasotsioloogia üldisest olukorrast. Ta märkis, et uuringute järele on suur ühiskondlik tellimus — seda võib järeltada nii sageli ajakirjanduses ilmuvatest artiklitest kui valitsuse tasemel toimuvatest vastavasisulistest nõupidamistest. Tartu perekonnauurijad on viimasel ajal saanud hakkama mitmete suurte töödega, millest olulisemad E. Tiit ka ära nimetas:

— «Mida ootab perekond riigilt» — 1200 küsitletut;

— «Teie pere elu-olu»: lasterikkad ja alla 3aastaste lastega pered;

— mitmed üliõpilaste uuringud.

E. Tiit jätkas. Praegune situatsioon on väga halb, umbes 60% noortest abieludest lahutatud, see on ilmne kriisi näitaja. Endiselt on murettekitavad eestlaste üldised demograafilised näitajad:

— suuremas, eriti laste suuremus on kõrge, perekonnaliikmete füüsiline ja vaimne tervis halvaneb;

— ühiskonna kriis kandub perekonda, kriis tähendab perekonna normaalse funktsioneerimise lakkamist.

Millised funktsioonid ja millisel määral on kahjustatud? Funktsioonid peavad olema tasakaalustatud majandusolukorra, vaba aja ja energia suhtes. Arenenud ühiskondade keskmise standardiga võrreldes on meie perekonnas majandusfunktsioon suurem, see-tõttu on sotsialiseerumisküsimispuudujääke ja rekreatsioonifunktsioon alaarenenud.

Avo Trumm rääkis küsitluse «Meie elu-olu» tulemustest. 37% vastanutest olid mitte-eestlased, seda on vähem kui vaja, sest paljud mitte-eestlased keeldusid vastamast. Keskmise küsitletud eesti pere suurus selles valimis oli 5,2 inimest.

Kõige väiksemad olid Kohtla-Järve, Narva ja Tallinna pered. Muulaste peredel oli keskmiselt 2,29 tuba, eestlastel küll ühe elaniku kohta pinda rohkem (eestlastel 8,02 m² inimese kohta, muulastel aga 6,86 m² inimese kohta), kuid mugavusi märksa vähem.

Kõige viletsamad korteriolud on Tallinna ja Kohtla-Järve tööstusrajoonide peredel. Mugavuste osas on pilt vastupidine. Kõige mugavusterohkemad korterid on Kirde-Eestis! Ilma keskkütteta elab 32% eestlastest ja 10% muulastest. Eesti külas elab juba ligi pool (48%) perekondadest linnatüüpi korterites.

Enamik perekondadest elab alla kokkulepeline (125 rbl inimese kohta) elatusmiinimumi. Kõige väiksem keskmine sissetulek on väikelinnade elanikel. Maainimeste eelarvest moodustavad 15% isikliku majapidamise tulud. Kirde-Eestis on sellised tulud 0,5% peredel.

Eesti pere keskmiselt on naine. Pereemal on 6 tundi kodutoimetusi ööpäevas. Lapsed kulutavad sellele 1,65 tundi ja mehed 2,8 tundi. Kohtla-Järvel ja Narvas: naised 4 tundi, lapsed 0,2 tundi ja mehed 3,5 tundi. 80% küsitletud naistest leidis, et nende uneaeg on liiga lühike. Liha ja lihasaaduste puudumine on probleemiks 40% le.

Mitte-eestlased täiendavad kaubavarusid Moskvas, Leningradis ja teistes Venemaa linnades.

See, et üle 80 % peredest elab alla kehtestatud elatusmiinimumi, on selge kriisi tunnus.

Urmast Oja ettekandest saime teada, et juba aastakümneid on eestlaste abiellumus teistest rahvustest inimestega olnud küllalt stabiilne: mitte üle 10 %

Muutunud on venelaste abiellumus, nad on hakanud rohkem abielluma omavahel. Segabieliude struktuur on praegu huvitav: eestlaste segabieliudest on 2/3 venelastega ja ainult 1/3 mõne teise rahvuse esindajatega, venelastel on see suhe aga vastupidine — ainult 1/3 nende segabieliudest on eestlastega.

Venelased on orienteeritud kuni kahele lapsele perekonnas, eestlaste soov on natuke suurem, keskmiselt üle kahe lapse, kuid kahjuks alla kolme. Kõige lastelembesemad on vene-eesti segapered, selliste perede vaated pereelule lähenevad rohkem eestlaste keskmisele. Siit ka järeldus: rohkem tähelepanu segaperedele, et seal kasvaksid tublid eestlased.

Aita Tavit: vanemate õnnelike abielude ja laste õnnelike abielude vahel on korrelatiivne seos 0,3, mida võib oluliseks lugeda.

Teise päeva hommikul said sõna TÜ tudengid.

Krista Hinno oli teinud kokkuvõtte ankeedist «Tudengi ideaal». Uuriti armeenia üliõpilasi Jerevanis ja eesti üliõpilasi Tartus. Armeenias on probleemiks keel: 72 % intelligentsist valis venekeelse ankeedi, kuna ei osata lugeda armeenia keelt!

70 % armeenia neidudest peab pere loomisel tähtsaks oma kodu, mehed on seevastu orienteeritud vanemate kodule. Eesti tudengitele on omaette elamine tähtsaim.

Nii eesti neidudele kui noormeestele on oma väljavalitu puhul peamine hoolitsemine välimuse eest. Armeenlastele on see väheoluline tegur.

Anne Pleer oli uurinud tudengite hoiakuid abielu suhtes, arvestades viimase 20 aasta dünaamikat. Uuriti eesti ja vene üliõpilasi Tartus, soomlasi Helsingis ja ukrainlasi ja venelasi Kiievis. Võrdlus näitas, et samas regioonis on hoiakud abielu suhtes vähe muutunud. Eestlaste ja soomlaste puhul on mees- ja naisüliõpilaste ootused ja ideaalid lähedased, mõnevõrra erinevamad on need Tartu venelaste ja ukrainlaste puhul ja hoopis erinevad Kaukaasia rahvastel.

TÜ teadur Dagmar Kutsar andis ülevaate üliõpilaste suhtumisest seksi Soome-Eesti ühisuuringute põhjal. Uuriti Tartu ja Helsingi üliõpilasi. Hoolimata suurest erinevusest kahe maa vahel on eestlaste ja soomlaste hoiakud seksi osas üsna sarnased. Samas täheldame teatud seksibuumi eesti tudengite hulgas,

Soomes on see juba üle elatud. Küsimusele, kas te olete viimasel ajal lehitsenud pornokirjandust, vastasid jaatavalt 90 % eestlastest ja vaid 50 % soomlastest.

Eesti üliõpilased peavad seksi ja alkoholi suhet positiivseks, levinud on arvamus, et alkohol vabastab pingest ja suurendab seksuaalset aktiivsust. Soome üliõpilased alkoholi rolli sugulistes suhetes nii kõrgeks ei hinda.

Anu Laasi tegi ettekande naiste tervisest. 1989. a uurimus näitas, et 20aastastest naistest pidas oma tervist väga heaks vaid 5 %. Rahuldav tervis on rohkem kui kolmandikul, enamasti on naiste tervis halb või väga halb. Väga suur on abortide arv, ületades sünnituste arvu 1,3—1,5-kordselt. Vaid 46 % naistest ei ole aborti teinud, seevastu 10 % on seda teinud 4 ja rohkem korda. Paljud noored naised peavad laste muretsemise olulisemateks takistusteks kehva majanduslikku ja korteriolukorda.

Kavaväliselt sõna võtnud Tartu günekoloog **Krista Papp** rääkis väga emotsionaalselt imikute tervisest ja kutsus väitlema naiste günekoloogilise teenindamise ja selle võimaliku mõju üle naiste lastesaamissoovile.

Rannaülikooli viimaseks esinejaks oli **Juhan Kivirähk**, kes oma ettekandega viimastest avaliku arvamuse uuringutest viis kohalolijad taas elule lähemale, st poliitikasse.

Kõik ASLi rannaülikooli osalised jäid üritusega rahule ning lepiti kokku, et järgmine ettekandekoosolek peetakse võimaluse korral samas kohas ja juba sügisel.

BARBI PILVRE **Euroopalik «Image»**

Euroopa ühinemise künnisel on Soome majandusmeeste kõrval mures ka kultuuriinimesed. Ühelt poolt tajutakse ohtu oma rahvuskultuurilisele isolemisele, teiselt poolt tuntakse hirmu selle ees, et ollakse Euroopa uuematest kultuurihoovustest kuidagi kõrvale jäänud. Kardetakse, et Soome tänane on paratamatult Euroopa ilne. Soomlastelgi tundub olevat mingi ajaloost tingitud alaväärsuskompleks: mandrieurooplastega võrreldes ollakse noor kultuurirahvas, keda eristab muust maailmast keeruline keel ja kõrvaline geograafiline asend. Euroopat ja Soomet sügavamalt tundmata on raske öelda, ons soomlaste enesesalgamiseni küündival enesekriitikal alust. Küll toidavad majanduslik heaolu ja müüdistunud Talvesõda soomlaste enesuhkust, millega kaasneb kohati tõe-

poollest jäik rahvuslik suletus, muutustekartus, enesega rahulolu ja upsakus ning võõra-rahirm. Soome noorem radikaalne intelligents üritab seda hoiakut ületada: see ilmneb eelkõige suhtumises pagulastesse, avatuse muu maailma kultuuridele. Siin erinevad soomlased meist kõvasti, neid ei ole mürgitanud nõukogulik kultuuriinternatsionalism. Soomes on *kansainvälistyminen* praegu lausa programmiline, isegi natuke liiga rõhutatult hoogne.

Ajakirjandus on Soomes rikkalik ja pinnal püsida pole lihtne. Viimase aja üks olulisemaid läbimurdjaid on «Image» — elitaarne alternatiivkultuuriajakiri, mille suunitlus on teravalt ühiskonnakriitiline. Eliitkultuur ei müü end kuskil maailmas liiga hästi ja kultuuriajakirja edu pole igapäevane nähtus ka Soomes. Ilmselt on aga «Image'i» (või «Image») — soomlased teaduspäraselt ei vaevu võõrkeelseid sõnu õigesti hääldama) tegijad osanud ära kasutada noorte intellektuaalide protestivaimu heaoluühiskonna suhtes ja ühendanud selle mõõdunduliselt kõrge tarbimiskultuuri nõudega. «Image» olevat Soome *yuppie*-kultuuri üks paremaid näiteid ja on samas suutnud vältida *yuppie*-kultuuri pinnapealsust ja kohatist šabloonsust. *Trendide* või moesuundade järgimise kõrval on «Image'i» põhiorhk intellektuaalsusel. Visuaalne külg määrab ajakirja ilmet samavõrra kui sisu: ajakiri on läikiv, paks ja värviline.

«Image» ilmub 1989. a alates, sel aastal kavatsetakse välja anda neli numbrit. Enne ajakirja oli kultuuriühistu «Image», mis rajati 1986 ja on oma tegevusaja vältel olnud seotud mitme alternatiivkultuurinähtusega. «Image'i» toimetajate ja kaastööliste nimesid kohtab ka seoses teiste uute mõjukate massimeediumidega, nagu Helsingi kohalik raadiojaam «Radio City» või sõltumatu «City»-leht, mis ehk ka Helsingit külastavatele eestlastele näppu on jäänud. «City» on muide tütarväljaanded saanud ka Tampere, Turus, Lahtis ja Jyväskylä, nüüd ilmub ka ingliskeelne väljaanne. «Image'it» teeb pidevalt üle kahekümne inimese, vastutav peatoimetaja on Raoul Grünstein, sisulised peatoimetajad on Merja Salo ajakirjandusliku poole pealt ja Juha Kääp kunstilises («loovas») osas. «Image» on oma eesmärgiks seadnud tuua Euroopa uusim mõte vahetult soome keskkonda. Erinevatele suundumustele ja väärtushinnangutele on siin antud vaba sissepääs: ajakirjal ei ole mingit ideoloogilist platvormi peale selle, et teema peab olema poleemiline ja teostus kõrgetasemeline ning maitsekas tervik. Vaatamata kriitilisele toonile ei kalduta kusagil moralismi. Igal numbril on oma teema: normaalne *image*,

hardcore image, mustvalge *image*; uusima, aprillis 1990 ilmunud numbriga teema on SF (*Suomi Finland*). Poliitikast ei pääse niisii ka kõige estetistlikum ajakiri: seoses muutustega N. Liidus ja Ida-Euroopas on Soomegi poliitilises elus aeg teha muudatusi. «Image'i» teemad on valitud ajakirjanduses pinnale kerkinud päevaprobleemidest. Ilmunud on esseid ja sõnavõtte teemadel: ooper ja *heavy*, india mõtlemine, homoseksualismi ajalugu, *Greenpeace* ja nüüd siis Soome poliitika; intervjuud Kurt Vonneguti, Julia Kristeva, Günter Wallrafi, Ilona Stalleri, P. C. Jersildi, feministliku filmirežissööri ja kriitiku Laura Mulveyga, helilooja Philip Glassiga, aga ka Soome paljukritiseeritud Kultuuriministri Anna-Liisa Kasurisega. Iseloomulik on see, et intervjuud asjaosalistega on teinud ajakirja oma reporterid kohapeal, maailma eri paikades. Iga intervjuu keskendub mingile teemale: näiteks 1989. aasta viimase numbriga intervjuu saksa sotsioloogi ja kirjaniku Klaus Theweleitiga on teemal «Argipäeva fašistlikud rütmid».

«Image» ei rõhu sensatsioonile, populistlikkust välditakse: selle tarvis on bulvariajakirjandus. Vaatamata sellele ei ole ajakirja igav ega raske lugeda: artiklid on piisavalt tihedad ja lühikesed, pikemaid käsitlusi ilmestab teemaga haakuv graafiline kujundus, mis on omaette tervik — tavaliselt fotoseeria. Igas numbris on kesksel kohal pildimapp ehk *portfolio*, nagu seda siin nimetatakse, milles tulevad kõige selgemini esile ajakirja visuaalsed taotlused. Pildivalikut on ajastu suundanäitavalt kujundajatelt-fotograafidelt nagu Helmut Newton, Pierre & Gilles, Boris Mihailov, Martin Parr, Jean Larivière, ent ka teistelt.

Järgnevalt tutvustan lühidalt kahe viimase numbriga huvitavamaid artikleid. 1989. a viimase numbriga märksõna on «normaalne». Normaalsuse *abc*-d, normaalse elamise norme ja normaalsuse mõiste olemust ja tekkimist analüüsivad oma esseedes New Yorki kunstiteoreetik Maurice Berger ja «Image'i» üks toimetajatest Ruben Stiller, kes toob tekstinäiteid «normaalse» inimsuhtlemise keelest. Normaalsus on siin vastupidiselt tavaaruusadele negatiivne mõiste, tähistades mugandunud keskmist, ühetaolist ja erineva suhtes vaenulikku. Juba nimetatud Klaus Theweleit intervjuu-essée argipäeva fašistlikest rütmidest räägib igapäevaelu peaaegu märkamatu vägivallailmingutest, teadvustamatutest rütmidest, mis määravad meie elu nii poliitilistes massiliikumistes kui ka perekonnasuhetes. Fašismi normatiivsus on keskmisele inimesele usaldusväärne viis tegelikkuse mõistmiseks, see tagab psüühilise tasakaalu ja heaolu, mis võimaldab kaost enese jaoks

korrastades ellu jääda. Vaatamata sellele et Theweleit on uurinud just saksa natsionaalsotsialistide hingeelu, ei käsitata fašismi mõistet kitsalt ajalooliselt. Soome tuntud karikaturisti Kari Suomalaise loomingu põhjal analüüsitakse «normaalset soomlust» iseloomustavaid hinnanguid näiteks pagulastele, rohelistele, homoseksualistidele, tööteenistuse eelistajatele ja teistele veidrikele. Itaalia kirjaniku Luciano de Crescenzo loominguga läbi tutvustatakse lääne suurte arvutifirmade normatiivset elulaadi. Rahvusvahelise ärikultuuri isiksust-lammutavatest külgedest on meil muidugi raske aru saada, igasugust vägivaldset ühtlustamist tunneme aga hästi ja seda esineb piisavalt ju ka heaoluühiskonna elulaadis. Pildimapp esitab inglise fotograafi Martin Parri fotosid keskklassi elust pealkirja all «Cost of living», soome versioonis «Nousukkaat» («Tõusikud»). Fašismi mõistet avardatakse neljakümne hüüdlausega Hiina RV neljakümnendaks aastapäevaks ja ülevaatega Hiina olukorrast pärast üliõpilasrahutuste verist mahasurumist. Aprillis ilmunud «Image'i» number keskendub, nagu öeldud, Soome poliitikale ja elulaadile. Ajaloolane Juha Siltala analüüsib «isade maa» suhteliselt stagneerunud õhustikku. Sotsioloog Erik Allardt mõtiskleb selle üle, mis hoiab Soomet suhteliselt stabiilse ja muutumatuna «koos». Järeldus on ettearvatav: Soome ajalugu ja looduslikud tingimused säilitavad Soomet suhteliselt muutumatuna ja muudatusi ei tahetagi. Soo-

me rassismi ja võõrapelgust käsitleb Ruben Stilleri sketš «Magister Koivu ja tema sulane Ilmari». Leningradi sotsioloogide Jelena Zdravomõslova ja Viktor Voronkovi lühintervjuu tutvustab k.a veebruari seisuga N. Liidu tulevikuväljavaateid, kommunismi kriisist Itaalias kirjutab Eija Wager, üks ajakirja toimetajatest. Pikemalt analüüsitakse Peter Greenaway uut filmi *The cock, the thief, his wife and her lover*, millesse olevat kokku võetud kõik 1980. aastate suured teemad: tarbimine, erootika, ahnus, pealiskaudsus. Inimkonna perspektiiv olevat ka heaoluühiskonnas kurb: kui inimene on ümbritseva ära tarbinud, või täpsemalt — ära söönud, hakatakse sööma üksteist. Inimkonna ajaloo lõppvaatus on kannibalistlik. Filmi keskne tegevus, millel on muidugi metafoori tähendus, on mõistagi söömine. Viimases «Image'i» numbris on ilukirjanduski: mõned absurdi eelkäijaks nimetatud kuuba kirjaniku Virgilio Piñera novellid. Absurd on seega endiselt moes, ühiskonnakorrale vaatamata.

Mõnelgi Eesti raamatukogul tasuks endale «Image» tellida. Eestis enamtuntud kultuuri-ajakirjad «Parnasso» (mida siin viimasel ajal kõvasti on kritiseeritud) ja «Synteesi» esindavad siiski pigem akadeemilist Soomet. «Image» on kergemini loetav ja ka nooruslikum. Meie raamatukogudes eriti vohavate Soome naisteledete kõrval avardaks «Image» kindlasti tunduvalt meie arusaamu niihästi naabermaal toimuvast kui ka muust maailmast.

MART LAAR Ühes ebaõnnestunud kriitikast

Evald Laasi. Ühest ebaõnnestunud ajaloolasest väljaandest (arvustus «Kodu loo» II osa kohta), «Vikerkaar» 1990, nr 6.

Seda, et 1989. a sügisel ilmunud «Kodu lugu» I–II vastakaid arvamusi esile kutsub, polnud raske ennustada. «Koduloo» kolme või õigemini nelja autori — sest toimetajaks märgitud professor Sulev Vahtrera poleks mainitud ajalookäsitlust sündinud — üheks tagamõtteks oligi Eesti ajalooeadust elavdava poleemika ning diskussiooni esilekutsumine. Teataval määral on see nii ka läinud. Lugesed aga E. Laasi poolt «Kodu loo» II osale kirjutatud retsensiooni pealkirjaga «*Ühest ebaõnnestunud ajaloolasest väljaandest*» tuleb nentida, et vahel võib konstruktiivne kriitika asendada lahmiva mahategemisega, mis kõigele lisaks on võrtsitatud isiklike rünnakute ja solvangutega.

Kriitikale reageerimata jätta siiski ei saa. Kuigi «Kodu lugu» on nelja mehe ühislooming, on E. Laasi kriitikanooled suunatud peajasjalikult allakirjutanu pihta, mistõttu pean oma kohuseks E. Laasile vastata, tema kirjutise tasemele siiski laskumata.

Alustagem algusest. E. Laasi etteheited «Kodu loole» saab jagada kahte liiki. Esiteks esitatud faktide ning teiseks kontseptsiooni kohta. Omaette teema on see, et Mart Laar on «*stiililt aldis germanistlikule kantseliidile*», kusjuures näiteks tuuakse «saksa okupatsiooni aegsetest ajalehtedest maha kirjutatud» mõisted nagu *ruum*, *riivistama* jne. Paraku pean E. Laasit kurvastama: eesti sõjaajaloolaste (H. Walter) meeletult tege- mist igati korrektsete mõistetega. Loomulikult võib E. Laasi ise kasutada ka «vene okupatsiooni aegsetest ajalehtedest» pärinevad mõisteid, maitse üle ei vaielda.

Kuid nüüd tõsisemate küsimuste juurde. E. Laasi väidab, et andmed J. Uluotsa kokkuleppest F. Steineriga ei tugine dokumentidele ning on ilus legend. Dokumenti kokkuleppe tekstiga ei saa loomulikult olemas olla, kuid selle kohta on oma trükis ilmunud mälestustes toonud andmeid Alfred Maurer («Vaba Eesti Sõna» 10.3.1951) ning

mitmed teisedki. Nii et vähemalt antud küsimuses olen jäänud «reaalsuse pinnale».

Järgnevalt eitab E. Laasi J. Uluotsa loodud valitsuse Vene-Saksa sõjas erapooletuks jäämist rõhutava avalduse olemasolu: sellest ei rääkivat ükski allikas. Räägib küll ja sugugi mitte üks. E. Laasi võiks lugeda kas või H. Maandi, O. Tiefi jt valitsuse tegevusseastumise juures olnud inimeste meenutusi. Mis aga puutub Eesti vabariigi valitsuse tegevusseastumise kuulutamisest raadios, siis on sellest juttu paljudes mälestustes, asjast on juttu teinud omal ajal ka V. Pant, veidi teiselaadse nurga alt analüüsib raadios edastatud teateid oma mälestustes H. Riipalu. Mis puutub valitsuse nimetamise edastamise raadio teel välismaale, siis sellest on juttu nii kodumaal kui väljaspool seda ilmunud teostes, isegi KGB arhiivist «avalikustatud» olukirjelduses. Enne sedavõrd kategoorilises toonis toodud väidete esitamist võiks E. Laasi tutvuda antud teemat puudutavate materjalidega, siis jääks hulk segadust olemata.

«*Ühe suurima desinformatsioonina*» olevat ma levitanud väidet 2. veebruaril 1944 Hj. Mäe poolt väljakuulutatud mobilisatsiooni õnnestumisest. Eeldatud 15 000 asemel tulnud kokku 40 000 meest. Ühe käetõmbega tühistab E. Laasi Hj. Mäe sõja järel vande all antud ametliku tunnistuse 1944. a mobilisatsiooni kohta ning asub tõendama, et sakslased orienteerusid algusest peale 40 000 mehele. Paraku tõendab E. Laasi poolt esitatud arhiivimaterjal endiselt, et sakslased orienteerusid just 15 000 mehe kokkuvõtmisele, kellest viivitamatult tuli rindele saata 7000 meest. Ning isegi kui sakslased oleks sisimas orienteerunud 40 000 mehe kokkuvõtmisele 1944. aasta veebruaris, ei muuda see hinnangut mobilisatsioonile kui väga hästi õnnestunule. See-eest oli Hj. Mäe poolt väljakuulutatud eelmine «osaline» mobilisatsioon hiilgavalt läbi kukkunud. E. Laasi toodud dokument ainult kinnitab minu poolt esitatud väidet, andke andeks, kus on siin desinformatsioon?

Arvukalt etteheiteid teeb E. Laasi metsavendlust puudutava osa kohta, mille puhul ma «ise ühtegi dokumenti vastupanuvõitlusest nägemata» «*lausa vapustavaid avastusi*» tegevat. Tõepoolest, mul on puudunud kontaktid nii KGB kui NLKPGA, mistõttu nime-

tatud institutsioonide arhiividesse mul ligipääs puudub. Küll on EKP ajaloo arhiivi dokumente avalikkusele tutvustanud E. Laasi, kes nüüd küsib, kust ma võtan näiteks, et kokku varjas end ühel või teisel perioodil Eestis okupatsioonivõimude eest 35—40 000 inimest. Viitan E. Laasi «Loomingus» 1989, nr 11, toodud andmetele 1947. aastaks kahjutuks tehtud või legaliseerunud ca 15 000 bandiidist, lisan sellele veel 6 aastat jätkunud aktiivse metsavenduse ning nii on 35—40 000 igati loogiline. Samal seisukohal on muuseas oma uurimuses ka prof. R. Taagepera. Kust olen ma võtnud metsavendade käsutuses oleva õhutõrjearustuse? Eks ikka E. Laasi «Loomingus»-artiklist, algselt aga R. Kukkori mälestustest («Rahva Hääl», 15. 11. 1984). E. Laasi väidab, et metsavennad ei rünnanud sõjaväelasi, kuid annab oma artiklis ise sellest mitmeid fakte. Lisaks võib tuua veel lugusid H. Salmi olukirjedustest, arvukalt mälestusi jne. Eriti ränga süüdistuse esitab E. Laasi Relvastatud Võitluse Liidu asjus (millest ta muuseas samuti «Loomingus» artiklis ise juttu teeb), nimetades nüüd seda «*Julgeoleku provokatsiooniks selleks, et oma tähtsust tõsta ning ühtlasi saada ettekäänat Eesti haritlaskonna hävitamiseks*». Tahaks tõesti paluda esitada E. Laasil oma väite tõendamiseks korralikud arhiivimaterjalidele tuginevad tõendid või elus olevad tunnistajad. Vastasel korral pean paluma nii 1946. aastal loodud RVLi langenud liikmete (R. Saaliste, W. Redlich jt) kui veel elus olevate meeste nimel E. Laasil avalikult nende ees vabandada.

Kokkuvõttes jääb mulje, et «Kodu loos» esitatud ülevaade metsavendlusest Eestis on E. Laasile vastuvõtmatu peaaesjalikult seetõttu, et selle all ei seis tema enda nimi.

Kuid nüüd kontseptuaalsemate lahkarvumuste juurde, mis keskenduvad erinevas suhtumises eestlaste osavõtusse lahingutest Eestis 1944. a Saksa vägede koosseisus. E. Laasi keeldub kasutamast eestlastest koosneva 20. SS-diviisi kohta omal ajal käibel olnud mõistet «Eesti Diviis» ning peab seda saksa üksuseks. Hinnates 1944. a mobilisatsiooni kirjutab E. Laasi, et see «*viis Eesti mehi sõtta Eestile põhimõtteliselt vaenuliku Saksamaa eest, kes 1944. aasta veebruariks oli juba sõjaliselt löödud*». Kuid just viimase asja tõttu eestlased Saksa

väkke läksidki. Need mehed ei orienteerunud Saksamaa võidule II maailmasõjas, nad läksid rindele takistamaks Punaarmee sissetungi Eestisse, et sõjategevuse lõppedes poleks Eesti taas nõukogude kontrolli all. Eesti sõdurite meeleheitlik vastupanu lükkas Eesti vallutamise edasi rohkem kui poole aasta võrra, võimaldas terrori eest põgeneda kümnetel tuhandetel inimestel. Võitluse eesmärk jäi, tõsi küll, saavutamata ning nii võib tõesti väita, et toodud ohvritel puudus mõte. Kuid see, et võitlus kaotati, ei anna meile õigust toodud ohvreid halvustada. Oli ju ka Vabadussõda parajalt hullumeelne ning lootusetu ettevõtmine. 1944. a võitles Eesti oma vabaduse eest, proovides ära KÕIK võimalused. Ülemvõim oli õnnestumiseks hetkel siiski liig suur.

Loomulikult võib antud küsimuses olla ka teisi arvamusi. Keegi ei saa ignoreerida väejuoksu (vastase poole üleminekut siiski praktiliselt ei esinenud), soovimatust teenida Saksa armees. Kuid on fakt, et rahva enamus ning rahvuslik juhtkond lugesid hetkel õigeks just võitlust Punaarmee vastu, kasutades selleks kõiki võimalusi. On meie endi asi, kas me seda seisukohta aktsepteerime või mitte.

Olles läbi vaadanud paarkümmend lehekülge «Kodu loo» II osa 110 leheküljest, langetab E. Laasi otsuse kogu raamatu kohta: «*On väga kahju, et kõnesolev raamatuke on jõudnud jaured maha saada ning üldsust oluliselt desinformeerida. Ajaloos kui teaduses ei ole tähtis, millises suunas teda võltsitakse.*» Andke andeks, hr. Laasi, kuid sedavõrd kategoorilise otsuse esitamiseks oleks tulnud siiski kogu raamat läbi vaadata, antud juhul on tegemist lahmimisega.

Mida öelda lõpetuseks? Mul on valus ja kahju. Liiga hästi on mees mõni aeg tagasi ühe esimesena 1941. a küüditamisest rääkima hakanud E. Laasile osaks langenud süüdistused «saksa okupatsiooni aegsete materjalide ebakriitilises kasutamises». E. Laasi süüdistab «Kodu loo» autoreid, et meil puudub Eesti XX sajandi ajaloo alal «uurimistöö» kogemus. Jah, nii see tõesti on. Kuid ausalt öelda, kui lugeda E. Laasi poolt kümme aastat tagasi kirjapandut, siis sedalaadi «uurimiskogemuse» puudumisega pole eesti ajalooteadus suuremat kaotanud.

Vikerkaar

Toimetuse kolleegium:

Nelli Abasina, Boriss Bernštein, Valeri Bezzubov, Lehte Hainsalu, Jaak Jõerüüt, Ülo Kaevats, Maie Kalda, Mart Kalm, Veiko Lõhmus, Mihkel Mutt, Rein Raud, Toivo Sikk, Rein Veidemann, Peeter Vihalemm.

Toimetus:

Peatoimetaja **Toivo Tasa** 44 58 26.
Peatoimetaja asetäitja **Alla Kallas**
60 17 72. Vastutav sekretär **Jüri Ojamaa**
44 12 48. Algupärane ja tõlkekirjandus
Tõnu Õnnepalu 60 18 58. Teadus, pub-
litsistika ja kirjanduskriitika **Andres Her-
kel** 60 18 58, **Kajar Pruul** 60 18 58
(Tartus teisip. reedeni k 14—16 tel
31 117). Keeletoimetaja **Tiina Lias**
60 18 58. Kunstiline toimetaja **Jüri**
Kaarma 60 18 58. Tehniline toimetaja
Ruth Haaring 60 18 58. Masinakiri
Viivi Tammik 44 12 48.

Toimetus käsikirju ei retsenseeri ega tagasta.

Praaeksemplaride kohta saab teavet trü-
kikoja tehnilise kontrolli osakonnast
68 14 11

Toimetuse aadress: Tallinn 200031, Toompuiestee 30. Laduda antud 05. 06. 90. Trükkida antud 10. 07. 90. Ofsetpaber 70×100/16. Ofsettrükk. Tingtrükipoognaid 7,8. Tingvärvitõmmiseid 12,51. Arvestuspoognaid 9,56. Trükiarv 45 000. Tellimuse nr. 2547. Hind 45 kop. Tallinn, издательство «Периодика». Адрес редакции: 200031, Tallinn, Тоомпуйестеэ, 30, телефон 60 17 72. Типография Издательства ЦК КПЭ. 200090. Tallinn, Пярнуеское шоссе, 67-а.
«Викерkaar» № 8, август 1990. На эстонском языке. Цена 45 коп.

Vikerkaar

Hind 45 kop.
78245